

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

година XVII књига XIX свеска LXV март 2021

65

Јавна библиотека „Данило Киш” Врбас

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

Издавач

Јавна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Милијана Радовановић

Главни и одговорни уредник

Бранислав Зубовић

Уредништво

Мирослав Алексић, Благоје Баковић, Емсура Хамзић,
Никола Шанта, Павле Орбовић,
Светислав Шљукић и Драгица Ужарева (лектура и коректура)

Досадашњи уредници

Ђорђо Сладоје (2005-2009), Небојша Деветак (2010-2017)

Адреса

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас
21460 Врбас, Маршала Тита 87
Тел/факс +381 (21) 707-566
e-mail: tragvrbas@gmail.com, casopistrag@sbb.rs
www.vrbasbiblioteka.org.rs

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

300 примерака

Рукописе слати у електронској форми

Илустрације

Радован Мића Трнавац, академски сликар

*Слика на корицама: Умерено кретање великог разорног дејства (1994),
уље на платну и дрвени објекат, 158x267 cm*

Часопис се финансира из буџета општине Врбас.

САДРЖАЈ

пјраї поезије

Радомир УЉАРЕВИЋ.....	5
Благоје БАКОВИЋ.....	9
Илија ЛАКУШИЋ.....	13
Новица ЂУРИЋ.....	22
Радосав СТОЈАНОВИЋ.....	27
Гордана ВЛАЈИЋ.....	31
Секуле ШАРИЋ.....	34
Стефан СТАНОЈЕВИЋ.....	38
Омер ИБРАХИМАГИЋ.....	42
Валентина МИЛАЧИЋ.....	49
Андрија ВУЈАЧИЋ Расточки.....	52

пјраї прозе

Чедомир ЈАНИЧИЋ.....	55
Јовица ЂУРЂИЋ.....	65
Зоран ШКИЉЕВИЋ.....	71

пјраї на пјраїу

Давид КЕЦМАН Дако.....	75
Лаура БАРНА.....	83
Момчило ГОЛИЈАНИН.....	88
Симонида ЛОНЧАР.....	95
Славица ЈОВАНОВИЋ.....	101
Милан СУБОТИЋ.....	107

пїраї ґрґїиҗ

Едуард ХАРЕНЦ.....	114
Џилс ФЛЕЧЕР.....	117
Ваагн КАРАПЕТЈАН.....	124

пїраї ґоґе

Јелица РОБЕНОВИЋ.....	127
-----------------------	-----

пїраї ицчиїавања

Мирослав РАДОВАНОВИЋ.....	134
Ђорђе БРУЈИЋ.....	137
Љиљана ЛУКИЋ.....	140
Љубиша ЂИДИЋ.....	144
Емсура ХАМЗИЋ.....	148
Јелена Марићевић БАЛАЋ.....	154
Горан ЛАБУДОВИЋ Шарло.....	158
Зорица ТИЈАНИЋ.....	160
Маријана ЈОВЕЛИЋ.....	165
Жељка АВРИЋ.....	175
Ранко ПАВЛОВИЋ.....	183
Зденка Валент БЕЛИЋ.....	187

пїраї наелеђа

Владимир УВАЛИН.....	190
----------------------	-----

Радомир УЉАРЕВИЋ

ЦВЕТАЊЕ

Отворен цвет је према свему
А у ствари је затворен у себи
И заиста никада ни процветао не би
Да није те чисте свести у њему

Да служи некој нејасној сврси
Да чини некоме службу благу
Да преко њега оплакујемо драгу
А њена тек сенка да ти си

СРПСКА ПОСЛА

Они су дошли без речи,
А журе на другу страну,
Ко може да их спречи,
Где заноће, не освану!

Хитро скупљају хараче,
У крви односе данак,
Све теше огњем и мачем,
Не стиже на око санак!

С мене на уштап делају,
По реду, са црног списка
И другог посла немају –
Вечито иста посла српска!

УТЕХА

На ону другу страну све живо хита,
Једно по једно, у реду најстрожем,
Нико никога ништа и не пита,
Али и ти са нама пролазиш, Боже!

Тешиш нас – своје људе у мравињаку,
Они ка небесима узалудно стреме,
Ал' умом неће успети да такну,
Дубоки смисао прве теореме

Која једначи слободне и робове,
И најнижег кота изнад чојка ставља,
Која једначи колевке и гробове,
А Ти се само изабранима јављаш!

Тајну пролазности непојамну скриваш,
Толико бивших, враћају свет умножен –
Ти постојиш све док нас бесмртне имаш,
Неупоредиви, непролазни, Боже!

ДОЛАЗАК

Ближи се долазак нови,
Страха не мањка,
Или су пусти снови
Пре судњег данка

Наше душе обузели.
Тек их је такла,
Својим ноћима белим,
Бежећ из пакла,

Нада што се заискри
У празном оку,
Зашла у заклон лирски –
Сенку дубоку.

ЗВУК

Једва још један чујеш звук,
Само осмех један памтиш,
Један једини ти си јаук,
Спреман да одмах вратиш

Дарове светом расуте,
Док рачуне мрачне своде,
Анђели пали, кад су те,
Навели на мртве воде,

Тајне све, што их покајање
Бистри осмехом и тугом –
Више скривено у мање,
Звук један, и ништа друго!

МИМОХОД

Орао у кругу броји годове,
Поруке нама непојамне шаље,
У немогућем смеру смера даље!
Низ пучину небеса плове, плове...

У страху народ бесомучно врви,
Копном и морем узалудно бежи.
Неко у свеску вечности бележи
Тајна имена живих и неживих!

И кад се ноћца тајанствена спусти,
И кад у мору поцрни неба свод,
У души траје тај црни мимоход,
Све док се последња реч не изусте.

У ОГЛЕДАЛУ

Облаци црни, не могу бити црњи,
Дубоким небом као бродови плове,
Потонуће ненадно, још ноћи ове,
У огледалу мутном, над морем сињим.

У неку своју пропаст, о којој знамо,
Да је безопасна као јутром иње.
Сви смо сапети у кругу проклетиње,
Код очију слепи, по празном лутамо.

Не дамо ништа, не надамо се ничем,
Прошлост нас чека на дугим путевима.
Само гавран слокове на крову сриче.

Док још облака на небесима има,
Ништа, баш ништа, доле се не помиче,
А горе – небо смртнике преузима.

АУТО(Р) НА КОРЗУ

Глухо је међу звездама
Пусто је међу људима
Несносно је под већама
Жалобно је у грудима

Лудо је под небесима
Стравно је пред сенкама
Болно са несвеснима
Мучно на теревенкама

Мртво је у животима
Неславно међу живима
Прохладно у ђивотима

Провидно међу мртвима
Славно је у тим остима
Јер ти си суза жртвина

Благоје БАКОВИЋ

И ЈА СЕ БОЈИМ

Митрополиту Амфилохију

Добро је Господе кад ико
Може нас страхом свестити
И ја се бојим владико
И Митрополите честити

Да ће нам срце из груди
Голе нам и пусте пудине
Продати с колевком људи
За сребрењаке Јудине

А без Косова нам не треба
Паре ни јаре, и тело, нити душа
Јер то је наш комад неба
Без ког би у подне била тмуша

И не бојим се свега онога
Чега се увек до сад плаших
Бојим се на висини једино Бога
И као и увек бојим се наших

Ено их јутрос пуних плашње
На тв-јутру од свега црњем
Траже непријатеље унутрашње
И плету венац глоговим трњем

Јер имам осећај имају мору
Да си у вечности ко зрно просово
Ко што си спасио Црну Гору
Да ћеш одозго спасит' Косово

ВРХ ОД ГРОМОБРАНА

Погледај де врано бела
Боли глава од Нобела
Тих што мрзе браћу Србе
Заболеш` обноћ грбе
Кад Комитет „претера”
Срби осим Андрића
Кад стекоше Петера
Кад је ради истине
Теро зло до чистине
И по Србе тешких дана
Био врх од громобрана
Бесомучних легион
Пали драком регион
С њима скиче и странци -
Наши друго-србијанци
Јер је Петер у зле дане
Осветљиво Христа ране
Које своје жртве сврста
У подножје Часног крста
Па им Хандке поста крив
Што је образ Срба жив
Под силника страшном ногом
Пред људима и пред Богом
Над понором нађе брода
За спас душе људског рода
Истином му лече лице
Осведочене реченице
Хвала теби Петер Хандке
Што истином плаћа данке
Што си ране србства целог
Примио на своје тело
Да са њима душу лечиш
Пред истином који клечиш
Да прст Томин у зле дане
У Христове вратиш ране
Распи га распи док сви вичу
Ти си жртвину причо причу
Косовских грудобрана и грудина
Про лажног сјаја сребра Јудина
Засуо си краву земљу
У којој наше кости „дремљу”
А мртви одоздо живе их гуше
Мртав је човек кад је без душе
И мртви авиони свакога дана
Полећу из мртвог Авијана
У мртој бомби пепео сиви

Лети јер зна тај да смо живи
И ти са нама велика главо
Петере међу сном и јавом

ТО СМО МИ

Човек један музичин
Јако же и стихов
Није био само наш
Био је и њихов

Лирско срце мекано
Не лежи славују
Јер одвећ је танан
Да слави олују

Није храброст велика
Како ствари стоје
Да одеш код својих
Да исмеваш своје

Није мудрост у томе
Пацифични доме
Да се ругаш народу
И језику своме

Није смелост роде
Да преврнеш чабар
Нит је славуј орао
Да би био храбар

Криво седи право збори
Уз песму си имо драж
Обрушит' се не на нас
Колико на нашу лаж

Прорекао си истину
Коју та лаж прошара
Па те више славио
Но јунаке с Кошара

Истина је у мом граду
Ради братства зарад мира
Име њине улице је
Бакарића Владимира

Виде очи месеца
И свих седам влашића
Да Титова пресеца
Трг Николе Пашића

Сви птићи из бившег гнезда
Раде своје да савију
Само Срби од Србије
Граде Југославију

Ти си само нама пево
Оно што смо хтели чути
Па смо многи сад на тебе
Уместо на себе љути

Ми лажемо себе доме
Ко пијанац кад задремље
Те нам лажи опет ломе
Прашне дане и багремље

Свака част мајсторе
Ал' још памтим оно
У вези са возом
Који ме је доно

Ја сам био полу ти
А ти никад полу ја
Зато није теби
Шта и мени олуја

Илија ЛАКУШИЋ

СРЦЕ СИ

Нико није, а ти јеси, срце моје,
из секунде у секунду, из минута у минут,
из дана у дан, куцало си све за мене.
Без одмора, без спавања, тукло си се
са временом, нијеси стало. Тоне крвља,
меса, витамина, фермената, огрева
и дрвља... гурало си преко
брда званог Живот.

Давно бих ја, ради себе, посустао,
предао се рафалима твог
ватреног пулсирања.

Да си било мјешалица, срце моје,
ти би давно саградило три Париза
с предграђима. Радо бих ти додавао
и малтера и жељеза, па би Лувр био
мој и на југу два Марсеја.

Имао бих гдје да пођем
и одакле да се вратим.

Ево сам ти врло добар, срце моје,
за сву пошту да захвалим коју си ми
разносило према јетри, панкреасу,
плућном килу... све до ситних
трепавица, до ноката... Разгледнице,
витамине телеграме, растворено све
у крви и у лимфи.
Имао сам на готово,
припремљено да не зинем,
да не жваћем.

Кардиограм – километар,
писало си танким пером, лирском
иглом, за докторе читаоце,
спасиоце поезије.

Хвала теби, срце моје,
срце си!

МОЛИТВА ЗА МАЈСТОРА

Носио сам ову писаћу машину
од мајстора до мајстора. Нема
шрафцигера који није пропицао
њене органе. Молио сам да
распоређи слова, да нађе
лијек за пјесму.

Али узалуд објашњавам:
мајстор увијек гледа
негдје у страну.

Ја причам о шуми и ливади,
мајстор гледа у плафон... причам
о плафону, он гледа кроз прозор.

Побогу, мајсторе, ко сам ја
у овој причи, за кога радиш,
јесам ли погријешио врата,
те узалуд куцам на
твоје уши?

Постави слова, мајсторе,
молим те, постави тако да се
увијају од страсти. Намјести
да се испод ока дозивају,
молим те, мајсторе, учини да
нико не зна зашто се догледују.

Хајде, добри мајсторе, ти
који си Господ на тастатури,
учини да прашак падне на тучак,
да сјеме оплоди тјеме, а ја
– само да се појавим и
препишем љубавну пјесму.

КЊИГА УТИСАКА

Молио сам кустоса у Биљарди да
умочим перо у Његошеву мастионицу,
али кустос је професионалац који каже
да није допустиво јер то је млијеко
на којем је Луча подојена.

Клечао сам, молио и три дана палио
свијеће у манастиру, четвртог дана
кустос извади перницу из бочице,
прекрсти се и рече:

Ово је Књига утисака, изволите!

Знајући да Бог је високо,
погледах у небеса и потписах се
између двије звијезде.

VATERLOO

Страшно је ући у празну собу,
наћи се очи у очи са собом.

Боже, Боже, јеси ли ту?!
Питам.
Но – паркет није, плафон није...
прозор није, а приказ јесте.
Призор је Бог!

Страшно је наћи се у празној соби
са писаћом машином на столу.

Велико је незнање поменути
тридесет слова, кад милиони
гледају у тебе.
Не гледају, него нишане
из тешког наоружања.

Страшно је наћи се у празној соби:
Сунеш ли према мастионици,
такнеш ли гушчје перо,
може те рафал словља сасјећи
па да издахнеш на паркету
као на Vaterlou.

ФАУСТ

Дан-ноћ Гете је љуљао
 Фаустова врата и куцао да уђе.
 Вјеровали су да је урастао
 у радни сто.

Одавно стар бјеше зрео за мријет`
 но Бог му придржаваше рукопис
 док Фауст не прохода.

А кад видје да Гете малаксава,
 одшкрину врата и писац уђе
 да поспреми завршне реченице...
 што прије, што брже, јер нестрпљиво
 му бјеше гробно мјесто на Мајни.

Шест година Фон је мјерио,
 помјерао и намјештао злаћане
 жице и кристале, провлачио их кроз
 нетакнуте предјеле, а кад роман уђе
 у седму годину, Бог познаде крај
 и даде знак да писац покупи ствари.

EKG

Она се жали:
 У ватри спавам и у ватри се будим!
 Шта да радим, докторе: Сањам
 Сјеверно ледено море које кључа
 од моје страсти.

Скини се до појаса да ти се уради
 EKG, каже доктор смирено, као
 да свијет није у опасности.

Напокон и он се смиловао:
 разгледа кардиограм полако
 као корњачин брат.

Потом ме гледа у очи,
 мислим да снима очно дно.
 Но изненада рече: – Соња, Соња,
 опет си се заљубила!
 То ми каже фукара
 као да ја не знам!

УЛАЗИМ У РАТ

Морам се бити или не бити!
Свака два сата улазим у рат.
Имам великог непријатеља
који ме не изговара, који ми
не испоручује робу:
језик, писмо, верс и реверс.
Зар да спокојно гледам
како ми бјеже некретнине:
шуме, ливаде, воћњаци виногради?

Зелени гуштер, пун народног
предања и завичајног биља,
не оставља ни реп. Морам се бити
за сваку реченицу; оно што сам
рекао, предаћу ономе што ћу рећи.

Куд год идем,
вучем тешке песнице,
хоћу се бити или не бити!
Ено Лудог Нерона гдје куња
у младом бику. Скинућу му вијенац,
изгазићу му путеве и сандале.
Тући ћу његову заблуду да је цар!
Облиће га латински језик,
пропишаће клинасто писмо.
Неће се никад придићи.

Имам ударац какав мајка није имала!

Не напуштам положај:
брзо се враћам само да угазим зрно
које ме надима, које умишља
да ће ме једног дан појести.

Морам се бити или не бити, ово је
точак без почетка и краја.
Крв и зној сливају се од раног јутра.

Сунце пресретнем на истоку,
пишем му оду која се
крајем дана претвара у баладу.

УНЕСИ ЧАРШАВЕ

Унеси чаршаве, љубави,
данима вјетар шиба твоје уздахе!
Може се вријеме преокренути,
може олуја; спаси оне њежне
записе и ноћна треперења.

Боли ме то страдање јер
само пчеле знају какав су
мед тамо скупљале.

Кад дуне повјетарац,
они се узнемире,
машу птицама,
зову упомоћ!

Унеси оне чаршаве,
може киша, па ће неко мислити
да си сву ноћ плакала.

Унеси чаршаве, љубави,
може зима, може мраз, па да
никад не препознаш
своје дисање у њима.

ФЛЕКА

Још у вријеме кад је Лутер
чистио прозор да види Бога,
већ бијаше превалио деведесет
тачака. У његовој соби жестоко
су се борила два ђавола мислећи
да су анђели. Није много требало
па да своју библију окачи на врата.

Е кад 95. чавао закуца, мислио је,
тешко ће се божји изасланици
усудити да куцају на врата.

Но ђаво, анђеол, или слијепи миш
гдјекад лепетну изнад пламичка
па се заљуља свјетлосни зид. Истина,
тад Бог бијаше у пуној снази,
па му стаде од руке да сваки
сан доведе до јутра.

Будући протестант, тетиве
старога лука имао је за живце.
Но у једном тренутку, кад му ђаво
закрили лампу, узео тешку мастионицу,
нанишани тај црни лепет и гдје ће
него право себи у циљ.

И данас,
ко гледа,
разговоријетно може да чита
флеку на зиду.

СОКРАТ НА КРУЖНОМ ТОКУ

Давно је Сократ почео да квари омладину,
сада то више нијесу дјеца. За двије хиљаде
година човјек одрасте и понаша се
као што видиш,
Сократе!

Свијет је данас ушао у кружни ток,
знао си да ће се једном тако завршити.
Попиј ту кукуту и легни, напокон,
под своју плочу.

Признај, овај Анит и Мелит су се
боље снашли. Чим су послали дјецу
у иностранство, видјело се да ће
њихова фамилија завладати.

Узми нешто, данас има бољих отрова,
изађи из кружног тока и наздрави;
хајде,
попиј нешто,
Сократе!

АСЕКУНДЕ

Откако знам за себе,
киша пљушти ли пљушти,
а ја идем ли идем!
Требало ми је ихааааа...
да се досјетим кишобрана.

И тако, са лампом у једној
и кишобраном у другој руци,
у ципелама и ципелама газио
сам кроз кишу и снијег,
кроз кише и сњегове,
некад годину, некад двије,
поиспадаше ми кораци,
а да се не окренем за собом,
да не погледам на сат.

Тек кад је почео да заостаје
за временом, пожалио сам се
сајцији, кардиологу за rolex
апарате. Он га погледа, па
отвори, па погледа, па затвори,
па ме погледа,
у очи ме погледа:

– Не могу да
учиним ништа – рече,
– пропале су му секунде.

НИХИЛ

Још у раној младости Ниче
бијаше одлучио да прохода.
Не уз дубак, не уз кревет, радије се
придржаваше уз старе Грке.
Хераклит је био снажан ослонац;
кад није било мајчиног млијека,
он би се напио
огња и вина.

Мајка је ћутала у страху да ће га
ниско небо зауставити у брзом расту.

Но једног дана,
већ напунио бијаше тридесетак година,
Нихил одједном бану мајци на врата.
Извади нове књиге... много књига:
о ништавилу, о ничему и још нечему.
Онако скрхана
од жеље, сморена од дугог чекања,
загледа се, да ли у књиге или у сина,
па рече: – Ах, како си ми остарио,
сине мој!
Боље, врати се код оних твојих Грка!

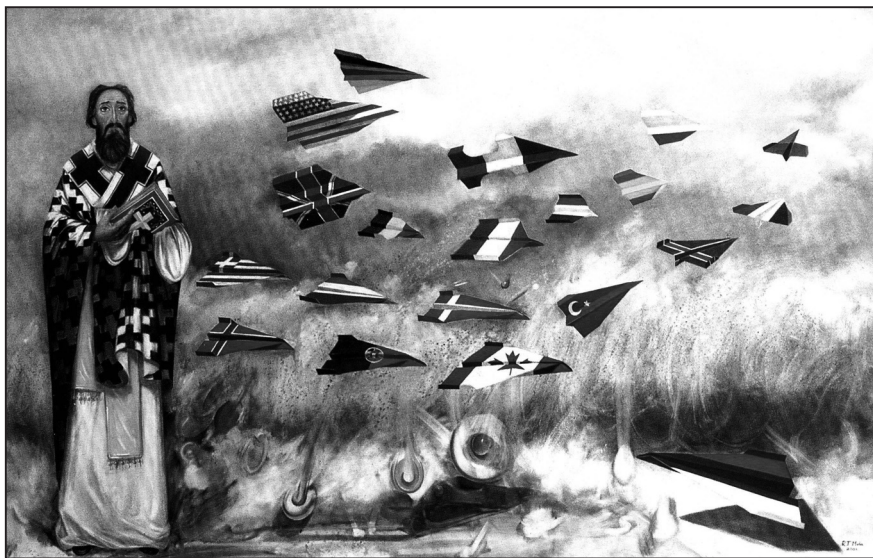
ХРИЗАНТЕМЕ

Сјећаш ли се овог прољећа,
оних хризантема које си
поклонила нашем балкону?

Сјећаш ли се како се њени
цвјетови, уз јутарњу кафу,
окретаху према мени, па
према сунцу, па према теби,
па према сунцу...

Неколико дана није те било
па гледам: они цвјетови
почеше да блиједе.
Узалуд заливам – пепео
спопаде цвијет и лист.

Но јутрос трепери једар дан,
а цвијет се опет загледао
у мене... Биће да си кренула,
само што нијеси
закуцала на врата.

ДОГОДИЛО СЕ У СРБИЈИ (2001), уље на платну, 180x130 cm

Новица ЂУРИЋ

БИБЛИОТЕКО ЛАКУ НОЋ

Пред спавање
јавнем се књигама,
разбацане у витрини
звоне.

Подсећају ме пријатељи,
јављају ми се посветари:
Десанка, Даринка,
Ранко, Коста,
Мишо и Славко,
Таром хучи Божидар-Циги,
рукује се са Спасојем-Пајом
и младоруким Радулом.

Тумачим снове –
Миљанова, Његоша,
Достојевског, Црњанског,
Андрића, Лалића, Ћосића...
пажљиво слушам и не бринем
за вјећни живот у књигама.

Књиге из дјетињства
не помјерам.
Не смијем,
бојим се времена
у ком смо били срећни.

Присјећам се наслова
одабирам личну лектуру
и тонем у сан.

Ко то прича када оне ћуте,
питама за лаку ноћ?

БЛИЖИ СЕ КРАЈ СВИЈЕТА

Ближи се
крај свијета,
не брини оче
ни овако нас нема.

Закопчавам последње дутме
чувам најближе
да се у метежу
не погубе.

Ближи се крај свијета,
Господе,
ако Те не буде
нек ни нас нема.

ДОБРО САМ, ЈЕЧИМ ДАНИМА

Добро сам... од уједа змије
ране посипам прахом поезије.

Тмурним путељком кроз недођије
журећи проносим ријечи радосније.

Добро сам срце... на путу погибија
у нови живот смрт ми прија.

Добро сам и да није... кажем биће боље
велика је ливада наше цветно поље.

Добро сам цвијете... дјецо радоснице,
нестане ли осмјеха запјеваће птице.

Добро сам, иако јечим данима,
радуј се срце кажем свима.

БЛАГО ТЕБИ БОГОРОДИЦЕ ЉЕВИШКА

Љевишка, љепогорка,
невјеста божура,
покрај воштаница
плаче, плаче, плаче.

Ријеч Божја, Љевишка,
Бисерница од ђердана.
тече ми венама.

Што Оче у завичају
не сагради црквицу Љевишку
да и ми имамо Призрен
и невјесту.

Протомајстор Никола
залутао је у Призрен
а наумио је у наше село
да нам Богородица Љевишка
дјецу благосиља
и да нас дарива царством небеским.

Што није наш завичај
насред Призрена,
покрај Манастира Љевишка
да се и ја имам гдје
као човјек исплакати.

Плачите, дјецо наша,
плачите,
нека се бисери суза
као ниска обавију
око царског престола.

Благо теби,
Богородице Љевишка
и оном ко те роди ,
и просвијетли.

ПИСМО БОГУ, ПОГИНУЛОГ РУСКОГ ВОЈНИКА

У војну оде као невјера
руски подофицир Александар Зацеп
и тек се касно сазнало
да је он тај који није хтио да умре
а да се не обрати Богу.

На згужваној хартији записује
како никада није говорио са Господом
али сада жели да га поздрави.

Пише и исповиједа се:
„Ти знаш да су ми од дјетињства говорили да Те нема.
И ја сам, лудак, повјеровао.
И гле, ноћас сам пажљиво посматрао из кратера,
што га је направила граната,
звездано небо нада мношћом.
Неочекивано сам схватио, дивећи се свемиру,
како сурова може бити обмана!

Не знам, Боже, хоћеш ли ми пружити руку,
али ја ћу ти рећи и Ти ћеш ме схватити –
није ли чудно, да се усред ужаснога ада,
изненада, појавила свјетлост
и ја сам Те препознао?

И осим тога ја немам ништа више да кажем,
сем да сам срећан што сам Те упознао.

У поноћ је заказан напад,
али, не плашим се: Ти на нас гледаш...

Сигнална ракета! Шта ћу!?
Морам да кренем.
Било ми је лијепо са Тобом.

Још желим да Ти кажем да ће,
што је Теби свакако познато,
битка бити тешка и можда ћу Ти већ ноћас покуцати.

Иако ти до овога тренутка нисам био пријатељ,
хоћеш ли ми дозволити да уђем, када дођем?

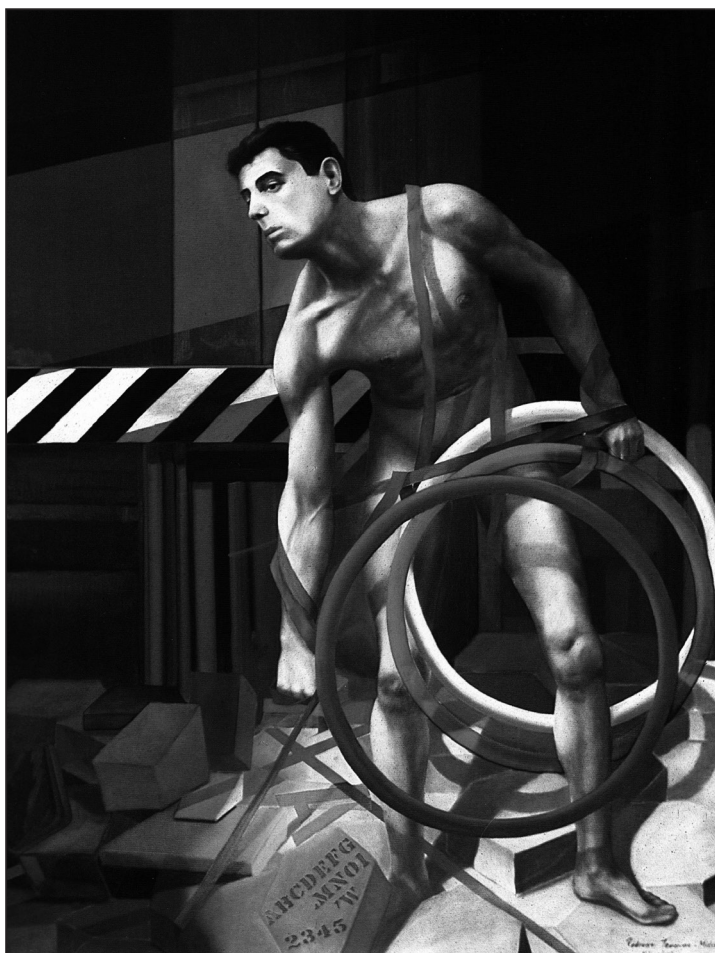
Чини ми се да плачем! Боже мој,
Ти видиш, шта се са мношћом десило –
ја сам данас прогледао.

Опрости ми, Боже мој, одлазим.
И не вјерујем да ћу се вратити.

Како је чудно,
ја се смрти више не бојим!”

У шињел остави писмо,
и оде Господу.
Након неколико деценија
стиже на адресу свих нас.

*(Писмо Богу, нађено у шињелу погинулог руског војника
подофицира, Александра Зацева)*

СИЗИФОВ ПОСАО (1983), уље на платну, 140x110 cm

Радосав СТОЈАНОВИЋ

ДУНАВ

Дунав је још увек неурачунљива река без сна
Тече низ кичму зелених ораница и црвљивих градова
На обалама циглари још ваде циглу из црвеног хумуса
Праоци су ту правили црепуље и глинене ћупове
за хлеб и вино

(Данас кажемо: прастара керамика. Мезозоик)
Подизали своје припросте колибе од тугле
А Дунав је и тада текао срчано неумитно
Понекад подбуо од пролећног дреждања
Понекад сасвим повучен у себе и сујетан
Листао је када су му се обале обасјавале цвећем
И умео да се прилагоди гудурама кланцима и клисурама
Сав гневан у пени од сна
Бунован на какву лађу ће устремити своје прси
И потом се кајати сурван у дубину вртлога
Нема луке у коју неће упловити
То гмизаво тело згуснуте течности
Та тмаста ноћ поринута у корито времена.
И сунце ће опет заћи али он ће бдети
Под небесима док не измери времена траг

ПРИГОВОР ВЕТРУ

О ветре, ти што ме водиш до беспућа,
Кад би знао да зауставиш своје мехове пре сутона,
Кад би зауздао помамне коње пре сванућа.
О, то је као да свираш небеску лутњу
Као да затежеш струне свих страна света
Да пустињска галија утоне у слутњу
Изгубљених дана, пролећа и лета.

О, разагнај све ноћи утонуле у магле,
 Нек се разбистре под прашином кланци,
 Нек не путују птице што су нагле
 Отићи пре но што буду седлани вранци.
 И изведи ме из овог беспућа
 Где се не чују птице, нит трепте љуте звезде
 Што су некад сјале с неба,
 Јер до новог ускрснућа
 Колико нам још живети треба,
 Колико још свемира ће да пројезди,
 Колико киша, усиљене светлости дана
 Просуће се на нас?
 Колико вере биће у човеку,
 Колико душе завредеће камен?

НАДАХНУЋЕ ВОДЕ

То је та река, то чисто надахнуће воде,
 Прозирност што се раскошно сурвава из непогоде!
 Први пут окупан у њој
 Како сам дивно негодовао девичанским плачем
 Ко да су ме хтели погубити мачем!
 Одакле потиче свет?
 Како се зачиње живот и шта је са крајем?
 Све то говори пречиста њена телесност
 Док те обавија волшебним загрљајем.

Та река, та луда матица без лица
 Поврх свих ситница, сва од валова и искрица
 Што шикља преко преслица
 На којој самује птица
 Удахнула је живот камену, дрвету и зраку.
 Је ли дивљија по дану или у своме мраку
 Кад месец подиже избледелу катарку?
 Куда то отиче, чега се дотиче,
 Кроз чије снове протиче?
 Што не осветли оно што пориче?

О дивно прегнуће воде,
 Изливано преко свих језика,
 Што плавиш корабље родне,
 Чекам кад ћеш досегнути
 Просањане тренутке слободе!

КАД УМРЕ СПОКОЈ

Кад умре спокој на таласима мора,
Кад усковитла се светлост пред зору
И почне да прска стење на обали
Месечина то жубором својим
Прелива се на два света.

Тад један тихи пастир пође стаду своме,
Пролази кроз маслињаке, поред зидина
Молиће се усрдно у старој задужбини
Без звона и бруја монаха,
Сам самцијат речима предан
Што их је молитва изнедрила.

У молитви биће слова и о нама
Заборављеним на планини одакле је потекао.
Помоћи ће му стари требник да се сети
Сенокоса, извора под горуном
И благог освитаја зоре на чаршафима детињства
Тако блажен остаће у својој речи
Док дан се не откине у таласе мора.

БОЖАНСКА ТВАРИ

Божанска твари што испуњаваш моје тело
Где се приметнула та клица
Што твори мисао, а с њом и реч,
Па потом слова мога говора?
Из каквих теснаца и камених гудура извире,
Из каквих чељусти прослови
Благодатну јерес?

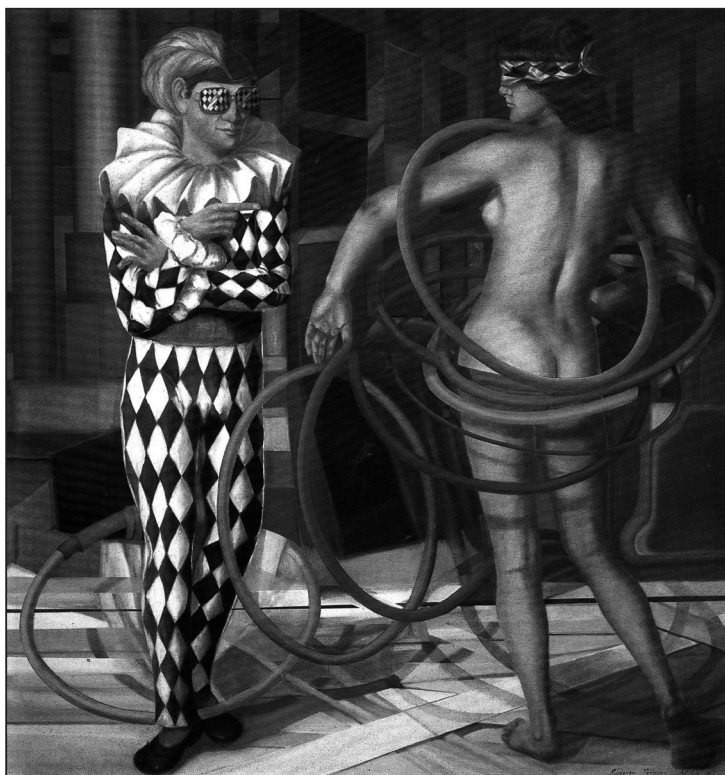
Реч и мач – две окоснице једнога замаха
Где обоје секу сразмерно сили времена
Што у шупљинама обитава.
Пружиш ли руку, изговориш ли реч
Једнако ће посећи сувисло и стамено
И на рану лећи ће ноћ.

Божанска твари што исисаваш смисао из времена
Које не постоји, које је само прочишћење
Попут воде која тече, а никуд не отиче
Јер и вода векује у месту свог метежа,
Божанска твари, како се зачиње смисао писмена
И смисао камена у ком она бдију рукоположена?

СВЕТИЉКА

Док светиљка догорева
Као цвет ладолежа кад се склапа,
Једна сен иде до руба дана
Да у ноћи похрани све снове
Што су са светлошћу утрнули.

Јутром ће изнова
Покренути се дан
И заклопарати точкови
И зашкргутати зупчаници
Новога светла будућности и будности
На путу за ништавило,
Јер ништавило је оно
Што нам с извесношћу предстоји
Остало су само пролазне утехе.

ИЗ СЕЋАЊА (1989), уље на платну, 123x123 cm

Гордана ВЛАЈИЋ

ХЛЕБ НЕКА СУ ТИ ОЧИ

Хлеб нека су ти очи.
И очи нека су жито.

Жито да ти је истина.
И истина – плод.

Плодови нек су ти прсти.
Прсти нек буду ти опрост.

Опрост нек' ти је мост.
И мост – свод.

Свод нека ти је ум.
А ум – лист.

Лист да ти је светло.
И светло нека је крст.

Крст нека ти је хлеб.
И хлеб нека буду ти очи.

НЕМОЈ ДА ПИШЕШ ПО ПЕСКУ

Запиши прстом по стаклу,
запиши.

Биће једаред да се могу са окана
испарени записи прочитавати.

Запиши зубима по кожи,
запиши.

Биће једаред да се могу из птичјег ока
остарели видохвати разумевати.

Само немој по песку да пишеш.
Ту немој.

Доћи ће ови што не читају и не пишу,
доћи ће и запишаће обалу.

О МНОЖИНАМА НА МАНЖЕТНАМА

Крајеви су
множина на манжетнама,
на обрвама, хаљинама
и ноктима.

Крајеви су
мноштво у шумама,
на путевима, скутима
и шапуринама.

Крај је
једнина
само међу љубавнима,
или на почетку или на крајевима.

ПРИЈАТЕЉИЦИ

драга моја
недостаје ми да ћутим
пored воде која је галамљива
уз планину низ коју се стрмоглављује облак
уз шуму по којој се вере ветар
у трави по којој су се рашчаврљала љубавна ваљања
без гласова који ишту
без жагора који осуђују

волим галаму написаног
не волим нове године
стиже Божић
радост која се дељењем умножава
то је смисао
за мене не брини
има ме кад год се дохватим
и кад не западнем иза креденца.

КАЖИПУТ

Кажипут је име травке што расте уз стазу,
цвасти плаве попут неба над двоје у милоказу.
Крхка на поглед, а под дланом вична,
под зенитним сунцем, сањарици слична.

Пупољци на прсима прпошно зуре
чврсли међ прстима, под језиком журе,
да се разластаре у пар нектарина,
отворених латица, у уснама од вина.

Кажипут травке, путоказне травчице,
некоћ нежне к'о хеклане ципелице,
спустиле сте трепавице, моје радоснице,
две гологузе латице, моје брадавице.

БАБИН СТОЉЊАК (2012), уље на платну, 50x60 cm

Секуле ШАРИЋ

НА ПОЧЕТКУ СВЕГА

На тастатури свега они мисле да бистре
даљину Марса и ратног похода, дакле, марша
који ће у инат свим бити погибелјан, кога
нико неће моћи саботирати и где ће нерви
сваколиког геха напосто минути. У игри
нафте, брокатног новца и економије кржаве крви
неки људски Бог трепће елeгијом свог бола.

Он, Бог свега, сада на тастатури скоро ничега
ћути вечношћу своје силине. Прилазе му деца која
су најмање невина, ћуте, скупљају се хордом
свог почетка, на почетку свега нико (им)
се не склања.

СМИСАО ПАУКОВЕ МРЕЖЕ

Не треба порицати смисао паукове мреже
као снагу мастурбатора неке цивилизације
у освајању.

Да, жртва је необично истраживање сенке
чији је профил страшан губитак њене
сенке...

Жртвовање је огњиште породичног круга, свако
жртвовање је смеша невероватног грома,
пасторалног била и погрома ничим
дозвољеног.

ДУГА

Дуга има своју изгледну фацу! Њено лице
далеког и далеко незнаног странца родности
освежила је киша чија је свака ништавност упамћена.
У приликама масти и хлеба била је тако, тако
весела.

Дуга се на земљу наслања, рекао је мудри
старац вешто сејући жито. Помало строг учи
млађахне да се ништа не може разнети путером
хранљивости своје стоке.

Дуга се на земљу наслања!, дере се из мозга,
Дуга се на земљу наслања!, понавља. Дуга
се на земљу наслања!, наставља и тако...

Дуга се на своју земљу наслања! Дуга се на
своју земљу наслања! Своја дуга се на своју
земљу наслања и наставља!

Дуговечно је а тако...

ТАКМИЧЕЊЕ

Плесали су плесачи, стасали преживари новог
крста, у трансу су престали да броје
откуцаје свог великог, седог срца, још већа
смрт их је преместила у просторе спомињања
и његовог химена.

Њихов траг је униформисано поприште свих
крволиптајућих, па и потомака-трагача
за које се може рећи да су врло, врло
талентовани дегустатори, понекад
закономерни.

НЕВИНОСТ

У шумском рају нико није правоверно
сам! Девица љуби (себи) својственог
драгана-израбљивача и на путу звезде губи
невиност. Њена наивност је као света вода
веровања, неверовње је најмање занимљива

природа (употребљене) историје која се управо понавља.

Одједном скаче на кров света, то се види,
то се види кравим капима срца. Улажући себе
на том и таквом крову експлицитне ситости она
брбља, брбља дакле, смеје се, јуродиво
ћути, стриже вапаје.

На крају уздаха проломио се крик нове вечности.
Она, бивша девица сада више није сама, њени светови
откривају Бога који
крвари, тако људски.

ШТЕТА

Залогат крика у његовој души
осетио је интерне ране локалног пса
у надирању. Сви ти из њега желели су да
буду (не)скромни бегунци, а да притом нису знали
да остављају трагове које ће неко прикупити
признањем да је слагањем речи отворио врата
прелепе галерије
новог
сагледавања.

Тада је схватио да ће морати
да напише поговор неподношљивим штетама
као почетак вечности која се подудара и која се
неће
моћи
преписати.

КЛЕТВА ДОБРЕ МАЈКЕ

Речи клетве добре мајке јесу толико тога,
њихова силина је дубина присутног
бола универзалног лика.

Речи клетве добре мајке су: дабогда били рањиви
као пета сваког додир, као додир срца који
слути црну годину у црним горама које се не могу
префарбати унакрсним друштвеним играма. Само
такве речи предобре мајке гнезде у души стварног
оца бомбе устројства.

Чак и мирис или смрад клетве добре и предобре мајке
разара цивилизације зле коби али и срећне среће.

О САМОЋИ

Самоћа настаје као никада насељено
планетарно трагање. Само прогнаник у њој
остаје љубећи све
катастрофичне тишине, за неке није знао
да постоје. Постоји још и севање, постоји удар
грома, постоји спржена земља, постоји
метастазирајућа тишина која једноставно и (без
обзира на све!) самој себи недостаје.

Постоји сведок последњег задатог задатка
пушке настављача!

Постоји и самоћа која трезвено
цепа свој набубрели
стомак!

КАЖЕМ ЛУБАРДА

Епилептична је белина коју носи њен
носач, коњ који тражи пут претходно је
убоден тектонском иглом бешчашћа.

Лепо бешчашће, ма шта то значило, тако лепо
бешчашће прелази преко толико тога, брише натписе
и дубоко скривене манастирске списе где је на
почетку свега створитељ, мали, па мало већи,
па још већи.

Али глас о коњском галопу, глас о коњском
галопу убедио је златоусте пророке да је прашина
иза њих најмање равнодушна спрема. И оклоп
његових коња додирнуо је њихове свезнајуће очи,
почели су да трепћу као и људи, свети гуслари луне
и њеног праскозорја. Почели су да трепћу и тако
охрабрују бубуљичаве добошаре и цртаче увек наметљиве
кружнице и увек кружнице без Бога.

Гуслар је гуслару певао на уво о праскозорјима
која никада не касне.

Стефан СТАНОЈЕВИЋ

ПОМПЕЈА

На тачно 128 година
од како је Никола Тесла
допутовао у Београд
где је одржао чувени говор
и том приликом одликован
орденом Светог Саве
2. јуна 2020.
у јужнобанатском округу
нестало је струје.

Тек тада у мраку
сазнао сам значај
пуног Месеца и ведрога неба.
У паници, људи су говорили
о хаварији у панчевачкој
индустријској зони.
Сведочили су
о диму, буци и пожару.

Корачајући обасјаним улицама
очи ми се враћају својој функцији
потребној при праисторијском лову.
Трептајима светиљки враћен сам
у цивилизацију садашњости.
Сваки Панчевац рађа се у Помпеји
с годинама учећи о могућности
да бог Вулкан, разјарен
може избрисати град са мапе.

ОДИСЕЈ И ДАЉЕ ЛУТА

Читуље као потернице
запљускују жива лица
попут таласа.
Осмеси девојака
купују се сунцокретима
не подвизима
које захтевају божанства
подређних смртника.

Мисли плове као лађе
у мору саобраћаја и људи.
Песме аутомобилских сирена
не изазивају више
моје бродоломе.
Људи више нису моја
Харибда и Сцила
али сам увек међу њима.
Нема те богиње
која би ми ум помутила.
Гледам, наоколо се сви
због неке илузије усвињили.

Дом још није угледао
Одисеј и даље лута,
а видео је све ово
толико пута.
Толико пута.

СТАРИ ВЕК

Не можеш бити авантуриста
обилазећи налазишта.
Људе су већ ископали
и изложили у музејима.
Заувек ћеш се играти
прашином и костима.

Од папира сам направио
временску машину
и враћао се.
Правио сам људе
догађаје и речи.
Асирци су записали:
богови су начинили
људе од земље.

Постао сам
асирско божанство
а богови су
као што знамо
врло усамљени.

ЗНАК ЈЕДНАКОСТИ

Енглеска краљица сама прави чај
богати чисте своје кваке
сиротиња живи свакодневну смрт.
Сви гледају вести и Месец
из својих домова
квадратни метри ништа не значе
када мораш остати са мислима.
Уметност постаје разонода
страх постаје стваран
мишљење је безначајно
живот тече без људи.
Људи почињу да сумњају
у записане богове
људе у белим мантилима
проглашавају за нове.

Деца уче да се сви могу разболети
сви смо једнаки тек у смрти
новац је само може одлагати.
Комшијско дете жели напоље
у руци држи зеленог диносауруса
давно изумрло биће у незнању.
На телевизијској школској настави
деца рачунају ситуацију
цифре 10 и 5 дају 15
исто као 9 и 6.
Деца стављају знак једнакости.

ПИТАЊА

Свет је срча и сумпор
није сигурно ићи огољен.
Одело и шминка мимичара
почињу да жуљају кожу.

Окренуо сам се шуми
и стабла повијених врхова
наклоном ме поздрављају,
изврћу кичму у лук.

И траже ме, у даљини чујем
али не знам пут натраг.
Ни сигуран нисам желим ли
да будем пронађен.

Стабла су ова – Хидра.
Да ико крчи пут до мене
створиће се три нова.

Изван, у очима ми пише:
Ово је само тело моје,
одавно сам негде другде.

ЉУБАВ НЕ ЗНА ЗА ГРАНИЦЕ (2011), уље на платну, 150x100 cm

Омер ИБРАХИМАГИЋ

ЈЕЗИК

*Језик можеш побједити једино ако му добро служиш.
(Игор Зидић)*

Нашао се у свакоме од нас.
Било нам просто што је ту, чинило се,
тај обични комад мишића.
А без њега ни ријеч не сложисмо.

Унио је фингирани хибрид у димензију.
Знао бити једнак, а звали га различито.
Један је језик стварао језике разне.

Неко научио неколико, а да свог упознао није.
Неко научио свој, с туђим се није сналазио.
Неко би, усвајајући први, усвојио и друге – готово исте.
А неко би (се) разумио и без језика.

Чуда је чинио.
Мирио завађене, а спокојне у ратнике претварао.
Стварао бајке.
И трагедије.

Доносио људство и радост – односио бриге.
Доносио мржњу и жалост – односио рахатлук.
Пратио мисао или се од ње раздруживао.
Са два рјешења: сретан живио или несретан умро.

Господарили би неизговореним: изреченим би
господарио свијет.
Неизговорено би остало само за себе: изречено би
постало свачије.

„Немој још ићи кући!“ – молили смо оне што су га
племенито користили.
„Далеко ти била кућа!“ – говорили смо онима што су
злобе просипали.

Један језик и други људи.
Једнима на корист и другима на штету.

Стално је чинио да мјеримо себе.
Био трн и латица, сјечиво и мехлем.
Манифест и палимпсест.
Мудрост је била потрефити баланс: гласа и тишине, сазнања
и самосладавања.

Немам утјеху.
Нисмо се показали, нити смо га побједили.
Требали смо му боље служити.

ПТИЦЕ СЕЛЕ

Уклињене у баршунастом небосклону,
у шпиц-форми која захтијева прецизност,
у образовању харфа што побједу призива,
у бескрају препознатог лавиринта.

Сабране,
попут завршног рачуна.
Симфоничне,
као у цизелираној пјесми.
Оне робусне,
прве пенетрирају у азурни балон.
Бескомпромисне,
помјерају се синхроно,
користећи дашке вјетра – пријатеља без мита.

Нигдје физичке повезнице међу лебдећим грумењем;
неизнуђена је датост небеске дилижансе.
Врзино коло усклађености.

Наканили клизити саображени,
уштимани оркестар и прекаљени диригент,
под чијим скутима вире сакривене партитуре.
Са добром попудбином,
винути се у висине, прометнути у пулсирајући амалгам.

И ено, раскриљени, грле плавет ко шаша љубавнике.

Лепрша пресадак сјевера.
Дипломатски кор путује на југ,
очекујући агремане егзотичних земаља.

Главе сам непомичне.

Харф побједе,
направљен од теракоте,
напушта досеге вида,
дјелић по дјелић.

Празни се из мојих очију,
овјерени факсимил Божјег дјеловања.

АКО ЈЕ ТАЧНО

Ту гдје спаљују књиге, на крају ће спалити и људе!
(Хајнрих Хајне)

Ако је загађење пластиком 10 пута веће него прије 40 година;
ако је продуктивност тла мања за 23 %;
ако 75 % копна, 50 % ријека и 40 % океана показује знакове
озбиљног пропадања;
ако је за 20 година нестало 100.000.000 хектара шума;
ако водотокови сваке године приме 350.000.000 тона
отровног отпада;
ако је постотак биолошке разноликости мањи за 46%;
ако је тигрова било 100.000, а сада их је 4.000,
ако је...

? ! ? ! ?

* * *

Догоди се понекад, обично од прољећа према јесени,
па прекрасно дијете израсте више него што му тијело може
поднијети.

До зиме му се савије хрбат, искриве ноге, спусте органи,
попуца кожа на леђима, поблиједи лице...
И брзи раст угрози најбољи човјечији изданак.

Ако је Земља наше дијете у које гледамо,
имам бојазан од наступа коначног распада свакако прије
проналаска коначног рјешења.

Голубови су запосјели кровове, седефним погледом прежу
Јована Ненада.
Бијели се статуа црног цара у сивом војвођанском јутру.
Моја смеђа коса, са филигранским абажуром од сребра,
лелуја на опасном вјетру што доноси румен у лице
и плавило у прсте.
Црвени се градска кућа.
Дерутан старац љубичастог носа гура смеђа колица дупке
натоварена коритом.
Хрђа се круни са прскотина, цртајући пут доласка.
Кроз рупу у лиму не назирем детаљ.
Дапаче, тминаста је, катранаста.
Старца, у стопу, прати жути мачак велике главе.
Његово око је флуоресцентно, а репина готово наранџаста.
Понекада, ко пијан сват, забаса на травњак,
позеленио од љепоте.
Залепетају крила шарених птица, отискујућих у
салто мортале.
Окренем се за перспективом живота, а неочекивана јарост ми
склопи очи.
Мој мрак заслужи боју киптеће стварности.
На небу *јектичавом*, златно се Сунце укаже.
Више него храбро.
Милујуће за ову пјесан.

Суботица, март 2018.

МОСКВА, ЗЕМЉА РУСКА

Огромна, влажна, груба и дрска,
не жели да љуби, све и да воли,
питома душом, драга, не мрска,
својом ћуди другог боли.

Прољећем касни за далеким југом,
кад у њој све ниче, у нас већ листа,
поносна јест, не завиди другом,
гестом прљава, дубоко изнутра чиста.

Безгранично велика, па не вјерујеш оку,
тек, просто си мрва у поређењу с њим,
и онда си дуго, дуго у шоку,
пред пространством тим.

А земља мирише и није ти јасно,
како су ти људи некад сиромашни животом,
јер, могло би све да им буде страсно,
завршено правом нотом.

Ја сам упијао руску љепоту,
гледао како плаче, бијели се ил' смије,
први пут тад, и мислим никад више у животу,
било ми је жао што нисам био прије.

Растанак је стигао за мене, у хипу,
искрено пожелих да ми Москва дуго траје,
са њом ми је било ко на филму, ил' у стрипу,
одлазим, а осјећам њене уздисаје!

1990.

КУЋЕ У ПЕПЕЛУ

Радомиру Константиновићу

Пепео је, од спаљене куће,
покупио остарјели човјек и њиме загрнуо сопствену хумку.
Кћер му, у годинама што су пребрзо стигле,
у сузама *окупана* и чиста,
од својег дома пепео сабра баш као што је и старина сам.
Њен пород, дијете мушко,
док дланом о длан, а с кољена на кољено,
већ по црном адету,
научиће како да пепео покупи и у дрвену га шкатулу скрије.

Ваљда се тако намирило троје, све се надам.

А ако, не дај Боже, није, онда ће опет нечија дјеца,
на праху и пепелу својих трагичних оставштина,
вабити и разгоријевати туђе повампирене идеје и малоумне
накане.

А ако, Боже дај, јесте, онда мени више ништа није потребно.
Људи ће стварне слике својих домова имати већ ту,
пред очима, рукама.
У кутијама спаваће пожутјеле фотографије кућа,
споро и бесповратно нагризених црвоточином.

Сањам,
нестаће стигме.
Црни се прахови неће,
ко срамота и поруга,
скривати.

Намало, тек толико, за промјену.

Само да би ријечи ове пјесме заувјек надживјеле буктиње,
у којима је горјела једна земља,
у којима су нестајале нечије успомене.

НОЋ БЕСТРЗАЈНИХ ТОПОВА

За Ферал Трбјун и Партибрејкерс

Крочили смо у избу преосталих урбаних волшебника,
окруњених страховитом жељом за менталним
самоодржањем,
спремних на несигуран дијалог са свакодневицом,
окуженом у ласцивност, неспокој и срам.

Увукла нас је потицајна музика која се упијала у поре,
кроз коју смо осјећали задовољштину,
док нам је порађала наду да сраз који живимо
не мора бити исувише болан.

Гледали смо безразложно занемарену младост
како се гетоизира и отцјепљује од болне стварности,
како се труди да уживањем у овом минијатурном озвученом
простору
надомјести све пропусте у којима се расплинуо привид
бољег живота.

Освијестила нас је сва срчаност покушаја те шачице
привилегованих
чије смо присуство осјећали свуд околу.
Себе смо, *ерго*, доживљавали као заточене у безизлазност,
у којој се унапријед зна да *примитивни* непрестано кидишу у
застрашујућим хордама,
са неугасивом жељом и без поштивања стечевина.
Као и да снага бестрзајних топова љубави и части нису
сасма довољне
како би их се зауставило у разарајућем макијавелистичком
перформансу.

Тјешили смо се да негдје, можда већ у сусједству,
постоје још неки урбани хероји који имају снаге
да иступе пред барикаде,
подигну руке у гард и противно правилима разума,
поведу преостале ратнике,
наоружане тек одгојем и поносом,
у неравноправну борбу којој се не види краја.

ЖИВОТ РАДНИКА

Пожелиш још да пијеш, ал' не знаш да л' смијеш.
Гледаш – пију људи, један блуди.
Не знаш гдје си, је л' човјек си ил' Леси,
и вратиш се кући.

У кући жена и прича њена,
убију елан и живот у теби,
хладна супа и стомак ко рупа,
крчи ли крчи.

Хоћеш да спаваш, хоћеш да сањаш,
оазе, потоке и земљу среће,
а твоја је глава, сад више справа,
сањати неће.

Ни жена не да *изворе* меда,
свако мало љута, стисне те за гушу,
и поред тога што си више пута,
у њој убио душу.

Ујутро сат, звони као да је рат.
Журиш на посао, да зарадиш за дјецу и жену.
Табана дус, трчиш на бус,
често возачи без тебе крену.

У фабрици стара прича – штрајкови, фрке,
сусретљива лица одговорних и радничке фаце мрке.
Само чекаш три,
када ћете сви – кући својој.

А *првога* посао приведеш крају,
некад и не, но оставиш за сутра,
загриш своју најбољу рају,
правац механа – до идућег јутра.

Оно кад мине донесу те кући,
ти не знаш гдје си, а и не би да знаш,
јер обећ'о си, тријезан нећеш ући,
да пола плате својој *драгој* даш.

Валентина МИЛАЧИЋ

УРАГАН СНА

Ураган сна,

заплео се
у мрежи
два осмјеха,

расплео се
у јатацима
два додира,

са небом
саставио слова.

И отуд, пјесма ова.

ФАТАМОРГАНА

Осека ноћи,

освит наранџаст
умрежен
златним
праменовима
сна.

Пасиониран дах.

Фатаморгана.
Ти и ја.

ПЛОВИДБА

Сјећањем испловимо.
Чаролијом дубимо.
Љубављу славимо.

Небо, душу и живот.

Иза сваке недоступне ријечи,
фотографије,
мисли о нечему или некоме,
очи провејавају видицима,
путују и опраштају.

Ћутање је облутак заборав.

Запловити у твоју мисао.
то је преседан!

СЛИКА И РАМ

Гледам у слику, зурим
загријава се доживљај,
нападно кршим правила посматрача,
не умијем да затворим очи катакад
нити да скренем поглед,
не разазнајем говор од тишине,

слика тиња од жрвња успомена,
блицају аритмички нерви
и склиски капилари,
слика постаје посматрач
преузима половину мог срца,
постајемо једно, слика и рам.

ИЛУЗИЈА

Илузија,

само бане,
окупира док трепнем
закује ме уз голи зид.

Илузија,

само гане,
заледи док се окренем,
закалеми ме
уз суво око.

Илузија,

само шушне, стегне
пјесмом закопчаном,
пороцима година
које не препознајем.

МОЈ ТРАГ

Из непознатих разлога
отвара се познато.

Зрно на облаку,
проходна кост.
Свевид.

Тишина исцјељује,
испраћа и смирује.

Из познатих разлога
отвара се непознато,
магла одроби видик,
тихо је дисање.

Осврћем се,
свој траг видим.

Андрија ВУЈАЧИЋ Расточки

ТРАГ НА УСНАМА

Траг на уснама у времену,
У камену, у кремену
Дубоко урезан у стену
Подсећа на минуле дане

Росом медном окупане,
Капљом слатком ишаране,
А сад ледом оковане,
Као врлети скамењене.

Суза се леди у невидном
Оку које се и само окамени
У трен вечни и камену реку
Што над њом ко планина штрчи.

ТРАГОВИ

Муња сине, проломи се врисак,
А реч недоречена у облаке се вине
За траговима што су нестали у магли,
А потопила их суза неокајана

Да реке жалости и обале не спаја,
Да се у њима не огледају лица
Што су се у растињу љубила
И с воденим травама дружила.

Колико зора треба да се роди,
Цветова да се белих отвори,
Да у срца уђе пламен
И испуни их светлом љубави?

ХОЋЕ ЛИ СЕ ПОНОВО РОДИТИ?

Нема је у звезданим јатима,
Ни у хладним маглинама,
А осећам да дише песмом

На дан свог рођења,
Да киша роси њено лице,
Негде међу облацима.

Хоће ли се поново родити,
Засијати као јарка звезда,
Моћно вихорити небом
И пркосити олујама

Што гутају мале
Плавичасте звезде
Које у трену нестају
С хоризонта?

СВЕТЛОСТ РУЈНА

Над стеном суром, дољом дубоком
Простире се од искона светлост рујна,
Неукаљана, чиста као златне зраке
Које милују топлином небо и облаке.

Та светлост греје ватром усхићења
Наше душе, тела жаром крвотока
У који су се сплеле божанске искре
Од којих очи сијају попут бисера.

Магична и спасоносна она стреми
Узвишеном добру, дару среће
Над којом далека плавет снује
И по небу чарном звезде кује.

МЕСЕЧЕВА ДЕВОЈКА

Не сањај сненим очима месечева девојко,
Видети нећу њихов сјај међу облацима,
Нити сребрну дијадему преко твог чела
Што тајно шири зраке кроз ноћ целу.

Рашири плашт од звезда да откријем ти лице
Које помрчина неба скрила је од мене
Да не љубим усне жаром лаве
Пратећи твоје по уснулој реци кораке.

Питај Месец зашто је моје срце стало
Под месечином кад се разиграло,
Је ли то био само сан или варка,
Титрај срца што неста пред зору?

ЛИРСКА ИНТИМА

Откривајте у осами месечеве тајне
И облаке што парају ноћну тмину,
Можда вам се укаже она коју
Волите више од себе самих

Која нестала није с хоризонта
Ни кад је песма утихнула,
Кад су брда утонула у мрак,
А птице отишле на починак.

Доћи ће она једног дана
У хаљини од макова и зове,
Мириснија од сваког цвета
Да јутром руди као некада.

ТАЈАНСТВО ЉУБАВИ

Скромности дајте тихости благе,
Мирноћу белог лотоса на води
Што сваком времену одолева
И зна шта је мудрост од искона

Тајанство камена кад открива
И у њему проналази скривене речи,
Белутке које је обликовао талас
Да стих спокојан буде, а реч света,

Да се свака стопа препозна
И топли зрак прекрије свачије лице,
Крв да се од љубави пенуша
И руке меке у бокоре стопе.

Чедомир ЈАНИЧИЋ

НАГРАДА

1.

Писац је у својим педесетим добио књижевну награду локалне библиотеке из С, места удаљеног од његовог родног Р, јужно око петсто километара.

С-ска библиотека наградила је његову причу *Ноктурно* коју је написао у два михољско-летња касна поподнева. Тада је кроз прозор своје канцеларије на спрату раскошног здања локалне р-ске управе из 19. столећа гледао на већ пожутели парк и приметио како један лист лагано, уморно, пада с високе гране платана. Пре него што се сабрао, у свести му је тихо, али без икакве наде да ће се сам зауставити, засвирао *Кристали брод*¹. Сенке у парку постајале су све дубље и тамније, високе зоне дрвећа и кровови кућа у суседној, паралелној, улици чувале су светлост залазећег сунца као мале посуде с млеком. На крају песме остале су свега две-три капи тог одлазећег светла.

Писац је немо плакао; ништа није могло да заустави ту провалу суза, туге и нежности. Трећег дана *Кристали брод* више се није чуо. Није било ни разлога да остаје тако касно на послу. Два поподнева била су довољна за причу. Тако је настао *Ноктурно*.

2.

Пишчева супруга, вечита секретарица у одељењу друштвених делатности, не чита ништа. Ни његове радове, ни било шта друго. Прво, зато што је уметничка литература уопште не занима; друго, писац заправо и није *само* писац, већ и дугогодишњи шеф одсека за планирање и статистику у локалној управи.

Књижевност је у њиховом браку од почетка била некакав Мистер Хајд од ког су обоје помало зазирали. Писац је још од своје младости развио паралелну репутацију, један за многе невидљив ток који се никако и нигде није сусретао с упорним, прогресивним чиновништвом, камертоном његовог биљиво испланираног живота. Живот с литературом остао је само његова слава и брига.

¹*The Crystal Ship, The Doors, 1967.*

Супруга-секретарица, немоћна да тај, за њу врло сложени, однос сведе на проста акта какве танушне животне фасцикле, напосто се правила да Мистер Хајд не постоји. Верно је живела с уредним и незамењивим службеником ког су буре и тајфун револуција и реформи, пучева и наглих, немилосрдних чистки на срећу увек заобилазили.

3.

Испрва није имао намеру да оде на доделу награде. Написао је пригодни говор препун жаљења што је даљином/болешћу/пословима/тужним приватним приликама и слично, био спречен да се радује са свима њима. А онда, у завршници, како им захваљује, како их воли, како је због њих добио вољу да ствара и живи, заправо обоје у једном, јер једно без другог не бива. Све сама безочна лаж! Било га је срамота кад је још једном прочитао цело писмо.

Затим је отпутовао у С. Своја кола је оставио жени, а од службених је одустао због неких скорашњих контрола у управи. После неких шест-седам сати мучне вожње изнемоглим, загушљивим возилом готово сасвим упропашћене аутобуске компаније из Р, најзад дође у С. Станица се налазила у делу града ког домаћи зову Махала. Тако је и изгледала. Нико га није дочекао. Ледени ветар га је шибао са свих страна. Чуо је дозивање и страшне псовке станичних просјака. Онда их је и угледао у јату које га је ниоткуда окружило и тражило милостињу помињући Бога, здравље, срећу. Склонио се у зграду станице. Ништа мање није дувало ни тамо. Покушао је три пута да дозове „особу за контакт“, извесну Милицу, а затим још два пута лично директора. Нису се јављали.

Писац, немајући куд, узне такси и убрзо доспе до јединог хотела у С, хотела *Европа*. То је била тужна дика с почетка 20. столећа. Некад модерно здање и понос града, сада је изгледао, поред нових стаклених чудовишта и небодера, као боксер из времена Маркиза од Квинсберија у рингу с Мајком Тајсоном.

Тамо га је, срећом, чекала резервисана соба. Тек што је удахнуо устајали воњ собе с никада опраним итисоном и тешким завесам неодређене боје за коју постоји реч „сива” као израз немоћи да се прецизнијом речју опише одсуство било каквог живућег тона с неке обојене површине, зазвонио је телефон. Милица му је пожелела добродошлицу. У хотелу може да вечера, да се лепо одмори, па ће се видети сутра од девет кад се библиотека иначе отвара. Додела награде је у два, библиотека ради до пет. Тао.

Писац се распакова, уми и сиђе на вечеру. Хотелски мени са натур шницлом и рестованим кромпиром, купус салатом и палачинком. Све хладно и безукусно. За сусредним столовима беше нека прослава, «жива» музика је увеселавала млађано друштво. Писца обузе нека тупа туга. Знао је да неће моћи да заспи.

После ноћи у којој се беспомоћно превртао, он напосок устаде, истушира се, сиђе на доручак, и нешто пре девет стаде испред библиотеке. Тамо није било никога.

4.

С. је сив градић. Беше још сивљи у то јануарско јутро налик на касни новембар: мрачан, глум, у безнадежно падајућој путањи.

Библиотека се налазила на малом централном тргу где су се у одбрамбеној формацији груписали неколики кућерци с амбициознијим фасадним платном и развијенијим архитектонским замислима: управа, библиотека, градска кафана и банка с огромним логотипом на класичном забату. Даље од њих су се пружале нерегулисане улице с Потемкиновим селима нове градње и тешко оронуте породичне куће са запуштеним баштама иза деформисаних жичаних ограда.

Прошло је пола десет када се напоскон појавила Милица лагано корачајући из једне улице која се наглашено уливала у трг као да је хтела да потцрта своје урбано племенито порекло пре пошаста „инвеститора”. „Особа за контакт” се насмешила и пружила руку без речи извињења или објашњења због чега касни. Деловало је према њеном понашању да је чак и поранила. Била је то неугледна, смеђа девојка зимогрожљиво умотана у шалове и капуљачу. Ушли су у хладне просторије с недовољним осветљењем од неколико халогених плафонских светиљки. По средини ходника из ког су се гранала одељења и канцеларије висиле су две прашњаве лустер кугле. Једна је слабо светлела, друга је напросто била сива и мртва. Сасвим напред налазила су се голема затворена врата, по свој прилици улаз у свечану салу где ће бити одржана свечаност доделе награда.

Пошто су попили кафу, измењали незанимљиве реченице пуне куртоазног уопштавања, зазвонио је телефон. Милица је после краћег разговора спустила слушалицу. Директор. Извињава се што касни. Позвали су га из управе. Нешто важно. Везано за промоцију? Не, не, ништа слично.

Писац је осетио како му се хладе ноге, као да није било никаквог грејања. Био је забринут јер кад год су му се хладиле ноге то је био поуздан знак да ће назепсти. Устао је да се размрда. Када је поново сео имао је утисак да седи на коцки леда. Дрвена столица.

Око једанаест и двадесет предложио је да мало прошета градом и да дође у библиотеку око један и петнаест. Можете и касније, рекла је Милица. Око пола два биће сасвим у реду. Писцу је постало непријатно. Није очекивао много, али овај неопростиви нехај био је на ивици увредљивог.

Ништа му није преостало него да се врати у хотел. Није му се шетало по ветру који је убрзо донео ледену кишу. У соби је било топло. Мало је гледао телевизију, а онда је заспао.

5.

Пробудио га је телефон. Било је пет до два! Милица је хистерисала! Зовем вас већ пола сата! Шта се дешава, где сте?! Плашили смо се да вам се нешто није десило! Писац се испрва узрујао, а онда се замислио. Ово је била одлична прилика да им се мало освети. Сада је он њима био потребан, они су се ужурбали и први пут показали неку иницијативу. Добро, нека га чекају! То се понегде сматра отменим.

У два и двадесет нашао се поново испред библиотеке. Тамо је сада била страховита гужва. Тако нешто писац никада није видео. Телевизијске камере, каблови за осветљење, мноштво аутомобила и комбија, маса људи, цео мали трг био је закрчен. Додела награде, испоставило се, била је део традиционалне градске свечаности која је подразумевала пригодни „музичко-сценски” програм, присуство угледних гостију из престонице и, врхунац, доделу награде града за животно дело чувеном глумцу Б. Р.

Нисам знао да је из С, помислио је писац. Бесно се сетио да уопште није ни погледао програм који му је на време послат имејлом и обичном поштом. Бес је са себе немоћно пребацио на све око себе. Приметио је како се боја завеса у хотелу раширила по целом С. По граду и људима. Та боја је упијала не само друге боје, већ и звукове и мисли у глави. Све је било сиво, глуво и немо. Први пут је помислио да се не појави на свечаности, него сместа да оде из С. Било му је свега доста!

На вратима библиотеке скоро се сударио с градоначеликом С, непријатним дежменкастим типом у уском оделу, познатим с малих екрана по бројним аферама и невиђеном безобразлуку у опхођењу с новинарима. Његов инфериорнији дупликат скакутао је око њега и још неког лика бандитског изгледа у фирмираном оделу и разметљиво луксузним ципелама високог сјаја. Писац препозна у скакутавцу директора библиотеке, а у бандиту министра културе. Какве њушке, мајко моја!

Однекуд излете скоцкана Милица на високим, танким штиклама, са шминком и фризуром. Лака, светла хаљиница откривала је њен веома лепо, мали али бујни, стас, и складне ножице. Писац се немало изненади. Кад је пре стигла да се толико дотера? Њено понашање пратило је њен изглед. Говорила је брзо, пословно, али и врло кокетно. Брзо, брзо, сви вас чекају! Имала је времена за враголаст осмех који јој је лепо стајао.

Све је било сређено да не може боље: библиотека је свечано блистала под јаким светлом рефлектора, сала за програме била је дупке пуна. У дну, на подијуму, био је постављен дугачки сто са црвеном чојом и флашицама воде с окренутим стакленим чашама. Поред, ближе публици, налазо се пулт са микрофоном, а позади шепурио се велики пано или завеса где је писало: 120 година читалишта у С.

У првом реду била су остављена празна места за *врло важне* госте. Сала је заправо била репрезентативни простор за управу С. Била је пространа, широка и врло добро опремљена судећи по удобним тапацираним столицама у лагано падајућем низу, осветљењу, звучницима и пријатном, свежем ваздуху који је долазио од система за проветравање. Сала је била проветрена и лепо загрејана.

6.

Писцу се вратило добро расположење. Сивило је нестало, поново је био писац, лауреат, свој на своме. *Ноктурно*, ако није био ремек-дело, сасвим извесно, био је веома, веома, добра прича. *Кристални брод*, уморни лист и капи светла касног октобра поново

се претворише у оно неухватљиво, онај чаробни вилински прах, што је баш њему пошло за руком и да додирне и да изрази.

Пратио је Милицу до подијума као последњи у низу у ком су брзо корачали: млади, нервозни конферансије у туђем оделу са фасциклом под мишком, утегнути директор библиотеке дебелог лица и врата, гломазни глумац са врло слабо прикривеним знацима тешког алкохолосма на лицу и нека страшно намирисана жена неодређених година с великим наочарима и навилјком офарбане црне косе. Писац схвати да је жена награђена песникиња. Он је добио награду за прозу. Учесници програма заузеше места за столом. Милица и млади нервозни најављивач приближише се пулту с микрофоном. Све некако стаде и заћута кад одједном и ниоткуда груну државна химна. Писац није видео када се иза њих подигла завеса иза које је стајао хор од око педесет мушкараца и жена испетих на практикабле. Дириговала је нека птицолика, мршава старица. Тресла се целим телом и жустро махала главом каогод и рукама. Хор им је крештао у потиљак. Певали су све строфе химне, а онда су без паузе прешли на Светосавску химну, такође све строфе. Писац је имао утисак да стоји преко сат времена. После химни, напокон, сви су сели.

Светла су била прејака, ништа није видео осим гомиле која је седела или се тискала уз зидове и на вратима. Столица је била удобна, али толико нагужваних људи и грозан задах који је долазио од глумца са суседног места поново су га осушили и у души посивели.

Милица и неспретни младић почеше декламаторским гласовима да поздрављају госте. Свако мало публика је плескала. Уследио је затим ситничави опис сваког иоле забележеног тренутка из повеснице читалишта с дугим и претераним освртом на достигнућа текућег директора и његових послодаваца из партије на власти. Странице и странице густо куцаног текста.

Затим је Милица позвала неку децу која су се уз много снебивања попела на подијум. Наше младе литерарне наде, тако их је најавила. Лауреати награде за најмлађе писце. Било их је укупно десет. Свако дете је добило уместо награде светосавски пакетић и, посебно, књигу-монографију библиотеке. На срећу није било посебних говора, али било је неизбежног дугог плескања за свако дете понаособ. И фотографисања. И селфија. И дозивања из публике, и у публику.

Напокон дође ред и на њих за столом. Директор устаде и заузео место за пултом. Он мање-више понови све оно што су Милица и младић већ били рекли, с тим да је много опширније потцртао свој допринос. Захвалио је уз доста улизичких речи, претераних придева и плеоназама, министру, градоначелнику а, онда с висока, и „свом тиму”. Деловало је да је заборавио шта даље. Ах, да! Данас додељујемо награде итд, итд. Громогласни аплаузи су прекидали свако директорово узимање ваздуха. Милица и младић поново заузеше своја места за пултом.

Готово заборављени хор замаукао је „Тамо далеко” и „Свилен конац”. Писцу се учинило да су певали спорије него што треба. Чинило му се да пролази још један спори, тешки сат. Осетио је нагли напад панике који је једва обуздао. Замислио је вечност као ову светковину!

После хора, Милица и младић наизменично читаху из новог свежења исцрпну биографију славног глумца. Посебно су били истакнути сви детаљи из његовог детињства у С. Одједном стадоше. Нешто се чекало, неко завереничко одсуство дисања завлада салом.

Ђаци локалне гимназије зајапурени од среће и узбуђења, свесни да су део изненађења за глумца и госте, попеше се на подијум и кретоше с лажном лежерношћу да изговарају реплике из телевизијских серија, филмова и реклама по којима се глумац нарочито прославио. Највише се смејао он сам и ватрено аплаудирао свакој изговореној реченици. Сала се тресла од одушевљења.

Затим су се однекуд појавили глумчеви исписници, школски другари и комшије. Почеше да евоцирају успомене на „стара добра времена”. Глумца су се сви сећали као сви-то-знају-колико надареног, али никако умишљеног, искреног друга и помало ђаволка. Он је све време одговарао и смејао се, допуњавао и дозивао неке људе из публике. Сви се кикотали и плескали. Напокон је устао и приближио се пулту. Хор га је пратио са „Многаја лета”.

Писцу се учинило да је упао у неку спасоносну временску рупу. Ништа више није чуо, ништа га није дотицало, био је у некој капсули изолован, миран и сигуран. Уплашио се да није заспао. Није. Или то нико није приметио. Дошао је себи на крају глумчевог говора. У публици су брисали очи од смеха. Писац је у себи захваљивао небеским силама.

Милица и њен другар поново се приближише пулту. Нашироко подсетише на значај и историјат књижевне награде, на најуспешније досадашње лауреате којима је ова награда била, или једна у низу највећих, или прва која их је лансирала међу националне, па и међународне величине. На крају, изговорише имена: његово и песникињино. Наравно, његово су погрешно изговорили, али срећом сричући га исправно поновише. Сви заплескаше.

Затим изађе нека веома дебела жена и гегајући се приђе пулту. Председница жирија. Уследи дугачак опис читаве конкурсне процедуре, број пријављених, ко су, одакле су, колико је било неважећих прилога, због чега, шири и ужи круг, избор најбољих, једногласни или не, итд, итд.

Хор затим без упевавања и звучне виљушке заурла „Ој, војводи Синђелићу”, а одмах потом и „Востани, Србије” на шта сви поново устадоше.

7.

Писац удављен неком тешком меланхолијом одједном схвати како његов *Ноктурно* уопште није добра прича. У ствари, то је била одлична прича, али у овом амбијенту она се некако губила и смањивала. Без националног стимуланса, без локалне боје и подсећања на заједничке успомене, без навијача и подржаваоца, без домаћег терена, омиљених клупских боја и топлине завичајности, без иког свог, изгледала му је као неко сироче ког сви гурају и ког нико неће.

Његова прича имала је само њега, његов интимни доживљај који није делио ни са ким, чак ни са својом женом. Није ова свечаност била неприкладна и пренадувана, него његова прича, односно он сам, били су Ниоткудићи, ником познати, ником потребни сиротани. У пропорцијама света, чак и тако малог, скрајнутог, овог из С, он и *Ноктурно* беху *easy come, easy go*.

Тако је мислио писац. И било му је веома тешко. Све у сали било је компактно, сви су служили истом циљу, свако је знао зашто живи и зашто се налази баш данас баш овде, сви – осим њега.

Осетио је гадљиво, мучно самосажалење. И *Ноктурно* је био сав од лажи. Кога је то он заваравео том сладуњавом причицом?! Какав црни *Кристали брод*? Парк и ронделе са зимским ружама. Лишће које опада и мутно светло. Гробље. Тамо да се спрема уместо што лаже и себе и друге: своју жену, пријатеље, прошлост, писце, статистичаре. Ове људе. Све људе.

Овде је све примитивно и просто, на брзину и од ока подешено и набацано. Али, нико не лаже. То су само били обични људи из С, њихова власт и установа културе, њихова држава која стоји иза њих и не стиди их се. Они не примећују прашњаве лустер кугле и неопрани хотел. Они поносно данас говоре да код њих 120 година ради организовано читалиште-библиотека, они имају славног глумца ког сви знају, макар из реклама за домаће пиво. Мало у поређењу са светским размерама, далеко од центара и високих стандарда, али веома много у несрећној повесници њихове земље и краја који су свако мало страдавали до пепелишта.

Милица ће га ускоро позвати да се обрати публици, не као писца из Р, већ као очигледни доказ способности њеног места да награди и доведе издалека некога ко је написао добру причу, па нека тај неко никада није ни чуо за њих. Е, баш зато, *Ноктурно* јесте била добра прича! Људи из С. у то нису имали никакве сумње. Прича је била најбоља. Она ће ући у повесницу награде, библиотеке и самог С. Жири се једногласно сложио: *Ноктурно* није имао премца.

8.

Дебела жена сада је читала текст образложења. Рекла је: то је дубока, исповедна и искрена прича једног рањеног човека. Без разметања и оптуживања она је показала искрену емоцију необузету самом собом колико универзалним жалом за пролазношћу света и тихим смирајем конкретна пишчева живота који се пита да ли јесте или није био испуњен онако како и колико је требало. У причи нема оптужби, све је у праштању и љубави према сваком бићу и тренутку, жал долази отуда што се није могло или знало више. Више дати, више волети. Ране у *Ноктурну* биле су зачудне савезнице једне дубоке, надличне интроспекције за које су способне смо изузетно обдарене, веома осећајне природе коју је лако прегазити и ранити, али те ране откривају тихи плам праштања и љубави који су једино светло и једина топлина у овом мрачном и суровом свету. Језик којим је тај драги сфумато тако мајсторски описан нема премца у нашој новијој књижевности и пре би се могао упоредити с леонардовском

кичицом или лепом народном песмом, него каквим чисто књижевним примером.

Дебела председница жирија тада извуче марамицу, обриса очи и прошапута на крају како ништа лепше од *Ноктурна* није скоро прочитала.

Милица свечаним гласом прозва писца. Он устаде и утрнулим кораком приђе пулту.

Из мука у сали проломи се снажан плесак. Овај пут без помоћи хора, сви устадоше. И министар, и градоначелник, и директор, и глумац. Сви су аплаудирали, чуло се понеко, гласно: Браво!

Писцу приђе дебела жена, загрли га и пољуби три пута у образе. Осетила се на зној и мушки дезодоранс. Однекуд се у њеним рукама нађоше плакета и диплома. Биле су то солидне израђевине претераних димензија са погрешно написаним његовим презименом испод огромних слова назива библиотеке и логотипа 120-годишњице. Председница га још једном сочно изљуби.

Уз ово писац дочека да се на подијум испење локални прастари сликар који је награду помогао једном својом сликом великог формата урамљеном у златно обојени луксузни рам. Од слике је снажно мирисало на терпентин и уље иако је била у провидном целофану са великом ружичастом сатенском машном. Плесак публике није престајао.

Писац је затим пришао пулту, мало подигао микрофон и почео да захваљује. Рекао је да читава ова светковина јесте, како се изволела изразити велепоштована председница жирија, знак љубави и топлине у тами. Он сам, дакле, писац, захваљује што су његов скромни пламичак дивни домаћини и гостољубиви људи из С. својом несебичношћу умногостручили постојаним пламеном наде, вере и љубави. Без вас би овакве исповести срца остале краткотрајна лична усхићења. Она би брзо живела и још брже умирала осуђена на ледену самоћу неразумевања света. Ја сам се само задесио у згодном часу и на згодном месту одакле се тако нешто могло наслутити, из дубоке слутње накратко видети и целим бићем напокон осетити. Можда је то неко надразумно подударање: да се рођење једне песме (тада је објављена!) и једног писца, исте, 1967. године, сусретну преко пола века доцније у једном опалом листу платана усред парка у Р, а затим као одзив срцаца у славном С? Зашто је то, уопште, важно? Не знам. За одзив срца заслужни сте само ви, ви и нико више. Ви који живите и чија срца нису премрла од страха и патњи од овога света. Хвала вам и живели!

Живела Србија, узвикну глумац. Живелаааа!!! Узвикнуше сви тако да се сала готово срушила од једногласја.

Писац се врати на место и утону у ону своју капсулу где је преспавао глумчев наступ. Ништа није ни видео ни чуо од говора сироте песникиње за коју је већ понестајало стрпљења у сали. Она је пак тихим гласом и замуцкујући читала мноштво својих песама. Жамор незаинтересованости полако се појачавао. Затим је хор опроштајно одгаламио химну и сви су устали да више поново не седну.

9.

Опколила су га лица библиотекара и гостију. Блистали су од среће и поноса. Да, он је сада могао све. Могао би да започне сасвим нов живот. Видело се јасно. Граница је пређена и нико му неће посебно замерити што напушта насукану лађу стару педесет и кусур година и одлази као капетан кристалног брода на ком су боје звонке и јасне, звуци сложени у мелодије вечности, а ветар на услузи за дуго, дуго путовање у незалазни дан напоскон пронађене савршене среће. Он је писац! Писац, а не статистичар и службеник. Преломио је!

Његова жена никада се неће уклопити у овај тријумф. Није сумњао да ће га дочекати с уобичајеном, опуштеном, подразумевајућом рутином; већ сутра требало би да оду на славу код њихових пријатеља К. Читаво вече слушаће и причаће трачеве из управе. Слушаће музику из осамдесетих и деведесетих и помало плесати. *Ноктурно* нико неће споменути. И ако буде неког прилога на националној телевизији – вероватно ће бити јер су овдашњи успели да доведу министра – тај део вести нико од његових ближњих неће видети јер их такве ствари не занимају. Никада нису.

Милица и нервозни младић прогураше се кроз масу и честитаše му. Деловали су уморно и задовољно. Свима су се у гужви јављали и давали прецизна обавештења о даљем току програма. Свечана вечера је у седам у Махали, нашем најбољем ресторану. Одморите се, па се видимо у опуштенијој атмосфери. Споменули су трубаче и Цигане. Било је добро, рекла је Милица и насмешила се. Први пут му се учинила опуштеном и стварном. Осетио је потребу да јој искрено захвали. Да јој пожели сву срећу. Заслужила је да напредује и постане нешто велико и значајно у њеном месту. Руковали су се и збуњено без речи насмешили. Затим су се она и младац изгубили у гужви.

10.

Писац се изнутра празнио као пробушени мех. Набој који је осетио на свечаности, осећај да је време за нови почетак, полако али сигурно копнео је из тренутка у тренутак.

Притискале су га протекле године, као и оне, неизвесне, које су му још преостале. Нов почетак значио је нову односну тачку из које је лако могао да искрсне, овај пут не неки добро конструисани паралелопипед, већ гужва дезоријентисаних линија за чије исправљање и нов правац више није имао времена.

Мистер Хајд је био намирен. Зашто му сада дати све?

Било је равно пет сати када се свукао и легао у кревет. Био је страшно уморан. Спавао је без буђења до јутра. Устао је, покупио ствари и стигао на рани јутарњи аутобус.

11.

Освану и дан после славе код К. Намерно га је оставио празним у роковнику. Заваљен у канцеларијску фотељу, мазно нежан према себи, безбрижно је куцкао по мобилном телефону: захваљивао је на телефонским, SMS и имејл честиткама на награди.

Секретарица је за собом затворила тапацирана врата. Од сада, док јој се не каже друкчије, побринуће се да га нико не узнемирава. Биће сигуран као у некој спасоносној капсули. Биће глув за свако куцање, гласове и метеж споља.

Кроз прозор су промицале ситне пахуље, парк је светлео од снежне белине и првих дужих дана. Напољу се орило од цике раздрагане деце обрадоване снегом. Небо је било зимско и светло, право познојануарско.

Овај пут схватио је без бола и без *Ноктурна*.

Кристални брод је заувек отпловио.

ЖЕНА И РИБА (1987), уље на платну, 123x123 cm

Јовица ЂУРЋИЋ

МИЛОРАД

Сестра је прва истрчала, боса, и већ се пењала на дрвену ограду гледајући на улицу шта се догађа. Отац је стајао на малој капији и разговарао с неким човеком у униформи, нудио га цигаретом и упирао поглед на тракторску приколицу претрпану многим стварима. Његово иначе увек озбиљно и намргођено лице као да је заледио болан грч, а озарила нека чудесна јутарња светлост.

Ја сам сами почетак преспавао и остао бих још дуго у кревету да ме лупа врата из сестрине собе није пробудила. Био је август, најлепши месец у години. Сунце је пунило нашу долину. Гледајући кроз прозор видео сам да испод арњева и цераде седе жена и деца, а за воланом трактора беше дечак, вероватно млађи од мене.

Онда сам видео како отац широм отвара велику капију и како трактор улази у наше двориште. Скочио сам, навукао одећу и пожурио напоље. На прагу сам сусрео мајку која беше застала и немо посматрала цели догађај.

– Још мало напред – рече отац, а онда трактор престаде да брунда.

Дечак сиђе и остаде да стоји поред. Обореног погледа зурио је у врх својих прашњавих сандала.

– Одакле стижете? – упита отац.

– Од Кистања – кратко прозбори висок и мршав човек у војничкој униформи.

– Зар овај момчина није премали за управљач?

– Од малена је то волио, а сада ме добрано одмијенио. Вјешт је с тим.

Жена поче да силази из тракторске приколице, сићушна, уморног лица и тужних очију. Чинила је то полако. Човек приђе да јој помогне.

– Колико вас има? – опет ће отац.

– Четворо, жена, ја, син и кћерка.

– Добро – мирно ће отац. – Сместићемо вас у нашу стару кућу. Још је добра.

Сањива, испод цераде појави се и лепушкаста девојчица, лако

скочивши с приколице. Босонога, у лепршавој хаљиници, плавокоса. Била је старија од дечака за воланом.

За њом, однекуд из дубине, измигољи се још један дечачић, мален као петлић, а за њим и пас весело машући репом.

– То је Милорад – појасни човек. – Њега сам заборавио да споменем. Нашли смо га у повлачењу... у грмљу, уплаканог и престашеног. Пас се не одваја од њега.

– Бога му – зашкргута отац зубима, сагињући се према дечачићу. – Како се зовеш, момчино?

– Милоад – одговори потихо малиша подижући три прста. – Имам тли године.

– Па, добро ми дошао, Милораде мој – загрли га отац.

Тада сам први пут видео сузе у очевим очима. Никада до тада.

Пас је стао њушком да се гура између њих двојице, као да је желео да заштити Милорада, па га отац помилова и пусти дечаку.

– Нисмо много сазнали од њега, ни имена родитеља ни из ког је мјеста. Испрва је само плакао и тражио маму, а онда се примирио.

Придружила нам се и мајка поздрављајући се с придошлицама. У рукама је носила бокал са соком а на тацни чаше. Брзо је то поставила на сто испод бараса и позвала људе да седну. Изморени од дугог пута они су то једва дочекали.

– Донеси два хладна пива! – рече ми отац и ја потрчаш у кућу.

Мајка и сестра су у кухињи већ припремале нареске за доручак, кувале млеко, јаја и кафу. Приметих крупне јабуке у здели па понесох и њих.

Отац стеже песнице, ломи прсте, на лицу му је и даље онај болни грч који нисам раније видео, а чини ми се и по једна ујезерена суза у очима. Његово лице је намах огрубело.

Седимо сви за великим храстовим столом испод бараса, у хладовини. Сестра и мајка доносе доручак и ја им помажем да све то распореде. Отац пре пива сипа по једну чашицу ракије из боце која иначе стално стоји ту на столу, просипајући неколико капи на траву пре него што се куцну.

– Ето, ја се и не представих у тој журби – извињавајући се рече човек. – Ја сам Душан, супруга ми је Милица, девојчица Наташа и син Јован. Милорада већ знате.

Милорад као птичица седи на ивици клупе зачуђено посматрајући све око себе, а његов верни пас му се стално прибија уз ноге.

Отац погледом прати сваког појединачно с неким грчевитим и болним полуосмехом на лицу.

– Код нас не сме ништа да вам фали – каже то одлучно и опет по куштравој главици милује Милорада. – А и школа за децу је близу.

– Хвала вам до Бога – потихо прозбори Милица. – Нисмо знали куда ћемо, само смо ишли напријед, без циља.

Тог дана смо се дали на распремање приколице, уносећи и распоређујући ствари по собама наше старе куће која нам је, од када смо изградили нову, служила као помоћна грађевина. Отац је наредио да се све непотребне ствари избаце, неке и на отпад, како

би придошлицама остало што више места. Испред ње је био велики трем на који је отац поставио сто и столице. Све је то радио с великом љубављу и пажњом трудећи се да ништа не недостаје. Сестра и мајка су донеле нову постељину, посуђе и прибор за јело, а ја бирам своје најлепше књиге, узимам касетофон и предајем Наташи и Јовану.

– Онај телевизор из твоје собе даћемо гостима – рече отац када смо готово били сасвим при крају распремања. – Теби ћемо ускоро купити други.

Нисам се бунио, све више загледајући ту лептирасту Наташу.

Сваког јутра, чим се пробудим, хитао сам до прозора да видим јесу ли устали и наши гости. Они су најчешће устајали раније од нас и седели на трему потихо разговарајући.

Идућих дана смо сазнали све о тешкоћама кроз које су прошли док нису стигли до наше куће. Чим је почело бомбардовање с повлачењем војске кренули су и они. Покупили су најважније ствари, пустили стоку на њиве и с тугом напустили своје место. Путовање је било страшно, јер су их авиони засипали бомбама и на путу.

Отац није волео да се врзмам око њега и Душана док разговарају, али сам увек налазио начина да се нађем у близини и да прислушкујем.

– Поновило се све исто као и за вријеме ранијих ратова – говорио је Душан. – Било би још и горе да се нисмо на вријеме дигли на оружје. Нажалост, неко одозго нас је издао. Сви стари непријатељи су опет били против нас. Били смо нејаки да се сами одупремо.

Отац је ћутао и само слушао. Његово лице би у том тренутку постајало још мргодније, укочено.

Душан се придружио оцу у његовој столарској радионици. Испоставило се да је одличан мајстор и отац га је хвалио. Милица је помагала мајци у башти и кући, а Наташа и Јован су пошли у моју школу. Наташа и у мој разред. Само је Милорад са својим псом трчкарао по дворишту и највише био уз моју мајку. Она му је угађала на све могуће начине. Када би плакао и питао за своју маму, узимала би га у крило, миловала, тешила и говорила да је мајка на путу и да ће сваког часа стићи. Само што није. Тада би и Милорадов пас чучнуо поред њих наслањајући главу на мајчино крило.

Док је мајка кувала, Милорад је стално био уз њу. Она би му давала да од сваког јела проба помало. А он је онако мали умиљато стајао крај стола и вирио одоздо у њено лице, чекајући да му да неки колачић, парче чоколаде или већ што се нашло у њеним рукама.

Чим бих дошао из школе потражио бих Милорада. После ручка изводио сам га на улицу у шетњу или носио некуда да што мање плаче за мамом. Заволео сам га онако маленог и стално сам му угађао што год је зажелео. Он је пажљиво посматрао шта год бих радио, чучнувши, подбочивши рукама главу. Ћути, гледа и ретко нешто запита. Ја му објашњавам и учим га многим стварима. По дворишту изигравам коњића носећи га око врата, поскакујући, ритајући се и њиштећи, због чега би се он увек заценио од смеха.

Фотографисали смо Милорада и његовог пса, а онда су Душан и отац отишли у Црвени крст да пријаве његов боравак код нас.

Надали смо се да ће ускоро да се јави неко од његове фамилије.

У школи сам се једног дана потукао. Добро сам издеветао Милана због тога што је ружно говорио о Наташи као избеглици. Она се расплакала и мени се срце стегло, па сам насрнуо на много јачег од себе. И он је мени разбио нос, али ми то није сметало. Лемао сам га све јаче, ударајући у бесу чиме сам стигао, све док нас разредник није раставио.

Миланова мајка је истог дана дошла нашој кући.

– Твој син је истукао мог Миланчета – потужила се. – Дошла сам да вам то кажем.

– А зашто? – упитао је отац.

– Без разлога, не подноси га.

– А тако – смирено ће отац.

– Дошла сам да вас упозорим...

– Нешто као да ми претите, је ли?

– Није то, али да се не понови.

Отац ме позва, дођох невољко и са страхом. Ћутао сам и гледао у земљу.

– Је ли то истина? – упита отац. – Јеси ли се тукао с Миланом?

Ћутао сам и даље.

– Одговори, кад ти кажем!

– Вређао је Наташу називајући је избеглицом и погрдним именима – промуцах.

– А тако. Е онда нека си. Ко увреди наше госте и заслужио је то.

Миланова мајка срдито напусти двориште залупивши бесно вратницом. Отац оде у радионицу. Није више рекао ни реч.

Поведох једном Милорада на ливаду поред реке. За нама је скакутао његов верни пас. Махао је весело репом и подизао главу према нама. Каква је само то љубав и пажња била.

– Хоћу да се купам – рече дечачић.

Скидох му одећу и уведох га у плићак. Он стаде да се брчка и скупља каменчиће, оне заобљене. Стављао их је на хрпицу и схватио сам одмах зашто то чини. Био сам му раније направио праћку којом се одушевио. Показао сам му како се ставља каменчић, нишани и одапиње. Погодио је једном кокошку која је од страха закододала, а ми смо сви праснули у смех. И његов пас без оклевања загази у воду. Никада се није одвајао од њега. Дуго смо остали на реци, касније седећи на обали.

– Ко ти је то? – упита ме комшија Лазар искочивши из чамца.

– Милорад – одговорих. – Однедавно је код нас. Дошли су из Крајине.

– А, чуо сам.

– Чекамо да се јаве његови родитељи.

Лазар нешто потихо опсова себи у браду, можда ми се само учинило, помилова Милорада по глави и оде, још једном се осврнувши пре него што замаче за врбак.

– Хајде, Милораде – рекох. – Време је да се вратимо кући.

Узех га за ручицу и поведох. Видећи да корача споро, подигдох

га и ставих да ми седи око врата и понесох кући. Придржавао сам га, а и он се сам држао рукама за моју главу. Нека топлота и нежност тих невиних дечјих руку, кап по кап, струјала је и сливала се у моје груди. Схватих тада колико га волим и колико ми је прирастао срцу. Око нас је скакутао његов верни пас не скидајући ни за часак поглед с њега. Замишљао сам Милорадову породицу, кућу, можда исту овакву реку и ливаду, врбак са птицама. Можда има сестру или брата, а можда је јединац. Желео сам да нађемо његову породицу, али и да он што дуже остане код нас. Заволео сам га и волео да слушах када нешто говори, помало тепа. Био је стварно леп и бистар дечачић. Понекада смо се сви смејали некој његовој реченици.

Суботом и недељом смо ручавали сви заједно седећи испод бараса. Отац би износио најбоља пића, а мајка с Милицом спремала посебан ручак. Након обеда остајали смо још дуго да седимо, причамо о свему и свачему.

Једном док смо се играли скривача Наташа и ја шмугнусмо на сеник. Унутра у некој миришљавој рупи од просушеног сена нађох се лицем у лице с њом. Топли дах испуни ми образе и од тога благо задрхтах. Гледао сам је право у очи, а када ми се учини да их је начас затворила, приближих се с намером да је цмокнем. Она се одједном измаче, измигљи из нашег гнезда и отрча да се откуца.

После тога ни једном више није хтела да се кријемо заједно, а мени је било неизмерно жао. У тој хаљиници коју јој је купила моја мајка изгледала је чаробно. Тек напупеле сисице штрачале су јој испод платна као мали вулкани, а њена заобљена колена и лепо обликоване ноге, узак струк, равна дуга коса и сетне очи стално су ми биле у мислима. Ипак, пазио сам да нико не примети како ми се Наташа свиђа.

Моја сестра Ана, Јован, Наташа и ја ушли смо у шуму која нам је подарила хладне сенке и освежила нас тихим ветром. Милорада сам као и обично носио на раменима. Ишли смо полако и разговарали. Њих двоје су нам причали о свом завичају, како је леп, колико им недостаје.

– Једном када се вратимо и дођете код нас одвешћемо вас у манастир Крка – рече Јован. – То морате видјети.

– Имали смо лијепу кућу с великим воћњаком – са сетом рече Наташа. – Ко зна шта је сада с њом.

У том тренутку залаја Милорадов пас и појури у дубину шуме.

– Можда је зец – рекох.

Милорад поче да плаче, а ми сви почесмо да га дозивамо, ослушкујући како недалеко лаје.

– Вратиће се брзо, Милораде – рече Ана. – Пси се увек враћају. И заиста пас се ускоро врати весело машући репом. Дуго смо корачали између високих стабала, а онда избили на пропланак и уцветалу ливаду, још увек зелену. С ње се простирао видик према нашој вароши. Ту смо дуго седели испод једне крошње и разговарали. Зацакљених образа Наташа нам је још увек одушевљено причала о Кистањама. Јован је додавао понешто.

Светлост је плуштала по црвеним крововима када смо се у предвечерје враћали кући. Милорад је уживао док сам га носио и повремено трчао говорећи да сам његов коњић, зацењујући се од смеха. Знао сам колико то воли и ништа ми није било тешко што би њега обрадовало. Нисмо журили. Била је субота, без школе, а сутра је следио одмор.

Стајали смо пред кућом на капији када се испред нас зауставио аутомобил.

– Милораде, сунце моје! – крикнула је жена истрчавши напоље.

Милорад је напросто скочио с мог рамена трчећи јој у загрљај и вичући:

– Мама, мама...

За њом је изашао и човек са сузама у очима, па су обоје стали да грле и љубе Милорада. Клечали су око њега милујући му главицу, а он није одвајао руке од маминог врата, чврсто се држећи као висуљак. Пас је почео да лаје, облеће около и скаче на њих.

Возач који их је довео стајао је и све то немо с осмехом посматрао.

За тренутак су ту били сви из наше куће и више се није знало ко шта говори и чини. Сви су били узбуђени, радосни, а ја помало и сетан јер сам знао да је то мој скори растанак с Милорадом.

ИГРА У НОВОМ ВРЕМЕНУ (1978), уље на платну, 62x46 cm

Зоран ШКИЉЕВИЋ

РУСКА САЛАТА

Није прошло ни месец дана откако сам се запослио у Катастру на издавању докумената, пришла ми је колегиница Гоца и позвала ме на кафу. Нисам био изненађен, од првог дана добро смо се слагали. Гоца је била изразито лепа жена, неколико година старија од мене, удата, имала је два сина. А ја тек завршио Машински факултет, имао сам и солидну фудбалску каријеру, невољно прекинуту због повреде колена. И живео у илузији да сам спреман за озбиљне животне подухвате, бар када су у питању девојке, заљубљивање, будући породични живот.

Кафу смо попили у њеној канцеларији за време паузе. Није околишала, гледајући ме право у очи саопштила ми је да смо њена млађа сестра и ја безмало суђени једном другом. Тако ефемериде кажу, била је категорична. Све је она добро проучила, пристајемо једном другом астролошки скоро идеално, што бисмо онда трошили време с неким другим кад можемо да будемо савршен пар. Она ће помоћи колико може.

Био сам збуњен. Да ли се шали?

Насмејала се и пружила ми некакав папирић:

– У суботу увече славим рођендан. Овде све лепо пише, а ти како хоћеш. Само да знаш, има још кандидата, ефемериде су чудо.

Дала ми је цедуљу са својом адресом и то је био крај разговора.

Ако је сестра и упола згодна као она, вредело би макар размотрити упознавање. За дивно чудо, погодило ме је то што има још кандидата, премда сам био склон да поверујем како је то измислила не би ли ме заинтересовала за своју сестру.

Звала се Драгана.

Допала ми се на први поглед. Вижљаста, згодњикава црнка, лепих очију и шеретског смешка који јој је савршено пристајао. Мало је смотано ходала, и то јој је била једина мана, ако је уопште мана? Као да сам ја неко савршенство. Радила је као истраживач у Институту за заштиту биља.

Помишљао сам да јој кажем како њена сестра уопште није погрешила што ме је позвала, и како бих, да је нисам послушао, био

ускраћен за познанство са једном тако пријатном особом – било ми је стало да оставим добар утисак. Али њој се био развезао језик, па нисам успевао да дођем до речи. Питао сам се да ли је она увек овако расположена за причу или само кад хоће неке да се допадне. Што се мене тиче, није морала реч да каже.

Почели смо да се дружимо.

Виђали смо се викендом, тако нам је обома највише одговарало. Могли смо сатима да причамо о најразличитијим темама, време би нам пролетело. Дани су пролазили, седмице, један месец, други... а ми никако да се смувамо. Покушавао сам на ненаметљив начин да јој дам до знања да нас двоје не можемо више овако, заљубљен сам у њу, вероватно и она у мене, а водамо се као две луде по Београду. Или смо пар, или нисмо! Али чим бих нешто проговорио о томе, она би женски вешто направила маневар и скренула разговор на другу тему. Наједном би се засмејала сетивши се неке давне догодовштине, из чиста мира запевашила би неки актуелни хит, или, што је најчешће био случај, наместила би свој луцкасти смешак и упиљила се у мене, и мени би се онда завезао језик. Исто би се десило и када бих кренуо да је ухватим за руку, или да је загрлим.

Само један једини пут рекла ми је јасно и недвосмислено: Врати се корак назад! Била је субота. Причали смо телефоном. Она је била на послу, а ја код куће. Рекао сам јој како је јутро било нестварно лепо. Ишао сам у шетњу по Шумицама замишљајући њу како се крије час иза једног, час иза другог стабла, и дозива ме. То је зато, објаснио сам јој, што ми је страшно недостајала. Спустила ме је на земљу: Врати се корак назад! Послушао сам је и одступио. Више нисам помињао ништа што је имало наговештај љубави. Али и даље смо наставили да се виђамо као да смо у вези. Она је волела концерте, биоскопе, позоришта, кафане и циганску музику, а ја сам преферирао сплавове и пицерије. И све више сам лудео за њом.

Мора да има неког типа, помишљао сам. Неког с ким је у љубави, а са мном се виђа само да прекрати време – или пак из неког другог, можда још прозаичнијег разлога. То ми се усадило и у главу и у срце. Чим бих навече склопио очи, видео бих је са неким типом у загрљају, убрзо прешли би на секс, и онда више нисам могао да се успavam.

Ушли смо и у трећи месец дружења.

Једног поподнева позвала ме је телефоном и рекла како би било zgodно да се видимо у недељу увече. Ако немам нешто друго у плану, и ако немам ништа против, могли бисмо да одемо на концерт Стефана Миленковића у Сава центру, она ће се побринути за карте. Прихватио сам оберучке.

Сад или никад! Или ћеш са њом дочекати јутро, или је више никад нећеш видети! – рекао сам себи.

Било је хладњикаво новембарско вече. Дошла је трамвајем, у договорено време. По обичају, једно другом смо уделили комплименте, ја њој због изгледа, она мени такође због изгледа, и с осмехом на лицу ушли у Сава центар.

Имали смо места на балкону, са савршеним погледом.

Сала је на тренутак утонула у мрак, загрмео је оркестар, засветлили рефлектори, Миленковић се наклонио публици и концерт је кренуо. Али мени је музика била у другом плану. Био сам очаран њом. Први пут откако је знам пустила је косу. Није ли то некаква порука упућена мени? Жене се често служе таквим триковима, чак и ризикујући да буду погрешно схваћене. Помишљао сам да је загрлим, али ми се чинило да је непристојно да наваљујем на њу за време концерта. Сва се некако била скупила као птић, прекршених ногу и руку тонула је негде уз Шубертове сонате. Дрхтао сам од жеље и узбуђења, али и даље ништа нисам покушавао. За време аплауза би нам се погледи срели и насмешили бисмо се једно другом.

После концерта, отишли смо до Хајата, у посластичарницу на међуспрату, где служе најбоље кремпите у граду. Чичица у црном фраку надахнуто је летео прстима по клавиру. Док смо чекали конобара, лелујала су око нас Зелена поља.

Шта ћемо нас двоје са остатком вечери? питао сам се. А одговор је био само један – нема повлачења!

Нисам престајао да говорим, трудећи се да будем духовит и забаван и тиме је што више орасположим. Минути су пролазили, а она се само смешкала. Унервозио сам се. Можда је паметније да ућутим и њој препустим иницијативу?

Причала је како је имала друга у којег је била заљубљена, али он, глупан један, то није примећивао, и како воли одлучне мушкарце, који знају шта хоће од живота, а не неке смотане типове, и како од свих ствари на овом свету највише воли кревет. Онако узгред, рекла је да се управо нечега сетила. Пре неких месец дана ставила је у замрзивач руску салату, коју је сама направила, а она не сме да стоји у замрзивачу толико дуго. Биће јој криво ако се испостави да више није за јело, али како то да открије.

Ушепртљао сам се и рекао јој да не брине. Када извади салату из замрзивача нека је пусти да се одмрзне. Ако се мајонез претворио у водњикаву масу, нека је одмах баци у канту за смеће, а ако није, слободно може да је једе.

Одсутно је климнула главом, загледала некуд у даљину.

– Како ти све знаш – изговорила је трен касније погледавши на сат.

Испратио сам је до трамвајске станице. После ми је махнула руком ушавши у седмицу, а ја сам се вратио кући пешице потпуно утучен.

Која си ти будала! Не мислиш ваљда да она не уме сама да процени да ли је руска салата за јело или није? Да ли си чуо да постоје дегустатори? Зашто се тога ниси сетио кад ти се тако лепо била понудила? Остатак ноћи у њеној гарсоњери у Блоку 45. Тако то раде паметни. Не глуме драгу Савету тамо где не треба.

Наравно да после тог блама није било поправног. Ко је луд да таквом тупану пружи другу шансу. Чули смо се још неколико пута телефоном, и то је било све. Обично бих је затекао у незгодном тренутку за разговор.

Колегиница Гоца такође више није имала времена за мене. Више пута сам покушао да јој поставим питања у вези са сестром, али она би вешто ескивирала одговор. Сад кад размислим о свему, њу сам можда и највише разачарао. Премда сам у међувремену озбиљно почео да сумњам у њено познавање астрологије.

УМЕТНОСТ СОХО-а (1990), уље и акрилик на платну и дрвету, 122x165cm

Давид КЕЦМАН Дако

ПРЕД ЗОВОМ ИЗ НИГДИНЕ

Или: Космичка туга и замор

(О лирском концепту Пере Зупца)

У свакој иоле добро написаној песми, а тек у оној за коју се може рећи да је *сва лепа* (Богдан Поповић), јер је без ичега сувишног у себи, лагашна и јасна, са снагом која јој обезбеђује сигурнији пут и опстанак и у простору читаачевог незаборава, могуће је наћи бар делић одговора и на питање: Шта је песма најпре за оног који се, одскоком / одразом о нешто у себи постојано, а што је из дубине властитог песниковог бића, њоме и сам пред собом у видности обеладањује а читањем и дубинским примањем и доживљајем лирског записа посредно се и у биће другог и друкчијег, по осећајности себи сродном, истовремено уграђује? Јер таква песма без ичега сувишног у себи бива у потпуном садејству и са читаоцем толико да постаје и део њега. Онај део који би, без дознања себе посредством песме, као што је пре властитог озарења песмом и сам песник у таквом светлу био недовољно себи знан, без песме која је непосредни одраз стања оног у себи стварног а невидног, самоспознајом, доживљајем у новом светлу, могуће је, и недостижан. С тога и није без значења пресудности, без битности тај трен, време и та животна доб када и зашто настаје песма о било чему да је реч: о љубави или о смрти, о зебњи или о страху, о (непре)болу који или какав настаје у младости, као последица чежње или силине страсти, или је то песма о истој теми али настала у познијем добу, а најчешће је то слово љубве доживљен као трајни жал услед непоновљивости среће чијег смо значења свесни тек кад срећа мине. Или је песма настала као одсев мисли о примицању краја животног века, лирско слово о онима који нам пуно значе а више их крај нас нема и недостају нам, из дана у дан све више и све болније. У погледу тематике и садржаја, у избору песама на страницама књиге *Клупко живота* Пере Зупца (1945) знаних нам, с почетка овог века, као и песама новијег датума, као да је управо то био услов да се нађу у таквој лирској тканици, те чине клупко, донекле и албум од (у) спомена на оне с чијим сенама кроз свој живот ходи и након земног им живота, у времену „само“ продуженог неспокоја. Изабране песме

углавном су са печатом трена немирења са оним стањем које настаје суочавањем са гласовима из нигдине, гласовима оних којима нема потпуног избега из песничког живота, јер без њих су незамисливе све те слике из детињства, из младости, па ни ти, односно такви одболи при сећању на њих као и на себе негдањег. Песмом и надаље блиски сусрет са ликовима увек насмејаним, а недостижним јер су, како то чешће и већ подуже у својим песмама казује Перо Зубац, *на другој обали* до које се стиже тек изласком или избегом из сунчеве светлости, из живота. Песме, дакле, понајвише у знаку *memento*, о (о) сећању, о нужном подношењу губитништва, *безњенице* (израз Лазара Костића о стању властитог бића без оне за којом жуди, која је била и остала је само у њему), о једино остварљивом излажењу на крају са свим оним што ће тек сливено у једно временом постати нечији живот, или *кљупко живота што га усрдно мотамо*, како то казује у насловној песми *Кљупко живота*.

Ранијим али и новијим поетским остварењима Перо Зубац и „пвим избором из свог богатог лирског опуса доказује да је надасве песник љубави, песник трајне сете и нестишајне носталгије, али и песник неспокоја чији је пјев сав прожет осећањем самотности, бола, горчином. Сасвим разумљиво, рекли бисмо и очекивано, јер са таквом сензибилношћу по којој је одавно знан, што су му и песме из „новијег“ доба, настале уочи седмдесете „која прети“, проткане и леденим нитима зебње, прожете нескривеним осећањем све учесталије горчине, јер изазване су не само оним што се животним веком накупило и у једно кљупко већ намотало, него и свим скорашњим, збивањима, у познијем животном добу неизбежним, а са чиме се у вечној жудњи за животом човек, а тек колико сензибилни лирик, никад не мири. И у овој, као и у претходних двадесет и осам до сад објављених књига песама (после култне поеме *Мостарске кише*, 1965. године објављује првенац *Неверморе* (1967), а потом *Калиштанске осаменике*, *Песме љувене*, *Закаснала писма*, *Разлог благодати...*), својевремено веома запажених лирских остварења којима истовремено предочава основе на којима је заснован и више од пола века траје његов лирски концепт и у мноштву разногласја разазнатљив његов глас, Перо Зубац и надаље пише на начин њему одавно својствен. Избором за „Кљупко живота“, међутим, уочљивија бива и нова нијанса, такође са одликама посебности, која у односу на већ написано даје изражајнији елегични тон, посебно у четвртм циклусу *Посвете*. Иако за изражајнијом сетом и наглашенијим болом, тугом, и надаље је то поглед из таме у светлост, али сада из мрачнијег угла, поглед у реални животни доживљај са искуством из тегобнијег трена. Уз све то, сада је његова песма често прожета осећањем самотности, па и остављености, осећање бесперспективности...

Будући да је реч о песнику чија су лирска остварења одраз непосредног и крајње искреног дослуха са реалношћу, разумљива је и сва та песничка горчина при откривењу песмом истине и о себи, али и о другима, о онима којих више нема на виделу али их песмом чува од потпуног бега у коначност, живе његовим сећањем. У избору су доминантне управо такве песме о људима и о добу насталом после

свих смрти, свих губитности, после новијих ратова на Балкану, после расцепа и расула. Заједничко им је то што су све од нити, или боље рећи у знаку чворишта, ожиљака какви нужно произилазе из осећања пустоши у себи и свуд око себе, осећања растуће празнине, па и теретности при ходу нигдином након многих у неповрат распршених, изгубљених илузија. Песник их брани збирањем у свој трајни спомен, у клупко (свог) живота. И жал за собом и за онима којих више нема, нужно је неизбежна. Отуд, примера ради, и такав, надамсе вапајни пој којим је сва болом прожета песма *Време спокоја: О време смерне лагоде/ душа те моја зазива/ док чека да се нагоде/ они из нових сазива// О време кротког спокоја/ ухо би да те ослушне./ Кане ли суза покоја/ то је да ода послушне.// О време мило минуло/ у безвремењу нестало,/ исто би сунце синуло/ кад би све ово престало.//* (стр. 28).

Новијим Зупчевим песмама, најпре у циклусу *У страху од неречи*, а тек у другом и трећем кругу, *Песме из године 2014* и *Јорговани вену*, све је изражајнији осећај космичке туге и замора, осећај тегобе изазван признањем старих и суочавањем са новим спознајама самог себе, сада наглашеније и оног дела свог живота без других у њему, оних који су му и после одласка у нигдину остали у свему драги, трајно недостајући: „*Моји су другови у јатима/ малих звезда у бескрају./ Одоше с Црним сватима/ да земне жеђи не трају.// Жедни простора, слободе,/ безбрижја у ком стасасмо,/ низ божје одоше воде/ без туге што се растасмо.// Сви ми у снове залазе/ млађи него што беху,/ не видим где се налазе/ окупани у греху.// Али сви су насмејани,/ пролазе просветљени,/ док теку горки дани/ нешто би да кажу мени.//* („О мојим друговима одбеглим“, стр. 8). Песмом директније и непосредније суочавање и разлучивање свега и минулог, као и оног у свакодневном збитију у смени дана и ноћи, увек по живот битног му, чиме се, у садејству са оним искомским, божанским, лирски субјект интуитивно и инстинктивно одупире, брани се од све учесталијег зова из ништавила, а што се, с разлогом, дакако, и у вери (често у песми молитвени пој, обраћање Богу, помињање Христовог имена), у недостатку постојанијих и уверљивијих одговора, без иоле сигурнијег ослона, преображава у сумњу, а из сумње – бива упитност. Такав осећај самотности, напуштености, без поузданијег ослона о видљивост, присутност и о гласност драгих му бића, најчешће се јавља о празницима, о благим данима, уочи Божића, Ђурђевдана, или васкршњег дана: *На шта се мој живот свео,/ на прегриш вечерње доброте,/ Ускрс је. Невесео/ претходне нижем животе.// Можда их нисам ни живео/ али неко ме опомиње./ Ко ме је распећу привео/ можда ме јутрос спомиње.// Космичка туга и замор/ и бриге што се множе./ Јуда је где би Амор,/ Ускрс је. Помилуј Боже!//* („Ускршња, горка“, стр. 7).

За разлику од претходних по концепту сродних Зупчевих књига, при избору за књигу „Клупко живота“ приоритет је дат песмама које су настале као одсев дубоког и трајног осећања какве су понајпре песме о љубави (*Слике из младости, Немати се, Данима кошава...*). Ту су емоцијом једнако снажне и сугестивне, лапидарне бисер-песме о нежности и о недостајућој доброту, о родитељима

(*Мајка, у сну, Као мале сузе*), о завичајном Невесињу, о Мостару и о Херцеговини (*Повратак у Невесиње, Јесењи пејзаж, Бурђевданска свећа...*), као и песме о ретко лагодном трену смираја који аутор у самоћи, а пренасељен сећањем доживљава на „новосадској тераси“. Било о чему да је у њима слово, све их примамо на сличан начин, доживљавајући их као фрагменте од којих је саздан готово сав песников живот. Тако је и изванредну лирску минијатуру *Маслачак*, остварену у форми дистиха, могуће доживети и као речима остварен песников аутопортрет виђен између два трепета. Ево је, у целости: *Један маслачак у старој саксији/ као једна звезда у галаксији.// Обрадова ме у јутро рано/ ускрићим светлом обасјано.// Заливам га да не свене,/ тако осаман личи на мене,// увитог у тишину док се дан гаси,/ на новосадској мојој тераси.//* (17).

Лирско „Клупко живота“ Пере Зупца не би се као целина заокружило без песама о љубави, а творењем управо о тој „вечној теми“ лирски субјект иде у сусрет властитом уверењу да је љубав доиста оно што преостаје кад све друго у неповрат, у коначност мине. Лирским осећајем љубави Зубац је и надаље у присном садејству са исконским нагоном за животом, ма какав да је. У позицији „поседника успомена“, а не посустајући од творења слова љубве, макар да је и *Post festum*, незгаслим жаром од леденица, од зле слутња, од студени које до њега стижу са свих страна, од Мостара, Невесиња, Неретве, са дунавске, од Фрушке горе, или са лиманске пијаце, песник брани себе макар и самотног, од тамнине и од нигдине штити оног себе у светлости преосталог. Тако и насташе новије, већ поменуте песме љувене, попут лирске познице за Драгану (песникову супругу), искрени и болни лирски запис остварен као ехо нечије жеље „да ме орадости“: *Запамтио сам слике из наше младости/ а зазивам их, као позитиве, из сећања,/ из раствора од жеља да ме орадости/ твој осмех давни који се још не сања.// А слике се за очима распу у зрна/ као прах златни, као стреле кише,/ и опет само мараме црна/ закрили очи и нема нас више.//* („Слике из младости“, стр. 9).

Већином песама, а најизразитије и са осећањем горчине превасходно услед тегобног стања свога бића, на шта у позним летима све дужих студени не може да утиче, те стога и такви осећаји туге и напуштености, понекад и на самој ивици безнађа бивају све наизбежнији, све поразнији, те таквим какви доиста и јесу, лирски субјект, у ствари, предочава сву бићем својим дознату истину о себи. Са свешћу је о њиховој постојаности и нераскидивости од његовог бића, али се не мири са оним неминовним о властитој пролазности. Напротив! При ишчезавању у прах, при ходу ка онима који су већ *на другој обали* и који ни за чим више не жале, песник најпре послушује а потом се на себи својствен начин, записом о еху ослушнутог одазива гласовима из нигдине. Отуда и такво немило суочавање једнако и са собом негдањим и са собом какав и надаље јесте тренем збивања у презенту насušном, при суочавању са собом неизбежним. Чини то са отвореном јеткошћу и нескривеном горчином, те се његове новије песме, а посебно у циклусима „Песме из године 2014“ и „Јорговани вену“, доживљавају као извештаји о стању бића оног који песмом

казује свој живот, а у добу када и самог себе осећа као Сизифа под теретом којег се не може ослободити, јер – срастао је с њим. Дакле, такви Зупчеви лирски записи о тегобном трену настају као одраз директног сучељавања и са собом минулим и са собом тренем тек настајућег, са оним каквим се осећа у трену настанка песме, јер је и сам аутор у позицији сведока о постојаности власитог места у свом животу, са и без другог. Он је тај најискренији и најпоузданији сведок при „утврђивању“ истине о себи, па отуд и таква жестина у лирском исказу.

Занимљиво је да су, у односу на претходне збирке, у књизи „Клупко живота“ бројније песме за које се може рећи да су из сна тегобног изнете. Изазовно је и било би вредно труда да се управо тој теми, о значењу сна у поезији Пере Зупца, као што је то веома присутно како у раној тако и познијој поезији Лазара Костића, посвети значајнија пажња, тим пре што управо то ониричко доприноси магичности његовог лирског ткања. Поткрепљујемо то и неколиким примерима. Реч сан често је у наслову, најчешће на почетку, у првом стиху песме: *У сну ме црни атови/ као Алексу походе,/ то Љубовића сватови/ из завичаја доходе.// Дали ме нечим опомињу/ на страх опојни дечињски,/ или ме ноћу опомињу/ дечаџи моји невестињски?// (Црни атови у сну, стр. 60); Или: И сан треперав ко трешиња с пролећа,/ и несаница је моја болећа.// А Лазар ми се у сну јавља/ и кињи песму Госпи од здравља.// (Као трешиња с пролећа, стр. 62). Из сна излазак с мудрошћу која настаје тек касном спознајом свог живота: *У сан ми слазе почесто/ другови из оних предела,/ киње ме као дете злочесто/ и спотичу ми недела.// Сви би буну дигли/ и жртвовали животе.// И све што нису стигли/ сада би због срамоте.// Они би били срчани/ а ја сам као вејка./ Не знају у овој мрчави:/ срећа је и зрно смејка.// (Зрно смејка, стр. 65). Из немирног, морног сна изнета је и песма Бели анђео у мом сну, уистину међу најбољим у целокупном Зупчевом песништву. С обзиром на „улог“, односно на значење упозорења сном придодатог госта, збивање у овој песми донекле упозорава и на Зупчев дослух са Лазаром Костићем и његовом песмом *Спомен на Руварца: У сан густ и непрекидан/ дође ми драги гост/ са Белог анђела ликом./ Би то усред лета/ и неки дан опомену ме/ на пост/ и да о посети/ не говорим ником.// Не смем ни да питам/ Анђеле бели/ ко сте ви у ствари/ и то што рекосте/ да утајим/ да мање истражујем и читам/ јер оно данашње/ душу квари/ и да ће опет да сврати/ када се онај чији/ гроб чува/ међу нас врати.// (стр. 51).***

Без помена, причом или песмом, и других, посебно оних у нечем нам посебно драгим, блиским, који су животом с нама временом постали готово нераскидиви део и нас самих, да ли је уопште и могуће у једно клупко свити све оне најбитније, у потки главне, везне нити од којих нам је живот цео? Тако и чини песник Перо Зубац при творби наглашено а њему још из времена младовања својствених аутопоетичних записа појединачно, потом и избором за ову књигу којом истовремено указује и на дубину значења мисли Артура Рембоа „Јер ја сам неко други“. У односу на раније Зупчево лирско ткање, ово су записи са изражајнијом аутопоетичношћу настали као резултат

директнијег сучељења са истином каква бива, или до какве се стиже једино безусловним понижањем и откривањем себе какав доиста и јесте, небитно да ли у сну ил' на јави, а посебно у трену неверице, немилице, треном сумње, страха, осећањем незаштићености при ходу брисаним простором, као и треном незгасле наде, животом још преостале чежње. За разлику од поја у време младости и ведрине, лирски субјект то сада, у позном лету, чини погледом оног у себи тавног, који као да је иза (свог) живота, са временским и физичким одстојањем, са извесним отклоном од оних са којима је, бар у мисли, и надаље у трајном, нераскидивном духовном садејству, у нечујном и у непрекидном дослуху. Јер то и јесто оно величанство мноштво које збирањем у љубави, у садејству временом / животом бива јединим, бива „Клупко живота“.

И у познијем животном и стваралачком добу Перо Зубац пише о оном најинтимнијем, највише о љубави, али и другим, о такође вечним песничким мотивима, а једна од вредности, односно трајних врлина његове поетике огледа се и у томе што све време остаје доследан у грађењу свог самосвојног личног печата. Његово песништво је, подсетимо на оно најбитније, засновано на класичном лирском концепту, увек је проткано дубоком осећајношћу, са доминантном самоисповедном, често и болно носталгичном нотом и са печатношћу оног трена у коме настаје реч за песму, песму о љубави и о ближњим, о друговима и пријатељима, о невесињском завичају, Херцеговини, о заувек отвореним ожиљцима... Са свим одликама таквог концепта је и ова књига коју, иначе, чини пет лирских кругова: *У страху од неречи, Песме из године 2014, Јорговани вену, Посвете и Лазар и Ленка*. И доиста, какво би то укрупљавање „свођење чистих рачуна“ најпре са собом, али и са другима, тим мноштвом у себи и било, какво би то животом створено клупко и у књижевном животу овог ствараоца уопште и могло бити, а да изостану, или да му се на тег од дуговечности не придодају епистоле: *Писмо Мирославу Антићу (Ништа ни овде, ни нигде, није како смо сањали, узалуд смо се инатили и узалуд се склањали./ (...) близу јер твоја звезда, а свуда те толико има./ Овде је данас лето./ А тако ми је зима./)*. Ту је и *Писмо Ристу Ратковићу* (песма из 2002. године), аутору антологијске песме *Икона; Отпоздрав Слободану* (посвета песнику, сликару и легендарном бојему Слободану Марковићу, алијас Либеро Маркони): *ти оде својом стазом/ а и мој фитиљ је све краћи*; *Песма за Меј* (посвета унуци: *Лете малене пахуље с топола./ Меј пита: Шта то са неба слеће?// Гутам полако кнедле бола/ док она, уснут, бере жуто цвеће./ Буде се маслаци, пролеће ће./ То поздрав с неба на моју Меј слеће*: (песма из 2019. године); *Звук из младања* (посвета песнику Лесу Ивановићу). Овај циклус се довршава мозаичном поемом-епистолом *Тетро secondo*, написана маја 2016. а посвећена је Душку Трифуновићу, песнику – сабрату којег и *Post mortem, у бескрају плавом*, види у безвремењу, у крају света/ без страха, сумње, безнађа, стега и доживљава га као *сидро које ме ко лађу чува*. Подноси му рапорт о себи а без њега, али и поставља питања, пре свих оно о смрти, на која само онај иза живота, небесник, можда зна одговор: *Кад већ*

преживесмо најгоре године/ да л' да те запитам, о Господине,/ који над свиме у свему стојиш./ да ли се и Ти смрти бојиш?

Пети циклус *Лазар и Ленка* најкраћи је, а свих пет песама у њему у знаку су овом песнику готово опсесивне теме. О снази, о смисаоности љубави, о оном што је, иначе, трајна и увек изазовна енигма скривена у белини између стихова најчувеније, моћне познице и покајнице „Santa Maria della Salute“ Лазара Костића, коме је Зубац, сем песама, посветио и многе друге записе, есеје, студију, либрето за оперу „Ленка“... У потпунијем дослуху са Костићем, служећи се, као и у песмама у циклусу „Посвете“, ефектном цитатношћу, са такође наглашеном, рекли бисмо и намерном алузијом на Костићеву поетику (користећи Костићеве или сродне му синтагме, кованице (*залути, тренути, међувремје, вилинских птица пој, двор, нек мене одведе црни враг...*)), аутор у пет песама „предочава“ Ленкин загробни „Дневник снова“. На самом почетку је „Ленкина упитна песма“, која почиње упитношћу сродном оној (користећи чешће упитну реч „зар“), такође горкој у Костићевој најчувенијој песми „Santa Maria della Salute“: „Зар ја која са звездама у своду зборим/ и птици свакој име знам,/ ко трошина свећа у соби горим/ и странском срцу чиним плам (...)// Зар ја, која у смерној самоћи/ уз књиге и гласовир проводим век/ некоме од славе и од моћи/ да болној души будем лек?// („Ленкина упитна песма“, стр. 85).

Завршна у овом циклусу је елегична песма *Ленкина песма о тишини*, песма којом затвара „Клупко живота“, а сва не само да је лепа, него и међу најлепшим лирским остварењима написаним руком Пере Зупца. Песмом фантастични приказ кроз сан на јаву изнет: *У белог, милог лабуда* преобразио се Лазар Костић и таквог га у рајској башти Ленка дочека и над њим тамо бди, над тим сновидним песником који се пред смрт у свом заузму криком лабуда, у предсмртној години пред одлазак *у рај, у рај, у рај, у њезин загрљај*, сновидом, у магновењу огласио. Песмом – плетисанком од само три строфе, али у Зупчевом маниру, глас сродан оном из Костићеве песме „Међу јавом и мед сном“, (руком Лазара Костића писане у младости, кад је имао само двадесет и две-три године), а у њој девојачки чежњива и молба и жал, и мирис лета и вечна драж живота... Ленкином бесмртном душом и безвремјем јѐк чежње одјекује, попут оног нихилистичког, готово крика, у рефрену поеме „Гавран“ Адгара Алан Поа, „једном и никад више“: *О бели, мили, лабуде/ покрену бело крило./ врати се опет, да буде/ ко некад што је било.// Никада бити неће/ као што било је пре./ Као што свене цвеће/ и душа моја мре.// Лети лабуде бели/ у души лето мирише./ то лето кад смо се срели/ једном и никад више.// („Ленкина песма о тишини“, стр. 89)*

О било чему да је, Зупчево танано лирско ткање у нераскидиву целину сабрано књигом „Клупко живота“ понајвише је од нити тихе сете, трајним болом изазване животне неизвесности, оним што у старости, у студени тек стиже кад је човек све самљи, а чини се да за утеху нису ни одговори на питања која човек од постања и себи и другима увек изнова поставља. Најтежим му се, ипак, чини, најтежим и најстуденијим се и у осами и мед сенима оних којих одавно нема,

чини трен кад осети да „За песму о љубави/ као да немам речи,/ Долазе кљасте и губави/ да их тишином лечим//. – како казује већ на почетку књиге.

Перо Зубац нас и овом књигом одводи до мисли да је спасење у лепој и мудрој, искреној речи дознатој, изнедреној, шапнутој неком при ходу топлијом, људском, светлоносном страном живота, те нас од сурвавања у амбисну нигдину, од свега неминовног, па и од осећаја животне беспомоћности штити и у тамнини осветљава нам пут. Песмом и та благодетна реч као животна жâр од свих студени, сумаглица и невиделица и за дане безнадне ипак сачувана: *Светлост која ме греје/ бескрајна је и траје/ освета страху и несну/ она ми храброст даје// да опет понеку песму/ отмам од судње тишине, освету страху и несну/ и зову из нигдине// да кренем где су моји/ најбољи другови замакли/ где нам се судбина кроји/ коју су смрћу дотакли.//* („Светлост која ме греје“, стр. 10).

„Клупко живота“ – књига животне горчине, књига туге и нестишајног бола, али и књига проткана неминовном а ненаметљивом опоменем. Као и многе пређашне, у њој су песме с непосредним, животним поводом. катрен или дистих, а увек питки, наоко једноставни лирски искази самооткроења. Сугестивношћу присног, готово поверљивог слова као да су шапатом изговорене, у аманет остављене неком коме се без остатка верује, те се и песме примају као самоисповедни записи о стању душе оног који верује да за живот има и да ће бити довољно снаге тек кад је нађе и за другог као и за себе, а да му од свега још преостало буде довољно и за слово о љубави коју прима и коју даје с мишљу да је у њој мелем од сваког неспокоја, од космичке туге и замора.

Несклон, иначе, ризичном експерименту, осим када је реч о пантологији, чему се као мало ко међу савременим српским песницима својевремено такође зналачки приклонио, делом „Клупко живота“ Перо Зубац потврђује све оно што је вредносним значењем свог књижевног посланства већ учино – да има трајно заслужено место у историји савремене српске књижевности. И пред зовом из нигдине, макар и са осећањем *космичке туге и замора*, би и такав оста, трајно свој и са светлошћу која греје, у свим правцима одакле или докле стиже сва та мелемна доброта.

Лаура БАРНА

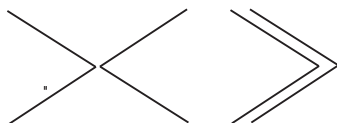
*КАКО ЈЕ НАСТАЈАЛА ПЕСМА
SANTA MARIA DELLA SALUTE*

Једно могуће промишљање Лазе Костића о симетрији и хармонији

Симетрија би се могла представити напето одржавајућом супротности, наругушеношћу пре (која се неретко сретне и у људи), завидљивих делова, а њихове суштине никада се не дотакну одбијане истовремено силином напетости, прејаком жудњом јер би увек да се привлаче и привуку.

Дакле...

Хармонија би да подилази, завидљивост јој је страна, наругушеност непозната, а жестина напетости је оно што је одржава и чини таквом да се и зове *хармонија* и буде надасве угодна, кадра да успостави преко потребну равнотежу између потирућих сила, односно њихове жудње за потирањем.

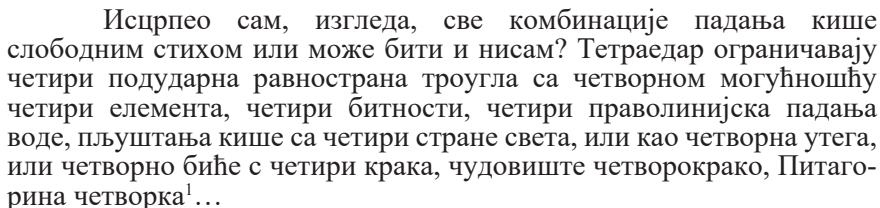

Једно могуће промишљање Лазе Костића о По(ј)ети и Времену

*Киша од јутрос пада пљуском.
Киша пада пљуском од јутрос.
Од јутрос киша пада пљуском.
Пљуском од јутрос пада киша.
Од јутрос пада киша пљуском.
Пада пљуском киша од јутрос.
Пљуском од јутрос киша пада.
Киша пада од јутрос пљуском.
Киша пљуском пада од јутрос.
Пљуском киша пада од јутрос.*

траг на трагу

траг на трагу – Лаура Барна

84

Киша би отуда могла да буде целовитост, свезана у Једном, узмимо и тако, хармонија као вечити изазов, таман толико колико је и потребно за стваралачки подстицај. Креативност (фуј!, отужна новотарија залутала у помодну фразу). Киша је отуда, опет, локомотива разума, водила али и утег свих осећања, она је *све и свеја, алфа и омега*, или је тек Ништа. Али је ипак вода. А →

У води је тајна! У води је сав смисао!

У води је мој спас! Спас!? Шта је то *спас*? Избављење коначно од некога или нечега; услов је жеља, воља, хоћу-нећу, нећухоћу, што би могло довести до унутарње хармоније, толико ми неопходне.

Илити: Питагора с објашњајем бројева и звукова. Музика. И узмимо да је музика постојбина хармоније. Музика = Прадубина. Музика закупи чула и свако осећање постави на право место, пристајуће толико да се и сами, понесени њеним моћима осећамо удовољено узвишени, стишани, смирени, складни, хармоникон → Она, госпојица Ленка Ели Елица Дунђерска. Јер Она је музика времена у Времену послата да подстиче песме благошћу хармонијом.

[*Хармонија* је сасвим особита појава основног начела укрштаја, или, укрштај у одређеном, центрипеталном виду, склопљен крст. *Хармонија* није ништа друго до изврнута или боље склопљена симетрија и обрнуто: симетрија је изврнута или боље расклопљена ХАРМОНИЈА (Лаза Костић: *Основно начело*).]

Свирана истина о (не)срећнику Лази Костићу

Свирана истина о (не)срећнику Лази Костићу. Носио је у непристојно избуљеним очурдама ПАТЊУ као обележје једног живота, јер она би да погледа даље од песникових мисли, јер она је неспутана и слободна, јер она се стиче још у колевци, јер она се проноси као печат за једнога живота.

ЛепоЈеЖивот
ТрагичноЈеСмрт

Исход: Трагично није Лепо, али Костић је у Трагичном видео највиши израз Лепоте узрокован местом које сабира неукротиву дивљину и питомо човештво истовремено.

Смрт Ленке Ели Елице Дунђерске

[Писала је Јулијана Паланачка, из Сомбора вароши, Лази Костићу у манастир Крушедол овим речима: „Сад је баш била М. Коњовић код нас па нам је донела (не зна се да ли је истина) жалосну вест да је наша, ТВОЈА паметна кумица ЛЕНКА ДУНЂЕРСКА² у

²Ленка Ели Дунђерска, велика љубав Лазе Костића. Рођена је 1870; умрла 8. новембра 1895. године у Бечу од последица тифусне грознице, на свој 25. рођендан. Завршила је први женски лицеј, тзв. Енглеских госпођица у Будимпешти, а потом је боравила у једном вишем женском васпитном заводу

тифусу умрла.“]

Прижељкује, верна чекалица, мој повратак! Проосетила је стварни разлог мог бекства. Њено стрпљење вредно је сваког дивљења и пажње, али само толико – задивљености и пажње! Као кад бисмо остали задивљени, занемели, немоћни ишта друго да учинимо, пред лепотом усамљеног цвета орхидеје (*ophrys muscifera*), или пред чудесном спознајом биљног живота, где запањује чињеница да се неки цветови оплођују ни мање ни више него бувама. Сирота Јулча би сад над оваквим чудесом природе извела укисељели израз лица, још додатно зачињен чуђењем пред бизарним интересовањима која несхватљиво како али, ето, ипак закупе наизглед разумно чељаде (а песнике однекуда таквима упорно сматра), какво сам Ја, њен Лаза, иако суздржан, устезљив пред мојим урокљивим погледом. Неизмерна ли је, слепа ли је њена љубав за мене недостојног било ког поштовања и љубави, и тек тој великомученици, правохришћанки, православки могу приуштити понешто стегнутог разумевања, јер неузвраћена љубав ми је и те како позната, она је моја верна друга и сапутница; моја љубав према поноситој и ћудливој госпођици Дунђерској дирнула би и у најтврдокорније срце.

И мора да нам је за живота предодређена тек једна љубав, велика љубав, без које не би имало смисла, али смо кадри кадшто и у бесмислу таворити, и безизлазно укрштати мисли, све док не западнемо у сопствени лавиринт као заслужену замку, из које нам нема излаза, нити узмицања. Има ли ичег компликованијег од живота, тог безизлаза болних смислова, има ли ичег истовремено лепшег и надахнутијег од такве лавиринтичне компликованости а коју сами градим?

Вечна јој памјат!

Смрт Јулијане Јулче Паланачке

У понедељак, октобра 25, у 10 с. и 10 м. увече, моја жена Јулијана – Јулча³ – идеал хришћанске доброте и резигнације, издахнула је после скоро три месеца ужасне агоније.

Песник Лаза Костић

Шајкашко дете; књижевник и преводилац, експериментатор у поезији, зачетник српске авангардне лирике; иницирао новотарије не само у песништву већ и у драми, новинарству, али ипак умро у сенци,

у Бечу. Познавала је добро немачки, француски и мађарски; музицирала на гласовиру. У заоставштини породице Дунђерских очуван је портрет Ленке Дунђерске, рад породичног пријатеља, сликара Уроша Предића.

³Јулијана Јулча Паланачка, законита супруга Лазе Костића. Рођена је у Сомбору 13. септембра (по старом календару) 1849. године у имућној породици. Њен отац, угледни сомборски грађанин и трговац, г. Димитрије Паланачки, умире веома рано, иако је богатство Јулијана наследила од свог ујака г. Стевана Попића. Умрла је од трбушне бољетице, новембра 1909; сахрањена у Сомбору.

недовољно признат, неретко и презиран, и од критике и од околине. Рођен у Горњем Ковиљу (Бачка), 31. јануара 1841. године, на Три јерарха, у поноћ. Умро 1910. године у Бечу; сахрањен у Сомбору. Потписивао се грчким словом λ (ламба).

У слепој жељи да заштити свога пријатеља Лазу Костића, доктор Симоновић је уништио многе његове рукописе, оне за које је сумњао да би у будућности могли бити компромитујући. Међу уништеним делима налазе се и белешке о сновима.

Матица српска у Новом Саду 1909. издаје Костићеве *Песме*, које је песник сâм приредио. У том издању први пут је објављена песма *Santa Maria della Salute*, чији се поменути стих понавља четрнаест пута, онолико колико је година минуло од смрти Ленке Ели Дунђерске, којој је песма и посвећена (завршена 3. јуна 1909. године).

„Змај се пред смрт, тешко болестан, а принуђен на болан одговор Лази – у чуду пита: Каква је то манија Лазина да сâм себи поставља питања, сâм себи одговара, сâм себи противуречи, сâм себе доводи у ред!“ [Станислав Винавер (2005): *Заноси и пркоси Лазе Костића* (стр. 123). Београд: Дерета.]

АКО У ЖИВОТУ ДОБИЈЕШ ЛИМУНЕ, НАПРАВИ ЛИМУНАДУ (1994),
уље на платну, 187x128cm

Момчило ГОЛИЈАНИН

МАЈЧИНА СПРЕМНОСТ НА ЖРТВУ

„С њим, или на њему!“

Ова величанствена, али и изузетно сурова, максима живи вијековима као доказ снаге и прегнућа мајке, као доказ спремности на највеће жртве кад су у питању виши идеали за које се ваља изборити. Историја зна за многе такве примјере, али зна и за неправде када се олако преко њих прелазило, да би се указало на ону „јачу снагу“, на мушкарце, на њихово јунаштво. Веома је сликовито приказана, нпр. свита Југовића, девет синова са оцем старим Југ-Богданом, при поласку на Косово, приказано је лепршање Бошковог крсташа барјака на разбојишту, али се олако прелази преко испраћаја тих витезова, преко поруке мајке-хероја која је истићила те витезове:

„Пођ’те збогом, моја децо драга!
Пођ’те збогом у Крушевац бели!
А до нашег цара честитог,
Пођ’те с њиме у бој на Косово,
Па чувајте цара честитог
И чувајте милога бабајка
Вашег баба, старца Југ Богдана;
А у боју будите соколи,
Изгините – само задобијте!“

Српска мајка је приказана као изузетно храбра, али иза те храбрости се крију снажне емоције. Она није везана само за синове, него и за оца, мужа, а нада све за домовину којој треба све жртвовати. У тим мајкама су снажни ломови: куда се одређити?

Милица, сестра браће Југовића и ћерка мајке-хероја, чини се, мање снаге има за жртву. Кад браћа не прихватише да остану с њом на двору, „она паде, па се обезнани“. Њена тражења нијесу била велика. Она тражи само једног брата. Не тражи га као заштиту, јер је беспредметно очекивати једног као заштиту, макар колики јунак био, од силне турске армаде која долази. Она тражи „једног брата сестри од заклетве“.

Колико снаге треба имати да се испрате искидани комади родитељског срца у сигурну смрт. Јер отпор Срба на Косову силној турској војсци није обећавао ништа сем погибије и ропства.

И та свита, цвијет српске младости, отргнут са мајчиних груди, часно одрађује свету дужност. Истина, мајчин завјет су половишно испунили: изгинули су, али нијесу задобили. Не бар ово земаљско, али јесу оно вредније – небеско.

Но, и поред трагедије која ју је задесила, мајка не заборавља да је стуб породице, да њене обавезе, слањем синова у свети рат, нијесу престале. Ваља бринути о остатку. А њега има. Зато не допушта снахама – удовицама да клону духом, иако тијела њене дјеце Косовом разносе вуци и гаврани:

„Иако су одлетјели ждрали,
Остали су птићи ждраловићи,
Хранићемо птиће ждраловиће,
Наше племе угинути неће“.

Нужно је показати снагу, одлучност, храброст пред снахама, пред којима је мрачна и одговорна будућност. Треба одгојити дјецу, треба сачувати образ у надолazeћим временима. Свјесне су да су остале без заштите, али и да морају понијети крст који им је намијењен. Мајка ће, нажалост, у једном тренутку посрнути под тим крстом – Дамјанову руку коју гавранови спустише на њено крило, и тужну судбину несхрањене дјеце не издража ни тако снажно срце – „Препуче јој срце од жалости“.

Наша историјска прошлост препуна је примјера мајке Југовића.

Какво је требало да буде мајчино срце да се опрости од великог владике Рада, пјесника, философа, аутора бесмртног *Горског вијенца* и Луче. Очито да је овај слатки грозд пао под племениту лозу – Ивану Томову Петровић, рођену Пророковић. Њено обраћање Црногорцима није прекор него подстицај да се такав витез слиједи, а обраћање сину је одавање захвалности Богу што јој је подарио такво благо.

„Браћо Његуши, соколови Црногорски, није вам то лијепо што чините, што плачете и кукате за мојим сином, а вашим владиком. Нијесам га родила нити за плакање, нити за кукање, већ сам га родила о добру имена нашега и српског. Престаните са плачом, јер ја, његова мајка, плач не могу слушати. Ја сам била и данас сам најрећнија мајка, кад ми је Бог даривао тебе, мој вазда најљепши сине. Био си ми ти, сине, најљепши међу најљепшима, не само тијелом, него и душом. За ваистину божју, ја, твоја мајка, за тобом нећу никада заплакати, јер кад би то чинила, ја не бих била твоја права мајка. Требају да плачу мајке које рађају издајнике и погани људске, а не ја. Проста ти, сине, материнска рана, просто ти материнско млијеко. Слава Богу који те тако младог и лијепог узео. Бар ће он, најдражи сине мој, имати од тебе шта да види“.

У каквој ли смо заблуди ако мислимо да ова мајка не пати, да се не цијепа њено срце за породом, поготову за оваквим какав је

њен велики Раде. Но, она свој бол крије, савија га у се. Није вријеме за плач и кукање у вријеме када је на њену Црну Гору устала и ала и врана. Иако је мајка, иако је родила владара и владику, она осјећа да од сина мора преузети обавезе које је он поставио преда се и пред Црну Гору. Мора бити храбра. „Чује“ она глас свог сина да се мора наставити његовим стопама. А ко ће ако не мајка? Отуда њена забрана плача, отуда прекор да то није мушки, отуда обећање да неће никад заплакати за њим, јер „нек плачу мајке које рађају издајнике и погани људске“.

Говор мајке Иване над мртвим сином је судар бола и поноса. Мајка бол оставља за себе и у себи, а понос износи пред ратнике да се и сами задоје њиме.

Срце мајке Иване није камено, безосјећајно. Оно је тврдо, јер у таквим приликама и морало је да буде такво. Требало је показати Црногорцима снагу коју морају и они посједовати, а њене ријечи пред одром свога сина као завјет који треба слиједити.

Много година иза овога, у годинама најновијих дешавања на Косову, једној мајци су Шиптари убили сина јединца – пуковника. Ова поносна мајка подиже сину јединствен и необичан споменик: написа збирку пјесама, коју му посвети и коју наслови „И Бог се сагне земљи да убере цвијет“. Бог се уистину често сагињао и често је брао цвјетове. Такав цвијет је и Његош. Али, ти убрани цвјетови нијесу уништавани. Они су само пресађивани из једне баште, овоземаљске баште трулежи и пролазности у рајску башту вјечног трајања.

Величину мајчиног срца и снагу савладавања бола, који јој је сигурно разарао срце, показала је једна дична Црногорка Ћетна, мајка попа Луке Јововића.

Велике побједе су оправдано изазивале и славља. Битка на Граховцу, на Спасовдан 1858. године између црногорске и турске војске и славна побједа Црногораца прослављана је пјесмом и колом. У тренуцима највећег славља сазнадоше Црногорци да је погинуо велики јунак и командант поп Лука Јововић. Кад дође његова мајка Ћетна међу борце, књаз Данило хтједе да прекине коло и славље. Но, ова велика мајка – херој, мајка јунака и хероја не допусти то књазу. Не само то; она затражи од књаза да заједно уђу у коло и да наставе веселје.

О овој мајци Спартанки, писали су многи аутори. Између осталих и Божо Ђурановић, Милан С. Савић... а Петар Ј. Сарић обесмрти и ову мајку и њене синове у пјесми „Погибија браће Јововића“:

„Мајци сузе вреле потекоше,
Па овако књазу говораше:
Иако сам без синова мајка,
Три сам добра родила јунака,
Поносна сам што сам их имала
Црној Гори за слободу дала

Што си, кнеже, прекрстио руке?!
Ја сам мајка протопопа Луке
Али нећу за Луком плакати,
Него с тобом, књаже, заиграти“.

Видљиво је да су примјери ових мајки најживотнији еликсири који задајају душе потомства.

То су мајке које нуде, пружају, а не траже уздарје. Кад су мајци Црногорки дошли да јаве за смрт четворице синова, она одговори: „Ама, нијесам вас за то питала, него вас питам јесте ли побиједили. Имам још два сина да вам дам ако треба“. Треба ли више очекивати од једне мајке, треба ли тражити већу жртву?

У свим оваквим ситуацијама, поред свјесне жртве, треба видјети и благослов којим мајка испраћа синове. А и савјет је благослов. Мајка Југовића савјетом благосиља. Мајка Његошева благословом и захвалношћу Богу испраћа сина, мајка Ћетна пјесмом и колом благосива.

Непојмљив је бол мајке у народној пјесми „Освета Анђелије Војводић“, бол и понос мајке Станка Војводића, која се послје изгубљених седам синова у борбама са Турцима, ријешила на мучан корак: молиће крвника бега Мушовића да јој пусти јединог преосталог сина Станка из тамнице:

„Па те Богом кумим великијем
И твојијем царем честитијем,
И тако ти очеве гробнице
Пусти мене сина из тамнице“.

Али осионост и бестидност бега Мушовића, који тражи откупе што их је немогуће дати, а посебно када од ожалостане мајке тражи снаху, Станкову Анђелију, за свој харем, чаша је преливена. У питању је понос преко кога се не може и не смије прећи. Не да снаху, макар сина изгубила. Не да понос породице, куће Војводића.

„Кад то зачу јунакиња стара,
Поносите бегу одговара:
Слушај добро, царева делијо,
Добит нећеш што си наумио
Па да сједиш на престо од злата
Великога султана Мурата.
Знаш ли, беже, мајка ти кукала
Да ти не бих Анђелију дала
Да ти буде невјеста робиња
Кад би дига седам мојих сина
Данас, змијо, из ледне гробнице
И да пуштиш Станка из тамнице.
Ал’ знаш, беже, не знала те мајка
За аманет хајдучких предака
Који морам ко очи пазити

Част чувати, живот не жалити
И не клекнут сили од Турака
Па нека ћеш погубити Станка.
Од свега је слобода милија.
Нека му је срећна погибија!“

Да. То је српска мајка која зна жртвовати, али која зна и границе жртве. Ту се уклапа она народна: „Све за образ, образ низашто“. Чак кад је у питању и последњи изданак њене бројне и трагично настрадале породице. Мајка је жртвовала сина за снаху. За углед породице, за очување аманета.

Остао је дирљив благослов мајке српског војводе Петра Бојовића синовима: „Спремајући вас домовини на браник, љубав вам мајчина даје благослов. Свемогући Творац, децо, нека вам буде у помоћи. Нека вас својом личној десницом од сваке опасности закрили, да у јуначкој борби душманина победите, да угњетену браћу из ропства ослободите, да на Косову изгубљено царство повратите, да потамњелу српску заставу и славу с новим сјајем на негдашњу висину подигнете, те да прадедовски завет достојно испуните и да домовини као врли синци послужите.

Идите храбро у бој, моја надо и радости, моја дико и поносе, мајчини виде – мајчин ће вас благослов свуда пратити.

Срећна ће се мајка на дому топло Богу молити да ми се деца здраво и победоносно са бојног поља у мојчин загрљај срећно поврате.“

Овај благослов мајке Раде синовима које испраћа у рат 1876–78. године је чак више од благослова. То је спој молбе Богу, жеље да синови остану живи и да се здраво врате, али и завјет предака који су српске мајке преносиле потомцима. То је истовремено и жеља и нада да се синови врате као побједници. Овдје мајка надређује побједу српске војске, ослобођење из ропства њеног народа, васкрс славе и српске заставе – животима синова. Боже, какве ли су то мајке које тако олако уграђују кости својих синова у храм отаџбине! Познато је да живи у српском народу неписано правило да мајка увијек мора родити сина кога ће поклонити отаџбини. Да, сина, али тројицу, четворицу, деветорицу...?!

Речено је да село може изгорјети, али завјет остаје. Њега су, поред свих других бавеза, преузимале на се српске мајке и преносиле га на дјецу.

Прекори изродима и нељудима, који су понекад присутни код мајки, савим су оправдани. Оне не могу и не смију стављати у исту раван своје, за слободу изгинуле, синове са неким побјегуљама и нељудима. „Треба да плачу мајке које рађају издајнике и погани људске, а не ја“ прекоријева Његошева мајка Ивана отпаднике од људства. Наспрам стида тих отпадника (ако се такви знају стидјети!) ове мајке осјећају понос.

Мајка Божидача Жугића, унука шаранског војводе и јунака Тривка Џаковића, пет синова даје за свету ствар- слободу. За частан примјер служи поступак поручника Божидача који се не мири са

капитулацијом српске војске и који, прије него што су га изрешетали непријатељски меци, убија и свог команданта Божидара Ристића јер потписује предају своје јединице мађарском пуковнику, као и мађарског пуковника.

Поред споменика у Гложању у Бачкој, гдје је часно погинуо, родитељи му подигоше споменик и на мосту ријеке Таре. Ту мајка Мара написа стихове поноса и прекора:

„Сваки који овим мостом мине,
Нека види, Божидаре сине,
Твоју младост и твоју лепоту,
А њихову бруку и срамоту.
А валови лепотице Таре
глас нек носе твоје мајке старе,
нек се чује и нека се знаде,
зашто, сине млади живот даде“.

Снагу српске мајке и њену спремност на жртву животом је описао Добрица Ћосић у свом роману „Време смрти“. Истина, овдје је мајка пред избором једног од два зла: смрт сина или ампутација ноге и некако је природно да се определијели за мање зло. Али, пред том дилемом су били и отац и жена војника-рањеника. Аутор је препустио одлуку најодговорнијем, а ко би то био ако не – мајка. Она је та која га је подизала, која је бдјела ноћима над њим, која је прала ту дјечију ногицу...А сад се одриче ње у вишем интересу:

„Доктор Сергејев каже да му се мора цела нога...да уклони... За живот- муца Милена загледана у мртвачко лице рањеника. Рањеник погледа у оца.

– Ја не дам да му се сече нога – каже отац, гледајући у Сергејева.

– Ни ја не дам – војникова жена каже Милени.

Војник гледа у мајку.

– А шта ти кажеш, мајко? – пита Милена и приђе старици, која ћути и зането гледа у сина.

– Сеците! Добар је он мени и без ноге – каже мајка гласно, не скидајући поглед са сина.

– Онда сеци, докторе, – шапну син жмурећи.

У свјежем сјећању нам је недавни догађај, непревазиђене жртве мајка А. Ђ. која је у поодмаклој трудноћи сазнала да болује од карцинома. Љекари предлажу прекид трудноће како би могли примијенити терапију, еда би јој спасили живот. Мајка неће ни да чује за то. Она мора родити то дијете, она свјесно жртвује свој живот за тај нови живот. Одбија љекарску помоћ, доноси на свијет сина Вукоту и послеје неколико дана умире. Има ли величанственијег примјера у свјетској медицини, величанственије жртве за продужетак живота кроз потомство. Овакву жртву уистину може поднијети само – МАЈКА.

Бригу за потомство, као најизразитији и најболнији примјер, додуше невољну и изнуђену жртву имамо у епској пјесми „Зидање

Скадра“. Болни су вапаји младе Гојковице за сопствени живот, али кад јој то не успијева, онда моли за сина:

„Богом брате Раде неимаре,
Остави ми прозор на дојкама,
Истури ми моје бјеле дојке
Кад ми дође мој нејаки Јово,
Када дође да подоји дојке“.

А да би се увјерила да ће јој се молба испунити, она тражи и прозор на очима да се освједочи у то. И да још једном види своје чедо.

Нека нам се дозволи да наведемо један од примјера жртве, каквих је вјероватно пуна историја. Догађај је из Другог свјетског рат. У селу К. Нијемци су повели породицу од 13 чланова у оближњи шумарак да их стријељају. Мајка Мара застаје за тренутак како би, наводно, привезала опуту на опанку, и када јој се приближио њемачки митраљезац, она је скочила на њ, рвала се с њим, пошто је претходно узвикнула – „Бјежите!“ Од њих 13 успјело се спасити деветеро. Не и Мара, храбра мајка и јунакиња.

Српска мајка је истовремено и вјерна супруга. У Херцеговини људи своју жену често називају стопаницом. Овакав лексем вјероватно има значење праћења у стопу свог супруга, како би му увијек била при руци и од помоћи. Ове стопанице су ишле толико далеко да су своје мужеве пратиле и на ратишту. То да су им доносиле храну и одјећу на положај – уобичајено је. Али бити у борби попут Милунке Савић – то је рјеђе.

Частан примјер је Ђурђа, супруга Јова Говедарице из Братача код Невесиња, која је са својим Јовом прешла Албанију, преживјела голготу Солунског фронта, показала изузетну храброст, за што је добила чин водника, те одликовање „Милошева звезда за храброст“ и медаљу „Свети Ђорђе“. Завршила је свој живот на добровољачкој земљи у Алекси Шантићу код Сомбора гдје изроди фино потомство.

Ово, неколико примјера, узетих из литературе и из живота довољно нам казују величину српске мајке, њену спремност на жртву, њену племенитост, њену љубав и према породици и према отаџбини. Ово би био истовремено и позив људима од пера да темељитије обраде ову изузетно захвалну тему.

Симонида ЛОНЧАР

*ΦΙΛΙΑ(IN)CANTATA: КОМПАРАТИВНО ПОСМАТРАЊЕ МОТИВА
ЕРОТОПАТИЈЕ У ПОЕТОЛОШКОЈ МИСЛИ САПФЕ И
АНИЦЕ САВИЋ РЕБАЦ*

Саодносно термилошком одређењу еротопатије у оквиру науке о књижевности, темељ рада обликован је уочавањем и компаративном анализом мотива еротског и патоса, у песничким творевинама Сапфе и Анице Савић Ребац. Упркос безмало круцијалној опреци у виду временског раскорака, који, својим обимом, чини наизглед опозитни однос међу епохама – еолско песништво у окриљу грчке лирике и двадесети век, период између два рата – у овом раду они ће бити тумачени, не као супротни, већ као узорни његов, далеко развијенији, одјек.

Феномен који твори, понајпре, веома фреквентан мотивски склоп у стваралаштву грчке песникиње Сапфе, а чији фрагменти представљају својеврсни темељ у једном, мањем сегменту поетских дела Анице Савић Ребац, дефинише се појмом еротопатије, синтезом двају термина грчког порекла.

Наиме, појам *eros* (грч. ἔρως) означава, иначе у својеврсној удвојености са Афродитом, но ипак тумачено засебно и од ње оделито – грчко божанство љубави, „које је у основи зачео ваљда још тесписки култни круг, стварали га стари орфичари, а нама га, као први, предао Хесиод” (Савић-Ребац, 1932:47). Са друге стране, у једноставном и ванконтекстуалном преводу, основно значење другог појма било би „гр. *πάθος* – страдање, страст, узбуђење” (Институт за књижевност и уметност у Београду, 1986:534), а окарактерисан је, још у четвртм веку пре нове ере, као „радња која доноси пропаст или бол” (Аристотел, 1966:18).

Са аспекта тумачења поезије, најпре Сапфине, патос је постојан као флуидна компонента, обухватајући широк спектар осећања у оквиру чежње, бола и страсти, а амалгамисање бројних значења појмом еротопатије, мотивске склопове сажима у донекле прецизна уобличења – љубавна чежња или патња узрокована свешћу о недостижним и неоствареним хтењима.

Извесна специфичност Сапфиног стваралаштва постаје уочљива уколико је посматрана у односу на творевине њених савременика, нарочито еолског песника Алкеја: истицање сталешке припадности и склоност ка тематици која је везана за друштвено-политичке околности, феномени су својствени његовом изразу, а у том смислу јесу и подлога на којој је, на основу супротности, могуће сагледати карактеристике Сапфине песничке мисли. Такође, о јединствености и дуготрајности утицаја Сапфине поезије, сведочи и чињеница да „уз малобројне сачуване фрагменте пјесникиња древне Хеладе, најзначајнији су и најбројнији они из Сапфина опуса“ (Смердел, 1961:114).

Чини се да је живот и понајвише стваралачки рад митиленске пјесникиње, био „подређен“ чистој лирици. Пореклом са острва Лезбос, простора који је својеврсна синтеза изобиља и мира, а одрастајући у аристократској породици, пјесникиња Сапфа је, унеколико и несвесно, „поистоветила своје биће и своје дело“ (Страјнић, 2001:77), управо обликујући свој израз у форми певања о љубави, нуменске апострофе у облику молитве и наде, тако да буде „очишћен од стварности“, под којом се разумеју политичка догађања, донекле и упркос, наизглед слободоумнијој ондашњици – схватања људских односа уопште.

С друге стране, захвално је посматрати песнички рад Анице Свић Ребац у контексту надовезивања на појам чисте лирике и прилажења му са аспекта свеобухватног познавања хеленског раздобља у целини. Стварајући, већином, у периоду између два рата, добу свеопште политизације, циркулације и деолошких мисли – онда када је најтеже било појмити мелику без осврта на друштвенополитичке околности, Аница Савић Ребац је, на извешан начин, препустила овај сегмент своје књижевноуметничке идеје ономе што је сажето у једном виду појма софросине – складу са самим собом.

У оквиру друштвеног система савременог човека, у ком се обрела Аница Савић Ребац, унеколико би било „природније“ уочавање спона са непосредним, динамичним окружењем и разноликошћу догађања, па у том смислу, освртање на поезију Алкејеву или Солонову, а унутар тога тумачење плеонексије, градило би извесну апологију онога што непобитно бива и иступило би, као фундаменталније и потребније, или уочавање „различитости између појединих струја, или њихово битно јединство“ (Савић Ребац, 1932:7). Упркос временској оделитости, издваја се чита сличност, у виду исхода деловања датих околности: једна мисао, понукана, по данашњој дефиницији, концептом примитивизма и патоса, а друга пак заокупљена хеленском писаном заоставштином и хеленским раздобљем уопште – но обе су недвосмислено прибегле оној врсти песничког исказа, класно деконтекстуализованог и политички неутралног, али експресивног и снажног на себи својствен, особит, начин.

Приликом препознавања мотивских склопова везаних за појам еротопатије, чини се да је могуће објаснити њихову појавност на два начина: својеврсним зазивањем богова, односно више силе и чежњом повезаном са природом. Тако се у Сапфиној песми „Афродити“ у

апстрахованој дијалошкој форми, сажима сећање на испуњење жудњи:

*Сјећаш ли се, некоћ си, кад би чула,
Издајека молбу ми, напустивши
златне дворе очеве, дошла к мени
с колима златним.*

Стихови у којима се сама Афродита обраћа лирском субјекту у облику питања, одражавају Сапфино расположење и, на извештан начин, суочавање са кулминацијом патоса, занос у ком је, претпоставимо, песма настајала – истичући, притом, виђење свог положаја у датим околностима, субјективни значај чежње, њен дуготрајни учинак и показујући је као фундаментални елемент свог песничког израза:

*за ким Чежња заноси болну душу,
па ти венеш, јаднице!*

Најзад, у виду перифразе дословне молбе, стање лирског субјекта исказује се синтагматским пароксизмом, претходно бивајући градиран изразима *бол*, *Чежња* и на крају:

*Сиђи и сад, богињо, те из тешког
јада мене избави.*

Ерос, у одређењу умне и бестелесне, или бар не примарно телесне жеље, јавља се у последњим стиховима, осветљавајући хтење као потекло из душе:

*Што ми душа
жели, ти ми испуни па и сама
обрана буди!*

„Сафијска ода“ Анице Савић Ребац најпре је у себи сјединила осврт на сам тренутак заноса Сапфиног, приликом стварања песме „Афродити“, а истовремено на читав њен опус, темељен на својеврсној симбиози са самоћом, но поред тога „Сафијска ода“ представља похвалу песникињи, писану из замишљеног угла саме Сапфе у облику, као и предлогак, нуменске апострофе – на извештан начин, то би се могло тумачити као класицистички мимезис, где, према мишљењу Николе Грдинића, стваралац у „племенитој утакмици“ тежи да надмаши свог узора. У оквиру придавања болу и усамљености тон свечан и јасан, донекле и сакралан, налази се низ реторских питања:

*Зашто си изабрала за вечно усамљено своје огњиште
Моје срце? Што да загрева тек своју самоћу?*

Место које сведочи о познавању Анице Савић Ребац, не само Сапфиног песничког рада, него и живота, огледа се у обраћању Афродити, које истовремено наликује на својеврсно „призивање“ жељене особе,

*На међи сна и живота,
Где теку најгорче струје,
Чекам те; појави се, Вечна,
Из небесних понора светих!*

истичући, као Сапфа значај Чежње у „Афродити“, узвишен призив и многострукост имена Вечна, у смислу у ком се „љубав, *φιλία*, овде код песникиње Сапфе, показује као врхунски принцип постојања“ (Страјнић, 2001:84). Наглашавајући, такође, тмину путева који чине извесни непроход до лирског субјекта, у последњим стиховима казује:

*О, спусти к'o мост преко понора мрачних
Пламену своју душу напокон до прага моје самоће.*

На плану препознавања мотива чежње у вези са природом и околином уопште, уочавамо да Сапфа „није само пуки посматрач и описивач природе и света око себе, већ непосредни учесник у том свету“ (Страјнић, 2001:82). У фрагментима песме „Моја љубав“, песникиња врши поређење:

*Љубав данас раздире моје срце.
Она је ко вјетар који у планини
на храстове стољетне удара...*

*

Љубав је вјетар који све пустоши...

Кроз поређење и метафору, на изузетан начин је, рекло би се, објашњен смисао осећаја које у себи синтетише еротопатија – могућност неприметне и неухватљиве твари да непоколебљиво разара и пустоши, не односећи притом оно што „је у певању песникиње долазило до изражаја“ (Страјнић, 2001:78), а то је „голема страст песникињина“ (Исто, 2001:78).

Такође, строфа названа „Свитање“ и персонификација, основни стилски поступак примењен у њој сведочи о чињеници „да се лепота не показује ни само у лепом предмету, ни само у оку што га, као таквога, посматра, већ и у овоме и у ономе истодобно“ (Страјнић, 2001:82). Па тако, у ентузијастичкој обзнани

*Гледајте, проматрајте
како свиће Зора,
та узвишена божица,
љепотица са златним поплатама...*

свитање постаје божица Зора, симболично представљена са златним потплатима.

„Песма у ноћи“ Анице Свић Ребац садржи елементе жудње у контексту даљине и таме, постављене у извесној антитези у односу на мотиве Зорњаче, пламеног блеска и жара душе – надтелесног, па тако стихови:

*Тешки таласи даљине и таме
Теку између мене и мога драгог,
Два наша гласа губе се очајно у ноћи;*

отварају песму сликом тмине која је условљена апстрахованом даљином, а након њих, у опозицији тама-светлост:

*Чекам да видим твој поглед и жар твоје душе
У Зорњачи, кад блесне најјачим пламом.
О, кад ћу видети звезду што сја са твога чела?*

успоставља се равнотежа између хтења – које хиперболисаном метафором океан мрака, поприма значење непремостивог – и наде, опстојане у виду реторских питања:

*О, зар не могу прелетети океан мрака
Чудесни зраци твојих очију?*

као и:

*О, кад ћу видети звезду што сја са твога чела?
Кад ће забрујати све мелодије света
У харфи твога гласа?*

У начелу узев, разноликост мотива, који су подложни разумевању појма еротопатије, присутна је, најпре, у целокупној песничкој мисли Сапфиној, јер она је „била песникиња љубави као такве, то јест као љубави која је, одвојена од својих пролазних предметности, постала само биће које је вечно“ (Страјнић, 2001:87). Оно што ови фрагменти представљају данас, одражава се у изразу Анице Савић Ребац, која је, разгранатошћу свог познавања хеленског раздобља, постигла дубок увид у срж ондашњег песничког стварања, али и овековечила архаичну писану заоставштину, представљајући је као акутну за разумевање нашег света, избегавајући оштра разједињавања и схватајући уметност уопште као синтезу „далеких утицаја и нових стварања“ (Савић Ребац, 1932:7).

ЛИТЕРАТУРА

Аристотел. *О песничкој уметности*, превео Милош Н. Ђурић, Београд, Завод за издавање уџбеника СРС, 1966.

Грдинић, Никола. *Преглед поетика* – уџбеник, стр. 145.

Институт за књижевност и уместност у Београду. *Релник књижевних термина*, Нолит, 1985.

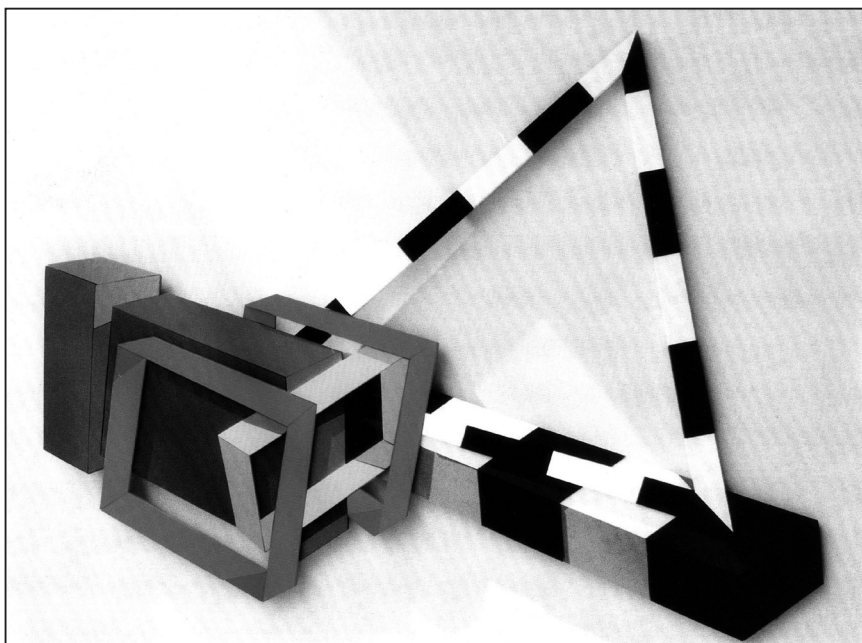
Савић Ребац, Аница. *Поезија и мањи песнички преводи*, приредила Даринка Зличић, Књижевна заједница Новог Сада, 1987.

Савић Ребац, Аница. *Предлатонска еротологија*, Скопље, Графичко-индустриско предузеће Крајничанац, 1932. (рад преузет: 21. 12. 2020.)

Сапфо. *Лирика*, превео Тон Смердел, Београд, Нолит, 1961.

Страјнић, Никола. *Стари грчки лиричари*, Сремски Карловци, Каирос, 2001.

траг на трагу – Симонида ЛОНЧАР

ЦРНО БЕЛИ ТРОУГАО (1994), дрвени објекат, 120x100 cm

Славица ЈОВАНОВИЋ

РАДЕ ДРАИНАЦ – ПЕСНИК ЛУТАЊА И ЕКСТАЗЕ

Раде Драинац и ја имамо заједнички завичај – Топлицу, у коју су из Куча и Пећи дошли преци мојих предака и други заједнички завичај – поезију. Путник и луталица, вазда прашњавих ципела, живео је у Паризу, обилазио Европу, мислима својим и имагинацијом пропутовао читав свет, Раде Драинац је био космополита, али је некако носио у себи печат провинције и остао омеђен својим завичајем, не географски, већ духовно.

Enfant terrible српске поезије, особен, неконвенционалан, ироничан и самосажалив, даровао јој је више него што је од ње добио. Даровао јој је пену, етеричност, занос, илузију, а добио хладан кам и непоетичну свакодневицу. Али чудесна виталност његових стихова враћа га из свих понора ванлитерарних у које је западао, те га се ипак сећамо са осмехом безазлене туге као још једног песника који је остао на савести свога народа. Песам родољубивих скоро да није ни имао, те га не можемо враћати у тренуцима националних скалинада и еуфорије. Он је био мондијалиста као неки потоњи наши писци којима је то углавном узимано као мана и недостатак.

Раде Драинац био је типичан представник авангарде склон скандалу, склон неочекиваном, искораку, декаденцији, комунизму, ониризму, ескапизму, екстази, васељенској души поезије. Ту космичку честицу носио је у себи и у својој злехудој младости која га је водила трновитим стазама. Готово дечак, повлачио се са српском војском преко Албаније, а потом доспео у Француску где ће наставити гимназију. У свој бривијар записао је многе ране јаде, а француски период могао је бити од користи, зато што ће будући песник упознати поезију француских модерниста под чијим окриљем ће се развијати. Бодлер, Верлен, Маларме, а понајвише Рембо, уклетни песници, вечити цветови лутње закупиће пажњу младог Драинца. Чежњив, жудан, у овој својој резервној домовини млади Драинац прави кроки будућег песника, вагабунда, опсенера и звездобројца, десперантног поете.

Ваљда зато што је то било у моди или што је природа Драинчева била таква, стихови му имају пуно знакова узвика, сав је у ексclamацији и афектацији праисконца. Драинац је прокламовао

хипнизам, ново небо поезије, нову естетику.

Хипнизам је директна илузија свега, душевних драма и метафизичких дубина. Хипнизам је – сан екстазе, без кругова и опредељења.

Доста са мртвим линијама на папиру, које занимају богате даме по зеленим будоарима, доста са механичком музиком, без израза, динамике и без мало експресије. Доста са идиотским људима од камења, који представљају мисао, дајте нам мало даљина – мало страха – мало радости открића – мало вечности. Доста сте нас гњавили са женама, балконима, серенадама, са Дучићевим епитафима и измишљеним маркизама.

Дајте нам мало грозде – мало свемира – ужаса – мало ваше крви, да се види бар један конач голе душе. Дајте нам етеричности: у чему је васељена.

Повезан са суматраизмом и зенитизмом, антитрадиционалан, обележио је један период бурног књижевног живота. Манифести, полемике, експериментални текстови били су карактеристични за епоху између два светска рата, време великих комешања и врења, које је изродило велике српске песнике Милоша Црњанског, Растка Петровића, Момчила Настасијевића, Милана Дединца, Десанку Максимовић, Оскара Давича, Душана Матића. Иво Андрић пише свој *Ex Ponto* и Одисеј Милоша Црњанског се враћа на Итаку и Човек пева после рата у поезији Душана Васиљева.

Код Васиљева лирски субјект гази у крви до колена, а Драинац каже: *До колена сам газио у блату што се живот зове*. Каже уз то: *И ја видех да сам Улис, Лаертов син / Који годинама лута по свету од пада Троје*. Ови стихови карактеришу изгубљену генерацију која је страдање доживела кроз слом животних идеала и чији се глас чуо у литератури.

Наш песник, непријатељ академија, цркава и музеја, осећао је терет наслеђа, другоао са Ујевићем и београдском боемијом, тражио архитраг у звездама и одрицао се снобовских салона. Тражио је мало росе и мало млека Драинац да допуни своју скандалозну биографију. Часопис *Хипнос* био је ефемеран, но Раде Драинац објављује своје збирке поезије: *Модри смех* (1920), *Афродитин врт* (1921), *Еротикон* (1923), *Бандит или песник* (1928), *Банкет* (1930), *Човек пева* (1938), *Дах земље* (1940).

Поред француских песника, на Драинца знатног утицаја има и поезија Сергеја Јесењина, трагичног песника, вољеног песника Русије који се приклонио такозваном имажинизму. Од њега се Драинац учио лиризму, мекоћи стихова, оним дрхтајима срца и нежности мегаломанској која се код Јесењина јавља у раздања. У раздања, у прхуту голувијем, у српу јулском огледа се Јесењин и одзвања у свим поетама светским, понављају се сензу, нерву.

У свом познатом есеју песник Шели каже: *Поезија се разликује од логике тиме што није предмет контроле активних моћи ума и тиме што њено рођење и повратак нису у нужној вези са свеићу или вољом...* Песници су непризнати законодавци света, а песма је сама слика живота израженог у својој вечној истини.

Несистематског образовања, не тако учен као Дучић и Андрић који су били и у дипломатској служби, Драинац је фикцијом и екстазом, лиризмом покушао да надомести своје недостатке. Пуно је читао и упијао речи са усана своје сабраће и сабеседника, песника београдске боемије.

Касније, у тридесетим годинама, Драинац је, слично надреалистима и неким писцима из групе неоромантичара, покушао да своје ставове преобликује у духу нових схватања. Тада се изјашњавао за нови реализам и настојао да се приближи напредном покрету и социјалним писцима.

Марко Ристић је истакао као главне особине његове поезије: *осећање савремености света, симултаност, широк дух, извесно боемство, неуздржан излив осећања, панлиризам, саосећање песника са великоварошким животом, ширење личности преко целе кугле земаљске.*

Богдановић је у основи те модерности Драинчеве нашао: нешто исконски дивље, извесну чудну примитивност, дирљиве детињарије, нешто што тако мирише старинским, архаичним, словенским миром.

Његова поезија је урбана, у духу модерног града, њоме путују трамваји и аутомобили, звоне булевари и мотори, читају се астрономске станице, развија култ брзине. Срећу се љубавници са разних меридијана, одзвањају постулати мале људске среће, долеће медитација и нирвана. Сав је у ковитлацу, у вихору, разбарушен и бунтован, еруптиван и емпатичан.

Често је мистификовао велики свет у коме он, Радојко Јовановић постаје измаштани протагонист Раде Драинац који се хвата у коштац са пицима велике хоботнице. Свет је велики жрвањ и велика локомотива која се не зауставља, захуктала и бесна. У њој покушава да нађе места овај неуморни путник који је упознао срце самоће, а није сазнао тајну ствари.

*Да ли постоји негде, далеко у свету,
joш даље од Полинезије,
неки оток занесен,
где се живи у магновењу док срце бије.*
(„Питање без одговора”)

Јесени Париза, ноћи Фиренце, Кина, Кастиља и Гранада, читав свет као у ораховој љусци носи песник на свом топлом длану. Путовати је еквивалент живети, иначе сомнабулност Драинчева нема смисла. И Микена и Ахеронт и Семирамидини вртови и антички свет леп попут сфинге у свом сигнификуму тајног друштва спаја се са Балканом, великом чегртаљком у анђеоској руци. Колики је сањар био наш песник. Довољно му је било да склопи очи и свет се отварао као крин, као странице књиге. Ништа није било недоследно у шареној уобразиљи, у песми сновидној.

Доживљај љубави за нашег песника носи унутрашњу дихотомију, препун је непатворене нежности, али и персифлаже. Жена је вилинског рода, херувимска, али и демонска, блудница, из

подземља велеграда. Склон је десакрализацији и профанизацији попут Црњанског. Има у његовим љубавима еротике, чула и меса, али и идеалистичких сања. У неким својим песмама из збирке *Бандит или песник* Драинац са осећањем горчине бежи од жене блуднице која воли у пролеће младо сено, јер је љубав најсвирепији кошмар.

Разуздан у својим младалачким заносима иде жени као химери, кобној заводници чија сензуалност га опија електризмом стихова. Кратка брачна авантура са Даром Хаџи Ристић осенила је само делимично његову страствену природу. Блискост са бугарском песникињом Јелисаветом Багрјаном обогатила је међусобно њихову поезију. Других чеда нису имали.

Само једно.

*Да ли ћу моћи да заборавим жену коју сам волео
далеко, на једној морској плажи,
у сутон као суза бео,
дубоко као смрт, без позе и лажи?
(„Дијаманти у гробу”)*

Од жене зазире и погибелно јој хрли. Она је оваплоћење чулне страсти и платонска драга, час на пиједесталу, час у калу баналности и свакодневице. Горео је у ватри болне екстазе која је била пролегомена његове душе, његова прокламација свету. Вечну глад и жуд свога бића за снажним дражима задовољавао је у иронији, путеној опасци, сновидној чежњи. Вечити дечак, сав у револту, побуни и мегаломанској глади, патио је за нежним крилом жене, куће своје раскућене, разапете на друму скиталачком. Жене носе заставе и транспаренте љубави, жене су на барикадама револуције, све жене су она – једина, Марија.

У мени је огледало свих љубави

Марија!

Под нама гори земља!

Небо пламти више нас!

У овој ноћи су твоја уста као извор!

У овој ноћи најмирисније траве су твоје косе!

У овој ноћи једино жубори твоја крв!

(„Љубав, Марија”)

Све жене постају једна и она је еталон, превазилажење резигнације и бесмислене животне реалности. Онај који је љубио многе и био много љубљен опредељује се за уникум, самоћу и сан о једноме. Љубави његове тужне зову га из његових стихова, са дланова и усана. О срцекрадицама је стално маштао и оне су односиле иње са његових прстију и вруће кестење његових груди.

Подсећа помало и на Мајаковског када у песми *Еротикон* говори о жени којој влажна уста гасе пожар неба, а врх дојке пробија стреле месеца. Мајаковски у својој чувеној поеми *Облак у панталонама* кроз свог лирског јунака изражава своју самосвест у

четири авангардна поклича: *Доле с вашом љубављу! Доле с вашом уметношћу! Доле с вашим уређењем! Доле с вашом религијом!* Огорчен је свим што је малограђанско и што припада прошлости.

Наш будни сневач како је Драинца назвао проф. др Слободан Костић у истоименој докторској дисертацији о овом песнику имао је велике снове у којима је творио све ново, нову љубав, нови свет.

Несрећни Радојко Јовановић стално је бежао од себе. По окончању рата, не завршивши матуру, обрео се у Паризу да би се већ 1919. нашао у домовини и почео да објављује прве песме, најпре у часопису Епоха. О том послератном животу, Драинац бележи у *Расветљењу* (Београд, 1934):

Становао сам у бараци Босанске улице, број 40. Нас је било једанаесторо у истој соби, младић који је заузимао место покрај прозора био је месечар, до врата лопов, а са моје десне стране спавала је девојка, преобучена у мушко одело.

Био сам празно блед и уморан. По каванама су ме гледали сажаливо. Господин преко пута, који ме стално мерио, био је хомосексуалац. А жена која је седела према мени, шила је у некој бедној собици сукње служавкама.

Осећајући се становником и дететом свих континената света и свих званих и незваних планета космоса, Драинац до краја свог кратког а бурног живота неће наћи трајније боравиште. Но, како сам истиче, најрадије се сећао времена проведеног у Паризу: *За собом најрадије сам се освртао у Паризу, у једној тесној хотелској собици, у улици Светог Жака преко пута клинике... У њој сам мислио на младост. У њој сам, вероватно, и свукао кошуљу романтизма.*

Због сарадње са народно-ослободилачким покретом у Другом светском рату (1942) од четника Косте Пећанца је у свом родном Трбуњу осуђен на смрт, али је на заузимање грађана пуштен на слободу.

Тешко оболео од туберкулозе, одлази на лечење на Озрен, па у Београд где је завршио као у сновиђењу 1. маја 1943. На сахрани, без сродника, велики српски глумац Миливоје Живановић говорио је Драинчеву *Нирвану*.

*Да ми је само у родни крај да одем што пре
и умрем тамо
заборављајући све.
Па кад ме пут гробља понесу волујска кола
као некад у младости
нада мном да заплачу од истинског бола
беле брезе тужне од старости.*

(„Нирвана”)

Отишао је тихо гласноговорник епохе, велики ретор, боем и узнемирани мислилац. Не жалите ме: ја сам за живота као плачна врба проплакао за собом, тако је говорио. Антиформалиста, нонконформиста, дескриптивни лиричар по версу плачан и распуљен, расплунут, хрлио је своје песничком универзуму. Био

је прави песник, како би Вилијам Вордсворт рекао – човек који је обдарен више него уобичајено органском осетљивошћу.

Треперио је Драинац као струна, као резонантна кутија у еклектичком споју својих талената (свирао је виолину). Бујан и у свему склон претеривању, ексцесу, магији алтруизма и меланхолије, проћердао је своје дане до краја веран само поезији. Ако се то може назвати проћерданим животом. Није било ловорика у том животу, већ оштрог трња и злих богаза које су водиле трансу и самозабраву.

Раде Драинац остаје једна од најутентичнијих и најоригиналнијих личности наше авангардне поезије. Заједно са својом генерацијом допринео је укључивању у модерне европске токове. Осетио је дах новог времена, промена и струјања, као и новог сензибилитета који је продирао у српску поезију.

На крају нека буду стихови његове љубави песничке, топлокрвне, људске. Ево песме највеће бугарске песникиње Јелисавете Багрјане посвећене Драинцу.

Песник

*И све тако – неправљив, авантуриста и луталица
очију широко отворених, незаситих
одлазиш. Данима и месецима да би се губио
а вратићеш се опет тек кад дођу љуте хладне зиме*

*да се кунеш, да још увек само мене љубиш
и да су радости света без мене незамисливе
да је прошлост само варка и кошмар
а мисо на мене као фар
бродолом је твој обасјала
и овамо те довела препорођена и нова
да нови живот живиш – без горчине и растанка
у сјају чисте радости и љубави.*

(„Драинчева споменица”)

Милан СУБОТИЋ

ОЛОВНИ КОЊАНИЦИ СУНЧАНОГ БОЖАНСТВА

За историчаре ови `дуборези` представљају занимљивост због њихове материјалности. Међутим, за једног књижевника, они су занимљиви због мистерије која зрачи из њих. Кома су били посвећени? Историчари виде коњанике и представу Сунца и људе.

Ми видимо мало више. Ми видимо цео свемир, јер овако представа оличава слику света познату као дрво света у којој божанство неба стоји на врху дрвета (у крошњи дрвета), човеку надземни део стабла, а божанства земље се крију у корењу стабла. Такође, изненађује нас изразито присуство животиња које су смештене поред људи. Изненађује нас зато што су то углавном животиње пророчких особина. Наравно, у овим представама изостаје графичка слика света,¹ али је ту смештено семантички маркирањем света на четири зоне.² Пошто смо учинили ово занимљивим читаоцу, почећемо од почетка. Оловне иконе су обично квадратасте (мада се јављају и кружне), поређане су у четири зоне. Прва зона представља божанство у кочијама. Друга зона представља богињу са коњаницима. Трећа зона представља обред, а четврта зона представља животиње. Некоме се ово може учинити једноставнијим него што јесте. Обична представа античког живота, али антички свет је био све, само не обичан. Чим су овакву слику материјализовали, антички људи су је сматрали битном. О значају тих икона говори и велики број откривених примерака.

Наш став је да ове иконе представљају Дрво Света (у овом случају – осу света), потврђује божанство у кочијама које се тумачи као Непобедиво Сунце (Sol Invictus). У том случају би кочије асоцирале на слику кретања (слично као што арка бога Ра путује небом), а то би указивало на повезаност са хтонским светом и воденим простором. Пошто је познато да је Сирмијум смештен на обали реке Саве, ово би указивало на утицај речног божанства током формирања овог веровања. Коњи нису само симбол сунчаног божанства, већ указују и

¹Међутим, обавезно се јавља дрво о које је окачена жртва, то дрво има улогу осе света, јер преко жртвоване животиње повезује људски домен са божанском еергијом.

²Такође, змијасте стубови указују на маркирање света горе-доле.

на водени простор. Такође, оваква представа би могла да представља божанство које напушта своју палату, односно чувена сцена јутарње појаве Сунца би била персонификована као сцена опремања јунака, а богиње поред божанства би биле представљале његове помоћнике. Митски посматрано, Месец представља супругу (или сестру) Сунчаном божанству. Такође, ако упоредимо са египатском митологијом, присећамо се да Сунце ноћ прводи у хтонском свету (подземље, море). Тиме би соларно божанство добило и одређене карактеристике воденог простора.

Овако тумачено, врховно божанство би могло и да представља морско божанство, али такво тумачење није заступљено у науци, јер божанство у кочији носи круну са зрацима (неоспорив атрибут сунчаног божанства). Будући да је град смештен на реци, значај речне обале би утицао да соларно божанство добије и одлике воденог хронотопа. Тиме би један део мистерије садржавао и пут кроз воду пре појаве Сунца међу људима, односно мистерије би објашњавале ноћно путовање Сунца. Четворопрег указује на цикличну симболику (четири годишња доба, четири стране света), али, такође, може да указује на четири коња која возе кочије бога Посејдона (који се доживљава као отац коња, али и као божанство одговорно за земљотресе). Наиме, Посејдон је заменио у значају старије божанство Океан (персонификацију бескрајног воденог простора на којем Земља плови).³ Пошто је преузео његов значај, Посејдон је узео и способност земљотреса, иако она више приличи океану, него морима. Стога, желим да нагласим значај воденог простора за ову космогонију, пошто ћемо увидети колико је битан. О значају овог веровања о морском божанству у Сирмијуму говори и следећи податак: „Лапидарни мермерни жртвеник нађен на десној обали Саве, сведочи о култу бога Нептуна, господара мора и свих других вода. Њега су нарочито поштовали, морнари и бродари, а у Сирмијуму је свакако постојала колонија лађара и сплавара који су Дрином и Савом довозили руде и камен. Неко њихово удружење подигло је споменик Нептуну Августу и жртвеник на ком су приносили одређене жртве. Нептун је био популаран у ширим круговима становништва.“⁴

Присуство петла указује на присуство соларног божанства. Петао се доживљава као соларна животиња, али и као хтонско биће, јер маркира време између два дела дана (ноћ и зора). Пошто га се плаше хтонска бића, петао и сам постаје биће одређених хтонских карактеристика. Међутим, овде то није сличај, јер би петао поред соларних одлика могао бити и религиозни смисао, односно представљао би свештенике овог веровања.

Указали бисмо на везу коња са небеским простором и на везу коња са воденим простором. Такође би требало указати на способност коња да проричу. Ахилејеви коњи проричу Ахилу његову кобну судбину. Такође, Шарац посрће, а Марко Краљевић то тумачи

³Океан се доживљава и као отац речних божанстава.

⁴Књига „Сирмиум – панорама једне престонице“, др Петар Милошевић, стр. 81.

као лош знак. То указује да је коњ племенита и чиста животиња, али, такође, и животиња која сагледава будућност. Коњаници би могли да представљају нижа божанства у служби, заштитнике неба и Сунца, који штите Сунце, односно штите капије Неба, па самим тим се брину и о космичком поретку и равнотежи. Тиме би њихова улога као посредника овде била протумачена. Они су у служби богиње, пошто је смештена у средишту (повлашћено место), или би све троје представљали ближу манифестацију божанства Непобедиво Сунце.

Пошто се олово лако топи и мекано је, његова употреба је веома честа у разним врстама прорицања. Због везе са ватром (ниска температура топљења), олово би додатно указивало на додатну тематику. Могли бисмо ове плочице тумачити као неку врсту списка радњи које треба урадити. То нас наводи на трећи део ове плочице. У контексту тумачења слике као јутарње појаве Сунца, трећу раван можемо посматрати као 'дуборез' јутарњег обреда, при коме би слика обреда била и сам обред.

Четврта раван представља главне предмете овог веровања. Кантариос⁵ представља елемент воде у овом веровању, али не обичне, јер његов облик указује да то није посуда за свакодневну употребу, већ за посебну намену. Високо извајане дршке указују да су две особе (удаљене једна од друге) могле да држе овакву посуду, па и више њих је могло да пије из ове посуде, а то би указивало на мистеријску употребу овог предмета. Вода би се преко кише (и митова о киши) могла повезати са митовима бога Сунца. Указаћу на могућу повезаност са развијеним веровањом у божанство Митру, које је соларно божанство, јер кроз пећину доноси воду, односно уводи ред у свемир.⁶ Тиме је ова слика потпуно космогонијска. Митра се често приказује као божанство које јаше на биму што плива кроз небески океан.

Бик представља веома битан елемент у Митрином веровању. Александар Јовановић доводи легенду о биму из језера у контекст Митриног веровања.⁷ Оваква слика нас наводи на змаја кишодавца. Наиме, неопходно је да јунак победи змаја како би прекинуо сушни период и поново успоставио кишу, а киша (односно вода) је смештена заробљена унутар змаја. Уместо змаја се јавља бик, а слика бика нас наводи и на божанство Митру, али и на Јупитера (Jupiter Dolichenus).⁸ Наиме, битка божанства са слепом силом универзума

⁵Кантарос (kantharos, κάλθαρος) је посуђе из старе Грчке.

⁶„Митра се увек приказивао као божанство младићког лика са фријском капом на глави како коленом належа на обореног бика, а десном руком забада нож у плећку савладане животиње. Борба са биком – слепом елементарном силом оку побеђује разум и ред – сцене убијања (тауроктонија) представљале су врхунац мистерија.“ Извор: Књига „Сирмиум – панорама једне престонице“, др Петар Милошевић, стр. 81.

⁷Научни чланак „Белешке о култу воде у римским провинцијама на тлу Србије“, Александар Јовановић, страна 158-159.

⁸„У доба императора Веспасијана (середина другог века) велики број војника су били регрутовани или стационарани на истоку. Током времена долази до спајања култова (interpretatio romano) – сиријског бога рата и победе

би представљала основ мистерије, а сам обред (обред жртвовања животиње) представља понављање и успостављање тог склада. Да је симболика воде и сунца испреплетана, показује нам и симболика зимске краткодневице и симболичке светла. Митра је божанство светла, али је рођен на дан зимске краткодневице. Тада Сунце слаби и неопходно је да га људи разним дејством ојачају. Такође, вода из кантариоса би после овог обреда представљала сакралну компоненту овог мита. Исто тако, испијањем овакве воде би учесници култа појачали везу са божанством, а то је и основни повод постојања мистерије у античком свету.

Поред овога, можемо овај мит посматрати у историјском контексту. Колико је овај мит утицао на појаву монотеизма на овим просторима? Подсетимо се поново египатске религије. Фараон Ехнатон уводи монотеистичку религију, а друга божанства објашњава као манифестацију Сунчевог диска. Такође, овакве слике осе света са једним божанством на врху указују на могуће ране корене монотеизма (тачније речено: хенотизам). Сунчев диск би представљао главно божанство, а друга божанства би представљају манифестацију Сунчевог диска.

Такође, опстанак веровања у митске коњанике (веровање постоји и дан-данас) наводи нас на могућност да коњаници нису имали много јачи значај у овом веровању. Ова чињеница руши тезу о томе да коњаници нису били основни предмет овог веровања. Поред симболичке броја четири, јавља се и симболика броја три. Могуће је да су коњаници заједно са богињом представљали неку врсту тријаде, физичку манифестацију солоарног божанства. Ова тријада би могла да представља различите аспекте Сунчевог божанства (јутро, подне, вече), или месец као манифестацију Сунчеве моћи. Лунарна божанства (нпр. Хеката) се често представљају као тријада (персонификација три месечеве мене). Такође, на тумачење друге зоне оловне плочице као божанске тријаде нас наводи присуство броја три (три хлеба, односно два хлеба и кантарос). То указује на свест човека да су потребна три дела једна жртве.⁹

Такође, неке паралеле са хришћанством нас наводе да се упитамо колико је ово веровање утицало на хришћанство. Можемо уочити сличности (симболика зимске краткодневице, добровољно жртвовање божанства, сакрална симболика воде, сакрална симболика светла). Такође, постојање мита о коњаницима се везује за поштовање

са поштовањем врховног римског бога рата Јупитера, који као брадати мушкарац са фригијском капом, двосеклом секиром и свежњем муња, стоји на биму.“ Извор: „Римска војска у Срему“, Велика Даутова Рушевљан, Мирослав Вујовић, страна 77,

⁹Насупрот томе, Диоскурима је нуђен количински неодређен број дарова, иако су близанци: „У њихову част приређиване су теоксеније (март-април). Веровало се да они тада долазе у госте. На гостинску трпезу, за њих су припремани, стављани су хлебчићи, маслине, лук и колачи.“ Научни чланак „Диоскури – Јахачи на белим коњима – подунавски коњаници. Свети Ратници Теодор Тирон и Теодор Стратилат и Тодорци“, Ненад Љубинковић, стр. 185-188.

светаца. То су најчешће свети ратници, односно: „Свети ратници се обично не приказују као коњаници. Дакако, осим Светог Георгија, односно, Светог Ђорђа, и Светог Димитрија. Међутим, постоји и један необичан изузетак у цркви у Доњој Каменици. Као коњаници који загрљени, држећи копље у рукама, јашу напореда – насликани су Теодор Тирон и Теодор Стратилат.“¹⁰ Оваква представа света указује на мит о божанским близанцима, јер су представљени као двојници (односно близанци). На овакав начин приказивања је сигурно утицала сличност у житијима и слично име. Временом је постало неопходно да се разликују и то је постигнуто визуелним детаљима.

Мит о божанским близанцима се јавља и у бајци „Дивљи лабудови“ Ханса Кристијана Андерсена. Писац уводи многе битне елементе овог мита (браћа, лабудови, отета сестра, заклетва), али уноси и неке измене (број браће, изостанак коња). Тако посматрано, сестра божанских близанца се доживљава као Сунце-Девојка (Sun-Maiden). Такође, у том контексту би могли да тумачимо средишњу богињу као сестру коњаника. То указује да је средишња богиња могла да има неке лунарне одлике, али да месец није могао бити главни предмет обожавања у овом миту.

На крају, чињеница да је можда један од римских царева покушао да буде Римски Ехнатон,¹¹ нас најјаче наводи да је мит о коњаницима био монотеистички. Он, император Аурелијан, је син свештенице бога Сола.¹² Исто тако, под утицајем Оријента римски императори себе представљају као небеска божанства (императора као Сунце, императорку као Месец).¹³ У раном хришћанству је била веома развијена морална симболика Сунца. Наиме, Сол се приказује са глобом (глобусом, светом) који држи у десној руци. Таква представа је слична Христу Пантократору. Лав је животиња која има позитивну симболику у хришћанству, јер је владар животиња. Вода постаје сакрални елемент и у хришћанству.

Увиђа се дуалистичка основа ове религије. Представа дрвета света је сама по себи дуалистичка (супротност неба и земље). Дрво повезује небо и земљу, а жртва треба да пробуди стваралачку снагу Земље. То је веза са Митром, али и са зимском краткодневицом. Примећен је дуализам унутар четврте сцене: битка две животиње

¹⁰Исто, страна 185-188,

¹¹Луције Домиције Аурелијан је рођен у Сирмијуму 214. Године као син скромне свештенице бога Сунца: /.../ Аурелијан је себе прогласио господарем и богом и тежио је да оствари светско царство с једном религијом бога Сунца. Владао је свега пет година и пао као жртва својих генерала.“ Књига „Сирмијум-панорама једне престонице“, др Петар Милошевић, стр. 18.

¹²„Плоча која припада култу дунавских коњаника пронађена у Шашинцима. Дванаест сличних плоча је пронађено у Сирмијуму или у његовој непосредној околини. Има разлога да се претпостави да појаву Sol Invictus-a у горњој плочи треба датovati у доба Аурелијана (270–275). Чињеница да је већина ових плоча пронађена у овом подручју, посматрана са предањем да је Аурелијанова мајка била свештеница Сунца у Сирмијуму, граду у коме је рођен, веома је интригантна.“ Извор: „Град царева и мученика“, стр. 93.

¹³„Три оловне збирке из музеја града Београда“, Љубице Зотовић, стр. 41.

(змије и лава) за свету воду.¹⁴ Змија се у антици доживљава као пророчка животиња, она је соларни симбол.¹⁵ Јасна издељеност оловних икона на четири равни нас наводи на симболичко тумачење ових представа. Три предмета овог обреда (три хлеба; лав, змија, кантарос) би представљали земаљску манифестацију божанске тријаде као што тријада представља небеску (видљивог неба) манифестацију соларног божанства.

Такође, само ћемо напоменути да је у раном хришћанству риба била симбол хришћанства,¹⁶ а ове иконице потичу из тог доба (3–4 век нове ере). Имају ли оне јаче везе са хришћанством него што смо мислили до сада?

Ове оловне иконе представљају веома занимљив покушај монотеистичке религије. Такође, оне ближе осликавају дух тог времена. Ове иконе су у складу са историјском улогом града Сирмијума, јер је Сирмијум престоница тетрархије, па тако и средиште културног и државног живота, али и средиште многих веровања (римских, оријенталних и хришћанских).¹⁷ О значају ових икона за развој града тек треба говорити. Будући да су представљале коњанике, сигурно су биле веома поштоване међу војницима.¹⁸ Такође, сматрамо назив подунавски коњаници неприкладним, не зато што мит није био посвећен коњаницима, већ зато што мит није подунавски, већ је средиште мита град Сирмијум, престоница тог времена.

¹⁴„Три оловне збирке из музеја града Београда“, Љубице Зотовић, стр. 35-36.

¹⁵Везује се за Аполона као божанство пророка и светлости. Међутим, у египатској митологији је честа представа змије обмотане око сунчевог диска.

¹⁶Неки историчари рибу тумаче као непријатеља лунарне богиње која пролази кроз процес прочишћења („Три оловне збирке из музеја града Београда“, Љубице Зотовић, стр. 42). Међутим, риба не мора да има такву врсту хтонске улоге. Занимљиво је тумачење златокриле рибе у народној поезији, јер то тумачење указује на рибу као посредника између воденог простора и стваралачке снаге (о томе видети: књига „Станаја село запали“ Љиљана Пешикан Љуштановић, страна 99–129). Наравно, неопходно је прво ухватити такво биће. Мислим да би слично тумачење могло и овде да се примени: сукоб са рибом не представља битку два супростављена елемента, већ лов као активност прибављања неопходног елемента.

¹⁷Како разних врста јереси, тако и поштовања светаца.

¹⁸Књига „Сирмијум – панорама једне престонице“, др Петар Милошевић, стр. 83, Сремска Митровица.

Литература

Књига „Сирмијум – панорама једне престонице“, др Петар Милошевић, Сремска Митровица; 1988.

Књига „Римска војска у Срему“, Велика Даутова Рушевљан, Мирослав Вујовић, Нови Сад, 2006.

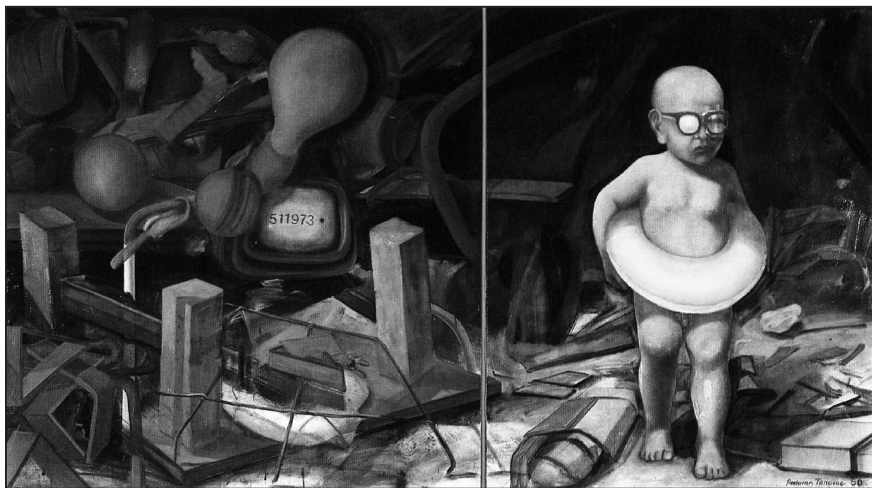
Књига „Singium, град царева и мученика“, Владислав Поповић, Сремска Митровица, 2003.

Научни чланак „Три оловне збирке из музеја града Београда“, Љубица Зотовић, часопис „Старинар“, 1973–7, књига XXIV–XXV.

Научни чланак „Белешке о култу воде у римским провинцијама на тлу Србије“, Александар Јовановић, Зборник Матице српске за класичне студије, број 14, 2012, Нови Сад

Научни чланак „Диоскури-Јахачи на белим коњима-подунавски коњаници. Свети Ратници Теодор Тирон и Теодор Стратилат и Тодорци“, Ненад Љубинковић, Зборник Матице српске за класичне студије, 2009, број 11; Нови Сад

Научни чланак „Свете и проклете – жене из породице Бранковић у историји и усменој традицији“, у књизи „Станаја село запали: огледи о усменој књижевности“, Љиљана Пешикан Љуштановић, Дневник, Нови Сад, стр. 99–129.

ТЕРАПИЈА (1981), уље на платну, 107x171 cm

Едуард ХАРЕНЦ

Ван Гог се решио уха,
јер му није било потребно:
већ је чуо Генија.

Ал-Ма`ари је заправо могао толико тога да види,
да очи нису више биле
толико важне.

Чаренц¹ није имао гроб,
јер
он још увек није мртав.

Поздрављам људе левом руком,
јер десном руком сам
већ поздравио Бога...

¹Чаренц (Јегише Чаренц; јерменски: Եղիշե Չարենց; 13. март 1897–27. новембар 1937) је био јерменски песник, писац и јавни активиста. Чаренц је био изванредан песник двадесетог века, дотичући се мноштва тема које су се кретале од његових искустава у Првом светском рату, социјалистичкој револуцији и, истакнутије, о Јерменији и Јерменима. У Јерменији је препознат као „главни песник 20. века“. Рани поборник комунизма, Чаренц се придружио бољшевичкој партији, али како је 1930-их почео стаљинистички терор, постепено је постајао разочаран стаљинизмом и умро током чишћења 1930-их.

Живот ме живи са свим мојим детаљима,
и окренем се око њега
као боја друге четке.
Моја платна имају рупе у себи
као јапански новчић,
кроз који једна по једна
све моје љубави се ослобађају
од мене, увек споља
њихов растанак
звони о мом дивном губитку...
И моје плескање
теже је од мене.
Дакле, сакупио сам их
у руци
као згужвани папирни новац
и задржао их
за последње – смрт
да обнови своје маске,
то ће бити рупа једног дана,
каква су моја платна.
И звонићу заувек,
и живот ће наставити да ме живи
са свим мојим детаљима...

Сад чупам
трепавице тишине једну по једну
да поправим молитву,
која је поцепана нијансама речи...
Сада је нијанса више од гласа...
И сад улазим у
цркву Наде бос,
тако да моји кораци неће сликати гласове о мојој срећи.
Колико отисака стопала је раздвојено шапатам...
Док је мој траг
моја молитва љубави,
која се никада не завршава,
јер се никада не боји речима...
И сада
главна боја је истина,
да је љубав песма осећања...
Да се музе не претворе у жене...

ЧЕЖЊА

Сенка боје
је скалирање
ожиљци дана;
ходајући спокојем
о сну који је наишао...

Цвет је тајна
бола;
интроспективан осмех.
Потомак именује грех.

Поред личних завоја
молитве,
самоодрицање од дрвета
је толико светло
колико су топле руке
ноћу.

Смрзавам се... твоје име.

Белешка

Едуард Харенц, рођен 1981. године, познати је песник. Живи у Јеревану, Јерменија. Дипломирао је на Јереванском државном уни—верзитету, факултет оријенталних студија. Харенц је аутор 10 збирки песама. Објављен је у бројним јерменским и страним часописима и антологијама. Петоструки је добитник награда: 2007, 2009, 2011. и 2013. године награђиван је у номинацијама за најбољу поетску серију и најбољи превод. Прва награда младих песника *Ирине Гиулназарјан* („Најбоља песничка књига године“) за књигу „Летаргична Будност“, Јереван, 2013. Међународна књижевна награда „Пјетер Богдани“ (2015, Косово), – награда за поезију, 2015. Међународна књижевна награда „Дарданица“ (2019, Белгија). Песме Едуарда Харенца преведене су на више од 50 језика. Едуард Харенц је најпревођенији јерменски писац свих времена. 2016. године у Белгији је објављена његова књига „Живот ме живи“, а 2017. године његова књига „Летаргична будност“ објављена је у Шпанији.

Превод с јерменског и белешка: Софија СОТИРОВСКИ

Џилс ФЛЕЧЕР

О РУСКОЈ ДРЖАВИ

Глава 21

О Црквеној управи и духовним лицима
(Премештање Васељенске патријаршије у Москву)

Што се тиче управе њиховом црквом, она је на манир Грка, пошто је руска црква део њихове и никад није признавала јурисдикцију латинске цркве, коју је узурпирао папа. Како бих у бољем реду описао њихове церемоније него што је онај у коме их они сами врше (пошто их има бескрајно много), укратко ћу изнети, као прво, који су њихови духовни чиновни или дужности, заједно са њиховом јурисдикцијом и праксом вршења дужности; као друго, које доктрине се придржавају по питању религије; као треће, како се код њих врши литургија или црквена служба, као и светотајства, и, као четврто, какве су остале њихове чудне церемоније и какви сујеверни обреди постоје међу њима.

Црквених дужности или чиновна како по броју тако и по називима и степенима исто је колико и у западним црквама. Као прво, имају *патријарха*, затим *митрополите*, *архиепископе*, *владике* или *бискупе*, *протопопове* или *архинопове*, *попове* или *свештенике*, *ђаконе*, *фратре*, *монахе*, *монахиње* и *еремите*.

Њихов *патријарх*, или главни шеф по питању религијске управе, био је из града *Константинопоља*, и звали су га *Патријарх Сионски*, зато што је, будући отеран од стране *Турака* из *Константинопоља* (средишта своје црквене империје), прешао на острво *Сио*, које понекад зову и *Хио*¹, где је сместио свој Патријаршијски престо. Руски императори и клер слали су му онамо сваке године дарове и признавали су своју духовну зависност од њега и од те цркве. Тај обичај они, колико је познато, имају откако су почели исповедати хришћанску религију, али кад су је примили, ја нисам могао поуздано сазнати, јер они немају ни историју, ни античке споменике (бар не такве за које сам ја чуо) који се тичу догађаја који

¹Очигледно Хиос, вел. острво близу турске обале и града Измира (прим. прев.).

су се у њиховој земљи одвијали у вези са црквеним или државним пословима. Чуо сам само да причају да се пре око триста година неки император *Константинопоља* оженио ћерком краља² ове земље; краљ је испочетка одбијао да да своју ћерку за *Грчког* императора зато што је овај исповедао хришћанску веру. Што се слаже са оним што сам нашао у историји *Лаоникуса Халкакондиласа* где у својој четвртој књизи о Турцима говори о браку између грчког императора Цона и кћери краља *Сарматије*³ и потврђено је њиховим властитим историјским сећањем да у то време још нису исповедали хришћанску религију, него да су је тада прихватили и да су се потпуно променили, примивши доктрину јеванђеља, која је била искварена разним сујеверјима од стране Грчке Цркве, која је већ тада била изрођена и пуна разних сујеверица и грубих грешака и у погледу доктрине, и у погледу црквене управе, што се види из 8. и 9. књиге Историје *Никифора Григорија*⁴. Али што се тиче времена њиховог преласка у Хришћанску веру, мислим да греше, зато што сам у Пољској Историји, у трећој глави друге књиге, за године око 990. нашао да се Владимир, кнез Русије⁵, оженио *Аном*, сестром Василија и Константина, браће и императора *Константинопоља*. Одмах после тога су *Руси* примили хришћанску вероисповест. Ово се односи на нешто старије време него што је то по причи самих *Руса*, али је важније то што се обе приче поклапају по питању истине и чистоте доктрине која је *Русима* дала прва знања о религији, тим више што је Грчка црква већ у то време била инфицирана грешкама и сујеверјима.

За време мог боравка тамо, године 1588, у *Москву* је стигао *патријарх константинопољски* или *сионски*, по имену Хијеронимо⁶, кога су, како неки кажу, отерали Турци, док га је, по другима, чина лишило само грчко духовништво. Император, препун сујеверне побожности, примио га је са великим почастима. По речима неких из његовог друштва, пре доласка у *Москву* он је био у *Италији* са папом, а дошао је како би са имп. размотрио следеће тачке. Прво, о савезу између њега и краља *Шпаније*, као принца који му може

²Кнеза, али Флечер пише *kings daughter* (прим. прев.)

³Ово представља не само још једну потврду да су „Сармати” били Руси, него и да су то били у свести свих учених људи средњег века, те да тврдња како су се Руси, ниоткуда, појавили на земљи „Сармата” (тачније, „Сауромата”, плавооких и зеленооких тј. „гуштерооких” *Руса*, са становишта тамнокожих и тамнооких Грка), није ништа друго до каснија конструкција немачких историчара (прим. прев.).

⁴У срп. текстовима још и Нићифор Григора, код Флечера *Nicephorus Gregoras* (1292–1359), виз. историчар и дипломата – боравио и на српском двору 1326–27, и у својој *Историји* детаљно описао ромејско-српске односе у то време (прим. прев.).

⁵*Vladimirus Duke of Ruffia*. Подаци који следе поклапају се са званичном руском историјом, мада се може додати да је прихватање нове, умногоме различите вере, од стране самог руског народа потрајало неколико наредних векова (прим. прев.).

⁶Име тадашњег константинопољског патријарха заправо је било Јеремија (прим. руског коментатора).

помоћи у борби против *Турака*. У исту сврху су успостављени односи између *Руса* и *Персијанаца*. Исто тако су и *Џорџијанци*⁷ послали своје амбасадоре императору *Русије*, како би заједно напали *Турке* са свих страна њихових поседа, искористивши неспособност садашњег владара *Турске*. Ова савез је подржао и амбасадор императора *Немачке*, који је у исто време дошао да моли да се изврши напад на делове *Пољске* који леже уз границу са *Русијом*, и како би од *Руског* императора позајмио новац за његовог брата *Максимилијана*, за наставак рата против сина краља *Шведске*, који је сада краљ *Пољске*. Али ове консултације о савезу између *Руса* и *Шпанаца* (које су се одвијале успешно у време мог доласка у *Москву*, и већ је био одређен Амбасадор за *Шпанију*), пропале су због победа које је прошле године њено Величанство, краљица *Енглеске*, однела над краљем *Шпаније*. Ово је довело до тога да *Руски* император и његов Савет⁸ у то време веома лоше приме енглеског амбасадора, будући разочарни у погледу својих политичких рачуница о савезу са *Шпанцима*.

Други разлог његовог доласка (коме је први служио само као увод) био је да, из освете *Турцима* и грчком духовништву, које га је свргло са престола, преговара са њим [руским царем, прев.] о потчињавању *Руске* цркве римском папи. По томе што је стигао овамо из *Рима*, може се претпоставити да га је са таквим задатком послао Папа, који је исто покушавао, мада узалуд, више пута и раније, и то за време последњег императора *Ивана Васиљевича*, посредством свог Легата *Антонија*. Сада је закључио да ће најбоље остварити своје намере кроз преговоре и посредништво њиховог властитог патријарха. Пошто ни ово није успело, патријарх је прешао на трећу тачку преговора по којој се он одриче своје Патријаршије и пребације је преко *Мора* из *Константинопоља*, или *Сиона*, у град *Москву*. Овај предлог се (будући да се тичао високе политике и религије) Императору толико допао да није хтео ни да чује за друге преговоре (посебно не са страним Амбасадорима), док ова ствар не буде обављена.

Разлози за пребацивање Патријаршије преко мора у град *Москву* које је патријарх навео били су следећи. Прво, зато што је Патријаршијски престо био под влашћу *Турака*, који су непријатељи вере, па је зато неопходно да га се пребаци у неку другу земљу, где се исповеда хришћанска вера. Друго, зато што је *Руска* црква у то време била једина права ћерка *Грчке*, придржавајући се исте доктрине и обреда, док су се остали потчинили *Турцима* и одступили од праве вере. Лукави *Грк* је, како би што боље продао своју кварну робу, говорио како ће за императора и његову земљу бити велика част ако се патријаршијски престо пренесе у његов град и његову Империју. Што се тиче права преношења престола и одређивања наследника, он нема никакве сумње да то право припада искључиво њему.

⁷Грузини; Грузија је на енгл. Georgia, а чак су и Срби Грузијце некад звали „Ђурђијанци” (прим. прев.).

⁸Тј. Дума (прим. прев.).

Тако су император и његов Савет, са првим лицима њиховог клера, одржали сабор у *Москви*, где је одлучено да се *Московски митрополит* прогласи за патријарха читаве Грчке цркве⁹ са истом влашћу и јурисдикцијом која је раније припадала патријарху *константинопољском* или *сионском*. А како би то било извршено са што већим редом и свечаношћу, 25 *Јануара* 1588 грчки патријарх је, праћен руским клером, дошао у цркву *Пречисте* или наше *Леди*, која се налази у у императоровом дворцу¹⁰ (прошавши пре тога кроз читав град у виду процесије и благосиљајући народ са два прста), где је одржао говор, и поднео своју оставку у писменом виду, а затим положио своје патријаршијско жезло. Њега је одмах узео митрополит *Москве*. Приликом инаугурације овог новог патријарха било је и много других церемонија.

Тај дан су славили сви житељи града, којима је наређено да оставе своје послове и присуствују свачаности. Тог дана су император и императорка послали [старом, *прев.*] патријарху богате дарове: посуђе, златне тканине, крзна и остало, што је све са великом помпом пронето московским улицама, а пре свог одласка је добио још много других дарова од императора, племства и клера. Тако је *константинопољски* или *сионски* патријаршијски престо (који је постојао од времена Никејског сабора) био пренет у *Москву*, или су барем они поверовали да имају патријарха са истим правима и влашћу какве су имали претходни патријарси. Лукави Грк се, злоупотребивши њихово сујеверје, сада упутио у *Пољску*, не бринући се око тога хоће ли се њихова Патријаршија одржати или не.

Ова ствар би лако могла довести до поделе *Грчке* и *Руске* цркве ако Руси задрже ову патријаршију коју су тако скупо платили, а Грци, што ће лако бити, изаберу другог патријарха, свеједно да ли су овог отерали Турци, или га је чина лишило њихово властито духовништво. Што би могло довести до тога да папа потчини Руску цркву Римском престолу (ради чега је можда он сâм и прибегао овој стратегији сејања раздора међу њима). Али *руски* императори добро знају, на примеру других хришћанских принчева, до каквих последица може довести потчињавање њихових земаља Римском престолу. У ту сврху је претходни император *Иван Васиљевич* настојао да се добро обавести о власти папа над принчевима хришћанских земаља и само ради тога је слао [своје људе, *прев.*] у Рим како би био упознат са уређењем и начином деловања њиховог двора.

Са овим патријархом *Хијеронимом* истовремено је од стране Турака протеран *Деметрио*, архиепископ *Ларисе*, који је сада у Енглеској, где наводи један исти разлог за њихово протеривање – то да они нису прихватили папин нови календар са променом године¹¹. Колико је то невероватно, можемо судити по следећим околностима.

⁹Тј. да га се прогласи за васељенског патријарха (прим. прев.).

¹⁰Саборна црква Пречисте Богородице у Кремљу (прим. прев.).

¹¹Реч је, наравно, о Грегоријанском календару који је, на предлог тада најпознатијих астронома, увео папа Грегор или Гргур XIII, 1582. године (прим. прев.).

Прво, зато што нема тако тесних и пријатељских односа између папе и Турака, да би се турски владар одлучио на протеривање својих поданика јер нису послушали папин налог, посебно кад је реч о таквој ствари као што је промена рачунања времена у његовој властитој држави. Друго, зато што Турци слабо маре за рачунање времена и одређивање тачног броја година од инкарнације Христа, кога они не признају, као што је већ било речено. Треће, зато што је поменути патријарх сада у *Напуљу*, у *Италији*, где тешко да би се упутио, како не би био толико близу Папи након што је протеран због противљења његовом налогу.

Надлежност Патријаршије, која је сада пренета у *Москву*, састоји се у власти над свим црквама не само у *Русији* и осталим императоровим доминионима, него и над свим другим црквама хришћанског света које су раније биле под влашћу Патријарха *константинопољског* или *сионског*, или барем руски патријарх замишља да има исту власт. Осим других надлежности, под његовом је управом *Московска* област. Његов двор или офис је у *Москви*. (...)

Giles Fletcher, OF THE RVSSSE Common Wealth
or
Maner of gouvernement by the Ruffe Emperour,
(commonly called the Emperour of Moskovia) with
the manners, and fashions of the people of that Countrey.
AT LONDON Printed by T. D.
for Thomas Charde. 1591.

Кнез Н. В. ГОЛИЦИН

*О ДЕЛУ ЦИЛСА ФЛЕЧЕРА*¹²

Дело Цилса Флечера *О Руској држави* објављено је у Лондону 1591. године. Флечер је стигао у Русију у новембру 1588. године у својству изасланика енглеске краљице Јелисавете цару Фјодору Ивановичу. Поверено му је вођење преговора са руском владом поводом монопола енглеске трговинске компаније на бесцаринску трговину са Русијом. Флечерова мисија није крунисана успехом и већ у лето 1589. године он је напустио Русију, огорчен на њену владу.

Ова огорченост се одразила и на саму књигу, тако да је Московска енглеска компанија, плашећи се да би ово дело, доспевши у Москву, могло увредити руску владу и изазвати незадовољство против свих Енглеза који тргују са Русијом, молила министра Сесила да забрани књигу, што је и учињено.

¹²Реч је о предговору овој књизи који је написао Николај Владимирович Голицин (1874–1942), историчар, за 3-ће издање Флечерове књиге у Русији објављено 1911. године (прим. прев.).

По повратку из Русије, Флечер је био на дужности градског секретара у Лондону, затим, краљичиног рекетмајстора и благајника цркве Св. Павла. Умро је 1610. године. Треба рећи да је, објавивши своју књигу о Русији, очекивао да добије звање историографа краљице Јелисавете, што се није десило.

Флечерова књига дели се на три дела: у првом делу се износе подаци о космографији, географији и природи земље; други део садржи карактеристику државног уређења, суда, војних снага и црквеног уређења Московске државе, и, најзад, у трећем делу се разматра економски и приватни живот руског народа. По јасноћи и складу излагања, по богатству садржаја, по образованости аутора (који је био доктор права), Флечерова књига заузима почасно место међу делима страних писаца о Русији у XVI веку. Без обзира на једнострану обојеност, коју је аутор придао свом делу, на тенденциозност многих његових тврдњи, на исхитреност уопштавања која је вршио, Флечерова књига представља незамењиви извор подаката о стању Московске Русије после царавања Ивана Грозног, и њено проучавање је неопходно за сваког кога занима историја Русије у XVI веку.

Али, као и свако друго дело странаца о старој Русији, и Флечерово захтева критичку проверу на основу поређења са локалним сведочанствима, руским изворима или другим саопштењима странаца. Такву проверу обавио је С. М. Середоњин у књизи *Дело Цилса Флечера као историјски изворник* (СПб., 1891).

„Макијевелијева политика московских царева” – ето како господин Середоњин формулише основну мисао Флечерове књиге. Супротстављеност интереса три друштвене класе – племства, духовништва и обичног народа – доприноси, по Флечеровом мишљењу, моћи централне власти, која зарад задржавања те моћи у својим рукама свесно распирује непријатељство међу сталежима, користећим се једним за угњетавање другог.

Интересе власти и интересе земље Флечер представља као директно супротне једне другима. Он на сваком кораку види безакоње, одсуство неприкосновености личности и приватне имовине, тлачење и злоупотребе од стране администрације, док му, истовремено, власт цара изгледа бескрајна, административна и војна сила на коју се цар ослања – огромна, и он не може другачије да објасни зашто та власт трпи овакве појаве, кад има у својим рукама средства за њихово искорењивање, до свесним, са њене стране, настојањем да се посеје непријатељство и злоба међу класама, како би њима лакше управљала и још више учврстила властита положај. Односи централне власти према становништву и према месним властима, по Флечеровој схеми, прожети су, услед наведене црте, дубоким неповерењем; тако, на пример, говорећи о управи областима, тврди да локалним управљачима власт није дала, услед своје сумњичавости, чак ни право суђења за криминална дела. Флечер игнорише околност да је тамо, где су уведене такве установе, само становништво, преко изабраних људи, имало право да осуђује злочинце на казне, укључујући и смртну. Сумњичавошћу централне власти Флечер објашњава и честу смену намесника и војвода која је, тобоже, вршена само зато да они

не би успостављали везе са локалним становништвом.

Да је Флечер поближе упознао руски живот и да није настојао да по сваку цену примени на њега своја западноевропска и чак специјално енглеска мерила, увидео би да се много тога, што он у уређењу Московске државе осуђује, може објаснити условима у којима је та држава настала и расла, да влада још није била у стању да изиђе на крај са низом задатака које јој је наметао живот, а не да је свесно, као што он мисли, игнорисала нужност њиховог решавања, да односи између појединих класа нису били тако једноставни и да класе нису биле у таквом елементарном антагонизму, као што је он то замишљао.

Ову основну Флечерову грешку треба имати у виду приликом читања његовог дела. Али, тим више, не може се навести ниједно дело неког страног писца о Русији у другој половини XVI века, које би се по свом значају могло упоредити са Флечеровом књигом. Већина тих писаца обратила је пажњу само на поједине епизоде руске историје у том периоду, нико није изнео тако пун и вишестран опис читавог живота Московске државе и друштва, нико није дотакао истовремено толико страна и појава тог живота, као што је то учинио Флечер. У томе је несумњива и незамењива вредност његовог дела, која га ставља у исти низ са делима Херберштајна за прву половину XVI века, Оеларија, Мајерберга и Котошихина – за XVII век¹³, и ако је често грешио због недовољно дубоког познавања описиваног предмета или прејаког стремљења ка уопштавању појединих појава, те грешке су надокнађене ширином плана читаве књиге, складношћу њеног састава и очувањем, за историјску науку, читавог низа таквих детаља који би иначе остали сасвим непознати.

(...)

Превео са енглеског и руског Андриј ЛАВРИК

¹³Најпознатије од наведених дела је књига *Коментари о Московији* (Rerum Moscoviticarum Commentarii) из 1551. године барона Сигмунда Фрајхера фон Херберштајна, који је као дипломата „Свете Римске Империје” боравио у Русији (прим. прев.).

Ваагн КАРАПЕТЈАН

ДАН ЗЕМЉЕ

Судећи по плану – динамици активности међународне организације „Lovetheearth”, избор на Јерменију је пао као резултат слијепог жреба и никакве пристрасности. Помислило се, а зашто они не би могли без предубјеђења сличну конференцију да одрже, на примјер, у Југославији... Извините, у републикама које су до недавно биле обједињене и границама једне државе по имену „Југославија”. Само прије годину дана управо су ти „љубитељи природе, али са еполетама”, тепих бомбардовањем тако испеглали ту земљу, да ће се последице осјећати још неколико деценија.

Услед удара бомбама по петрохемијским заводима дошло је до тровања ваздуха отровним парама, као и раније велики је број људи са канцерогеним обољењима.

Истовремено, коалиционе снаге са одушевљењем хвале хумани начин вођења овог рата: дан прије наношења авио удара са авиона они су бацали летке са информацијом о мјесту планираног напада и цивилно становништво је напуштало опасна мјеста. Одатле и релативно мали број људских жртава.

Са овим размишљањима се и упутих на конференцију.

Конференција је отпочела дугим, од сат и по загријавањем, предавањем о поријеклу земље. Испада да земља не лежи на три кита, као што смо мислили, већ на три огромне корњаче, али ћу о томе писати у наредном роману. Мада, ако ћемо озбиљно, предавач је био сјајан, пошло му је за руком да нам за сат и по све на брзину изложи, што смо ми у петом разреду током године детаљно пролазили. Потом крену расправа и ја затражих ријеч.

У првом реду захвалио сам организаторима, подносиоцу реферата, изразих увјерење да сличне конференције треба чешће организовати, једном ријечју, уљуљусках их.

А онда нагло „промијених плочу”. Обратих се предсједништву гдје су учтиво и свечано сједјела страна господа:

– Па ево, јесте ли код нас дошли да би народу са вишевијековном историјом земљорадње објаснили како треба вољети и поштовати земљу? То јест, ви за почетак знате како се то ради, а ми не знамо. Ви

волите земљу а ми, аналогно не. И нама сада покушавате да објасните, да покажете, да нас научите? То је похвално, немам ријечи. А јесте ли у току, шта су чињеле ваше оружане снаге у саставу коалиције само прије годину дана у Југославији? Територију која је цвјетала претворили сте у руине. Бомбама сте спржили земљу о којој ви сада бринете.

Дакле, ето питања. Да ли сте тих дана исказивали свој однос, протестовали, бунили се? Гдје сте били? Хтио бих да добијем одговор на постављено питање.

У предсједништву се узврпољише и почеше да се сашаптавају, подругљиво ме гледајући.

– Ви можете оповрћи, кобајаги да су наши генерали испољавали посебну хуманост прије наношења удара и становништву дојављивали да ће падати бомбе.

– Становништво сте информисали, то је добро, вјероватно сте заборавили на оно, да дивље животиње нијесу научиле да читају и нијесу читале ваше летке и, према томе, нијесу напуштале опасна мјеста. И страдале су. Па јесте ли ви заборавили да дрвеће, жбуње, траву, такође не умију да читају, а и ако би могли, ипак не би били у могућности да напуште зону бомбардовања.

И ви сте бацали бомбе на дивљач, на дрвеће, на жбуње и цвијеће. На исто такве руже што су пред вама у вази. И, најважније, бацали сте бомбе на земљу коју нам сада савјетујете да чувамо. И спаљивали је. Како то схватити?

Узалуд је ваш долазак овамо, ви треба да одете на ону спржену територију која се раније звала Југославија и локалном становништву испричате да се према земљи треба пажљиво односити.

Моји земљаци који су сједјели у сали, невољно су и губећи се у нагађањима како поступити, плашљиво аплаудирали, иако настојећи да то раде што је могуће тише, да се нешто не каже о предсједништву.

Наши гости, не скривајући своје одушевљење, уставши са мјеста, широко су млатарали рукама и из све снаге ревносно се осмјехујући, плескали.

Али, понашење гостију, прецизније речено њихов занос само ме збунио јер сам ја у том тренутку схватио да је боље имати посла са отвореним безобразлуком, него ли са неискреним осмијехом.

Одломак из романа *Нешто од онога што је било*.

Белешка

Ваагн Самсонович Карапетјан, (Վահագն Կարապետյան) рођен је 1951. Потпредседник је Међународне уније писаца и новинара АПИА за Америку. Главни уредник међународних алманаха „Књижевна Канада“ и „Свеамерички књижевни форум“.

Завршио је средњу школу у Јерменији, у граду Калинино (данас Ташир), затим је студирао на Московском државном педагошком институту (сада Универзитет) названом по Лењину. Радио је на Сахалину, у Москви, потом у Јеревану, а затим је прешао на синдикални рад. Био је изабран за председника Федерације независних синдиката Јерменије.

Живи у Канади.

Превео: Војислав КАРАЏИЋ

траг других – Ваагн КАРАПЕТЈАН

АНДАЛУЗИЈСКИ ПАС (2000), уље на платну, 129x180 cm

Јелица РОЋЕНОВИЋ

*МИСТИЧНИ СИМБОЛИ РЕАЛНОГ И НАДРЕАЛНОГ НА
СЛИКАМА РАДОВАНА МИЋЕ ТРНАВЦА*

Отворим метална врата дворишта тихе ушушкане старе куће између, високих зграда тихе улице на Славији и часак касније, чувши шкрипу браве, угледам сликара Радована Трнавца (Крагујевац, 1950) међу Београђанима познатијег као Мића, махне ми насмејан с балкона, а затим уведе у пространи атеље са чијих ме зидова гледа мистичан свет његовог сликарства.

Симпатичан мајмун загледан у разнобојне троуглове држећи се левом шапом за лакат, дечак дува у вртешке, ветрењаче од папира, наге фигуре жене и мушкараца, око њих гомила трака и одбачених предмета,

геометријска тела на платнима, дечије крпене лутке, један тигар спреман на скок, устремљен на невидљиви плен, зелене и беле столице, ево и заборављеног хулахопа с којим сам се играла у времену прохујалом са вихором, плава столица за поподневни одмор, празна..

До Трнавца сам недавно седела на некој ликовној изложби у РТС за коју је он својевремено са Драгошем Калајићем направио 26 емисија о савременим уметницима и добио бројне награде. Препознајем благу симпатију према људима који су некад радили у нашој заједничкој кући, радознала шта га је нагнало да оде у САД после завидног успеха који је постигао већ својом првом изложбом,

одмах после студија на Ликовној академији у Београду, у галерији Коларца, о којој је брујао цео Београд, у годинама кад су многи даровити уметници из целе Југославије сањали Београд. Да ли је давних осамдесетих наслућивао рат у ваздуху? Слушам одисеју Миће Трнавца проткану смехом у тишини зимског поподнева као исповест старог пријатеља.

„Мој отац Радослав био је официр Краљевине Срба Хрвата и Словенаца, затим је у немачком заробљеништву провео четири године, да би после рата предавао на Вишој војној академији у Сарајеву, а затим на Војној академији у Београду. Из Крагујевца, где сам се родио, отац се са породицом сели у Горажде, а предаје у Сарајеву, затим прелази у Београд, а из Београда у Ваљево. Ваљево је мој град, у њему сам одрастао. Учитељица Јока Матић приметилa је мој дар па сам девојчицама цртао и бојио цртеже, а оне су мени писале домаће задатке. Тако сам од малих ногу ликовно у школи доживљавао као нешто важно, најважније.

Као дечак и младић живео сам у једној дивној земљи која је мени остала у најлепшем сећању. Врло млад сам схватио да могу по три летња месеца да цртам и продајем цртеже од Будве до Порторожа и зарађујем огромне паре.

Имао сам срећу да млад упознам Николу Гвозденовића, великог југословенског, сад кажу, црногорског сликара, који је предавао сликарство на Вишој педагошкој школи у Никшићу и он погледа моје радове и каже: *Виђи, Трнавац, добро ово радиш, али не знаш правила.* – Како не знам, кад зарађујем оволике паре. Шта да радим? – питао сам га.

– *Да дођеш у Никшић.* – И ја одем у Никшић. Годину дана сам тамо провео, а онда ме изненади на крају године: *Виђи, Трнавац, нећеш добити оцену, мораш да идеш на Ликовну академију у Београд. Ако те не приме, онда ћеш добити оцену. Сад не може!*

И ја дођем у Београд, петсто студената се пријавило, а примају десет. Био сам први испод црте, једанаести, и већ сам спреман да идем на ликовне студије у Рим, кад ме одједном зове професор анатомије, Габерц и каже: *Друже Трнавац, друг Тито је наредио да сви факултети приме десет посто више студената ове године, ви сте једанаести, значи, примљени сте.* Од тада сам асистирао професору Габерцу на часовима анатомије и завршио академију за четири године. После треће, професор Младен Србиновић предлаже да прескочим четврту годину, и ја као екстра таленат пређем са треће на пету.

Чувени професор Зоран Павловић који је предавао сликарство јако ме волео, па ме је учио као свог сина да не направим неке грешке, а Србиновић је био категоричан да ми постдипломске студије нису потребне:

– *Нема постдипломских студија, иди и сликај!*

Прву изложбу ми је на Коларцу отворио Момо Капор који је тада био популаран, а који је по професији сликар.”

Из монографије коју ми је уметник дао читам Капорове речи поводом те прве изузетно посећене Мићине изложбе:

„Модерно сликарство може да буде узбудљиво, баш као и неки рок концерт, ако се ради са страшћу, ризиком и љубављу“.

„Онда ме позове Бане Вукашиновић на РТБ и предложи да направим документарне филмове о популарним сликарима: Ољи Ивањицки, Љуби Поповићу, Влади Величковићу, и ја са Драгошем Калајићем снимим двадесет шест емисија.

Е, пошто ти знаш како је то функционисало, кад се појавиш три минута на телевизији, ти си звезда. На академији сам учио и вајање, па сам затим с времена на време правио бисте народних хероја у Македонији, и зарадио гомилу пара.

Већ сам био виђен уметник и одлучим да идем у Америку.

Одлазим код Милана Вукоса и кажем: *Друже директоре, ја сам решио да идем у Њујорк.*

– *Јеси ли ти луд, шта ти мислиш да је Њујорк?* – љутито одговори Вукос. Кажем: *Ја знам да се тамо игра светско првенство у ликовном стваралаштву и желим да будем центарфор!* – а он се окрене и каже – *Бане, где ти нађеш све ове лудаке?*

Прича иде даље: *Шта ти хоћеш, Трнавац? Водиш и уређујеш емисију сваког четвртка, петнаест минута пре дневника, и немој више да постављаш потпитања.*

Поновим своју жељу, а он ће на то: *Добро, добро, иди, али запамти шта сам ти рекао: емисија иде сваког четвртка! А сад на посао!*

Одем у америчку амбасаду, нека жена извади хрпу папира, и ја одмах добијем визу.

И то није све. Добио сам једну понуду да будем студент-асистент на Бостонском универзитету, и другу, стипендију за Пенсилванију. Рачунао сам да најпре ја одем, а затим доведем жену Душицу и ћерку Милицу. Међутим, Тито умре и ја пут откажем. Плашио сам се рата. Онда крајем осамдесете одем поново по визу, одем у Америку и останем двадесет пет година у Њујорку. Пре него што сам отишао, колега Данило Цветановић, фотограф са телевизије доводи у мој атеље Помпеа Позара из Плејбоја, представљајући ме као једног од највећих српских сликара. Треба разумети Данила, био ми је друг. И сад Посар гледа моје слике, понавља *Јес', Јес'* и направи изванредне фотографије са једном женском која ми је била модел, у то време сви сликари су имали моделе. Каже ми Помпео излазећи: – *Добићете хонорар и часопис.* Осамдесете сам, значи, у Њујорку, слабо говорим енглески, долазим до једног киоска и узимам „Плејбој“ са репортажом из атељеа. Кинез, продавац, ми отме примерак и каже: – *Мораш то да платиш!*

– *Полако, бре, то сам ја* – кажем Кинезу, а он ће: *Да, и ја сам Исус Христос!*

Платим часопис, и тако крене мој живот у Амрици.

Одједном ми је све кренуло, почео сам да правим грдне паре, па сам купио кућу на океану, петнаест миља од Њујорка у месту које

се зове Мамаронек, онда брод, *ајкулу* са стоседамдесет коња, ћерка ми је ишла у добре привате школе и на чувеном Факултету за визуелну уметност завршила режију, живео сам као гроф до 1992. кад код нас почиње рат и ја као познати југословенски сликар организујем демонстрације „Срби за истину мир и правду”.

Две моје пријатељице (Медаковић, Вранеш) скупе за два дана пет хиљада долара, купимо платно и боје, са дечацима испишем транспаренте и на протест окупимо пет хиљада Срба.

С нама је тад било и Хрвата, и Македонаца и Шиптара, али је било и ових других. Чувало нас је око двеста полицајаца. Од тада су ме звали „амерички Србин Мика Трнавак”.

Док су постојали наши културни центри широм света, Србија је имала прилику да објасни ко смо и шта се догађа у Југославији. Рецимо, на изложби Раше Тркуље у Њујорку појавио се и Френсис Форд Копола и једна новинарка ме, у недоумици, запита да ли је то Копола, а ја јој сав важан одговорим: *То је код нас нормално*. У једном часу прилази ми једна лепа жена и каже: *Хај*. Ја кажем: *Хај. Позната си ми, јеси ли ти наша?* – *Наравно да сам наша* – одговори, *ја сам Јелисавета*. Тако се упознам са принцем Јелисаветом, можеш да мислиш, сад она живи са мојим добрим пријатељем који ми је много помогао, Драганом Бабићем, живе у Београду. Упознао сам и многе познате личности из културног живота, као што је Роберт Дувал, играо је адвоката у филму „Кум”.

Сташа Живковић тврди да је на твоје дело утицала ренесанса, надреализам и фигурација, кажем Мићи, видевши по насликаним геометријским фигурама на сликама да је добро савладао математику и геометрију. Како објашњавааш своју поезију?

„Кад објашњавам своју уметност кажем: *смисао душе је мисао*”.

„Да, али има разних мисли” – кажем.

„Сви уметници сликају своју мисао. Барбара Кавалијере, кустос Метрополитен музеја пише да је моје сликарство огледало времена. Моје слике су огледало времена”.

Промишљајући идеју слике „Лични број 14” помислих колико је невероватно да људи са различитих континената, који се не познају, могу доћи до истих оцена? Њено виђење Трнавчевог сликарства је *ново дефинисање реалног и надреалног*, а најјачу везу са његовим делима налази у надреализму. Ја га препознајем на слици „Лични број 14” на којој је уметник представио две фигуре печатирани црвеним хулахопом, симболом детињства, и круга, симбола вечности без краја. Прва фигура препланулог наог мушкарца, црне косе, са бројем преко очију, с левом руком у гипсу, означена је као нормална, а друга са рендгенски снимљеним органима и главом увијеном у белу свилу печатирана је као „хендикепирана”.

Рене Магрит је, колико знам, рекох, први од великих сликара 20. века антиципирао страх партнера од јавног откривања њиховог

различитог верског идентитета као што је то случај са „Личним бројем 14”. Сетих се мог сусрета у Бриселу са „Издајом слика” (Ово није једна лула) и како то нема везе са насликаним предметом. Њујоршка кустоскиња је Рене Магрита имала на уму кад је речима овог великог уметника закључила добар приказ комплексног симболизма Миће Трнаваца:

„Моје слике су визије. Опис једне визије нема вредности ако се мозак не упери према својој слободи... ја мислим да је вредно рећи да су моје слике материјални знакови слободе мишљења. Оне теже, уколико је то могуће, да не буду недостојне суштине, то јест немогућег”.

Кажем Мићи да је други велики сликар који је после неколико година окупљања у кругу надреалиста, Салвадор Дали, имао храбрости за велику истину: „Декаденција модерног сликарства произилази из недостатка вере. Није ме инспирисао Ајнштајн већ камамбер”.

„Дали је био другачији од осталих и оставио је дубок траг. Свака је уметност огледало времена. Кризе друштва виде се и на Далијевим и на мојим сликама. Замисли сад да ја у овој кризи сликам цвеће? Друштвене прилике утичу на уметнике. Зашто бих сликао цвеће кад можеш да направиш добру фотографију цвећа? На сликама које сам као аматер изложио у Фото савезу Југославије, гама ми је била светла, бреже, море, заласци сунца, целу сам изложбу продао. Можеш ли да замислиш, са двадесет година возио сам пежо 204? Онда су се ствари промениле и почео сам после завршетка Ликовне академије да размишљам као озбиљан уметник.

Ернст Кирхнер, сликар фигурације, причам Мићи, доживео је тежак психички лом гледајући страхоте у Првом светском рату. И ја сам живела у облацима поезије, одједном те рат суочи са људским злом и другом страном људске природе. Цветко Лаиновић сматра да је „уметност поигравање са злом”.

„Ако кажем да је уметност огледало времена, у огледалу видимо време”, одговара Трнавац. „Лаиновић је рекао глупост, уметност је документ о времену, о злу и добру. Ако погледаш Њота видиш потписано: *la prima perspetica*. До 14. века сликало се у две димензије, а онда долазе Леонардо и Микеланђело који наговештавају време у коме смо живели до јуче. Показао сам ти портрет Милована Витезовића и ти си застала очарана. Људи имају различите погледе на уметност. Ренесансу доживљавам као најаву новог времена. Садашње је тешко и несигурно добиће одјек на мојим новим сликама.

„Твој ликовни свет је и свет сибола, а не само ликова. Један мајмун на платну које гледамо држи се шапом за лакат, поред њега је петоугаоник. Фасциниран си Питагором, који је математиком објашњавао универзум, због чега је његово тајно братство било прогнано из Италије, а ја и сад имам страх од геометрије и бројева?”

„Користим симболе које може свако да разуме. Петоугаоник у облику планете је Микеланђелов рад. Направио сам копију цртежа који се налази на летилицы „Пионир 10” коју су Американци послали у нашу галаксију. Пре неколико месеци НАСА је објавила вест да је „Пионир 10” изашао из ње и рекли су да је за успостављање комуникације с том летилицом потребно 1500 година. Питагора ме је инспирисао да насликам ову другу слику, црно белу коцку. На Самосу, где је Питагора рођен, Грци су му подигли споменик у облику коцке на којој се налази петоугаоник и још три геометријска тела, симболи сунца, воде и ваздуха. Према Питагори, коцка представља земљу, а петоугаоник представља космос. Кад људи дођу на Самос, схвате да је то то. И то је то – је симбол.”

Окрећем се са Трнавцем према његовој слици распетог Христа – великој теми европске културе. Открива ми занимљиве појединости:

– Погледај, на слици Распећа, Христу ноге стоје право једна према другој, према православном канону, за разлику од католичког сликања, где су Распетом ноге укрштене. Поред Христа су обешена двојица разбојника. На белом коњу један ратник на врху копља држи сунђер. Требало је да буде један од оних који ће га убити, а он је донео сунђер с водом да би му угасио жеђ. Други војник копљем није желео да га убоде у срце него у десну страну груди. Поред распећа су Богородица и Марија Магдалена”.

Велики триптиху из 1994. који ми је од уласка у атеље Миће Трнавца привлачио пажњу антиципација је сукоба крајем двадесетог века и занатски је мајсторски изведен.

„Слика се зове *Шта би било да је било* и излагана је у бројним земљама света. Тадашње велике силе, САД, Израел, Јапан, Енглеска, Кина, одлучиле су да Југославија и Совјетски Савез више не постоје. Као што видиш, приказује авионе од папира са заставама тих земаља, а на средини доње линије слике у облику два згужвана папира, симболе две земље, бачене срп и чекић и петокраку. Био сам тада у Америци сећам се да се цео свет плашио да Русија не употреби атомску бомбу. Совјетски Савез и Југославија нису употребили атомску бомбу и наоружање да би уништили цивилизацију, већ су прихватили то што је тада одлучило седам земаља НАТО пакта. Да су Руси бацили атомску бомбу, нестали би људи. На првом делу триптиха приказан је дечак који се игра са малом вртешком, ветрењачом од папира, у средини сам насликао авионе од папира са заставама земаља спремних на рат, са печурком атомског дима у позадини, на трећем делу триптиха свет поново почиње са једном белом дрвеном палицом”.

После тренутка тишине, поздравих се са сликарем као са старим пријатељем. Њујорк је град чуда и као магнет привлачи уметнике из целог света, но Трнавчеве слике „Микеланђело у Сохоу” и „Сохо арт” толико су мајсторски насликане, помислих кад их

угледах у књизи, по доласку у поткровље на обали Дунава, да немају потребу за тумачењем. Оне ми одаше сликареву тајну коју сви прави Београђани знају: дух Београда је Љубав и не може се наћи нигде. Мића Трнавац се 1997. с породицом вратио у Београд и наставио да ствара и излаже као да из свог града никад није одлазио.

СРЕЋНА ОСМИЦА (1995), дрвени објекат, 64x106 cm

Мирослав РАДОВАНОВИЋ

НАД ПРОСТОРИМА ИСТОРИЈЕ

(Ђорђо Сладоје, „Занатски дом”, Православна реч, Нови Сад, 2019)

Ђорђо Сладоје у збирци песама *Занатски дом* успева да изврши преображај утисака у свет слика и симбола, да пронађе оне значењске одлике које на најбољи могући начин представљају свет непосредне реалности и духовне тежње прошлости која траје као непрекинути ланац. На тај начин оно што допире из наслага времена трајно је присутно у његовом стваралачком чину, али не само у апологији минулог већ у оживљавању оних токова мисли која традицију корпорира у везу са сугласјем нашег времена. Окретање старим занатима, звањима и његовим носиоцима је и трагање за властитим и националним изворима. Човек песничког сензибилитета тражи помало и свој лик у често идеализованој прошлости, своје морално и духовно биће васкрсавајући ишчезле светове из таме заборава:

*Задовољан сам својим послом
У овом животу и у прошлом
То задовољство са мном деле
Живи и мртви чак и пчеле*

*Да се не хвалим – од мог воска
Не светли само анђеоска
Већ свака душа и све оно
Што прећуте појац и звоно*

(„Свећар”)

Наслеђе прошлости са својим безбројним тековинама, у виду звања и заната, својим континуираним зрачењем чини део нашег бића, а у песничкој имагинацији Сладоје се идентификује са његовим стваралачким немиром који оживљава један свет прожет посвећеношћу, преданошћу, откровитељским предсказањем. Величина певања у збирци песама *Занатски дом* конституише се у симбиози између историјског и духовног, вредносни систем песнички оствареног света старих заната открива неке нове лавиринте човековог

психичког бића, збиљу, визионарство, снове, али и специфичност уметничког поступка која се огледа у песничкој тежњи да свој стваралачки занос доведе у корелацијске односе са облицима једног света који је ишчезао или ишчезава. Трошност прошлости, минулих заната и звања, постаје инкарнација стваралачке, песничке тежње да дочара непролазност вечне лепоте. Ђорђе Сладоје уметничким чином историју претвара у свест, у уметност. Његово певање о старим занатима и звањима преображава се у свет имагинарне сликовитости, легендарних предања у којима песник остварује фиктивну подударност властитих снова са нечим што је било реално:

*Али ја тражим воду
Која се не мути
Оком ни рогом
Светлу неначету*

*У којој ће се небо
И на ме осмехнути –
У небу моја мати
(„Бунарџија”)*

Сладоје успева да доведе у везу дух традиције као облик колективне меморије са нашим свакодневним животом. Песник облике завичајности, чудесна занимања, нека заувек ишчезла или претворена у софистицираније испољавање, уводи у своје незаобилазне теме поручујући да је традиција истовремено и темељ човековог историјског бића и имагинарног узлета. Ова збирка песама везује уметничко стварање са духом традиције. Идеја о јединству човека и света замењена је луцидним обликом сазнања о томе да се поједине вредности често претварају у пародије, да се повремено дезинтегришу до непрепознатљивости. Песник упорно у знатима и звањима, које је појело време тражи насlage духовности. Из тих давних наслага избијају гласови који су чист говор човекове душе, одговор суровостима историје:

*Док бугарим испред запустелог храма
Сам сам у свемиру срасто са гулама*

*Ја не певам синак што се мени пева
Већ призивам светле гласове очева*

*Стотину је мука а тек једна струна
Јаворово дрво – весло древног чуна*

*Кришом сузу додам срдито загудим
Кад се сетим шта је све отишло у дим
(„Гуслар”)*

Сладојево узвишено певање и носталгично путовање у прошлост је заправо видљива модерна уметност која сведочи да се

једино стваралачким гестом свет спасава од униформисаности и аутоматизма, а песнички узлети у звања, стара занимања, ишчезле занате омогућавају неку нову димензију, отклон да се све преживи под светлошћу властитих снова.

Судбинска и историјска неминовност наше прошлости у поезији Ђорђа Сладоја поприма димензије етичког чина. Снага стваралачког духа везује се за основе нашег националног бића и онога што нас чини изузетним и небеским народом:

*И тамо негде у Бизерти
Гледах у ледне очи смрти
Ал блага рука пружи завој
И ујагми ме јами плавој
У којој ћуте моји дружи
Ко у Морави кукурузи*
(„Каплар”)

Дух његовог певања у збирци песама, *Занатски дом* ледби над просторима историје, повезује сећања на пресудне моменте, везује нас за трајне и непролазне чињенице нашег историјског удеса и узлета. У Сладојевом стваралачком чину резимира се историја националне и човекове борбе за слободу, вредности, националне светиње, очување традиције против нељудског поретка који нам се као народу непрекидно намеће од стране светских моћника. Његово певање у овој збирци стилизовани је облик човекове тежње да суровост света и парадоксалности његовог устројства и деловања учини самерљивим и схватљивијим. Песниково певање при томе није идеализовани врт човекових снова, нека утопистичка фантазмагорија, него израз нужног суочења са злом, критички обрачун са наметнутим. Песник је пробуђена свест која се одупире стихијности, неправди, нелогичности. Уметност певања је одговор на трагичну ситуацију нација, облик одупирања фаталности. Делатни чин је заправо неукротивост слободног духа који својим чином гради царство вредности, неспутане снаге и узвишене песничке мисли. Сладоје твори слике које поричу ништавило, а пролазно претварају у вечно. Незаборав историје је узвишено врело песничке духовности. Уметност продужава живот минулог, естетски облик успоставља неуништиви низ сећања преко границе времена и заборава, историја се огледа и претаче у ову изузетну поезију:

*И укочене очи њине
Вуку ме на дно јамске тмине
А из ње шапат оног старца
Тренутак један пре ударца*

*Који га сурва на починак –
Само ти ради своје синак
И тај се шапат још пролама
И дозива ме из свих јама*
(Целат)

Ђорђе БРУЈИЋ

ДВИЈЕ СЛИКЕ СНИЈЕГА

(Зимски пејзажи Саве Шумановића у поезији Драгана Лакићевића)

У књижевном наслеђу академика Дејана Медаковића остала је објављена пјесма, укреплена лирска визија, идентификација и обраћање сликару и страдалнику, мајстору бијелог – Сави Шумановићу, написана још 1988. године, а насловљена сасвим једноставно, готово некролошки – „Сећање на Саву Шумановића“. Састављена од седам катрена, почиње описно ненаметљиво, као констатација затеченог: „Срем је полегао под снегом / опустео простор се шири / црквени торањ ко копље / из шутљиве пустиње вири“, а завршава: „До неких неслућених међа / ослобођен страха и уза / остаде Срем у снегу / ко једна смрзнута суза.“ У покушају да се досегне до дубљег смисла стиха, да се открије више скривених мјеста у њему, немогуће је пренебрећи само наизглед искуствено питање: шта је то једног од наших најзначајнијих историчара умјетности, и несумњивог посвећеника свом и нашем добу, човјека сабијених, вишеструких знања, „наговорило“ да поред расположивог методолошког ликовно-критичарског инструментаријума, посегне за поезијом како би њоме осмислио и исказао поглед на опцртани ликовни предидео, односно претпостављени сликарски свијет Шумановића. Као дјелимичан одговор на ово питање можемо разумјети и ауторитативно утемељену интерпретацију Дарка Танасковића, који о овом феномену двојности записује: „Од песничког гласа зазирали су и Платон и Мухамед, јер њихово надахнуће сеже даље и више од сваке филозофске или религијске, односно догматске извесности“.

Прожимање ликовности и књижевности није егзистенцијално-умјетнички новитет. Оно кроз историју усудно прати ова два стваралачка поља, који теже једначењу, а неријетко се и саобразују, творећи тако не само новине у изражајном, него и новине у смислу временских и просторних алтернатива, у којима вишезначност постаје доминантна перспектива и метафизичка обрубљеност.

Тим слиједом, у савременом српском пјесништву важно је, ради бољег познања, сагледати и лиризам Драгана Лакићевића, особито књигу *Жетелица и Шумановић*, чијим концептом се управо

пројављују и варирају назначене творачке категорије, а посебно његов однос у разумијевању и тумачењу њихових токова.

Тражећи баш оно најљепше и најдубље насликано, Лакићевић у трећем циклусу књиге симболички, али прецизно, насловљеном: „Сликар снега“ наново сагледава и досликава већ осликана платна, додајући им сопствени колорит и димензију ријечи, проширујући на тај начин распон видљивости властитим озарењем и поетском постојаношћу. Преплићући исконски однос ствараоца и дјела, Лакићевић живим пјесничким сликама снажи читаоца да крене ка елементарним егзистенцијалистичким принципима у обје умјетничке струје, тражећи у њима оно претходно, као есхатолошке моделе из којих зрцали и бивше и будуће. Његова поезија постаје водич не баш тако проходним путем који вијуга између темељних схватања живота дјела, и живота човјека, односно њихове естетске надградње.

Отвореност пјесника/сликара према надискуственом и емпиријском доводи се у раван могућег, односно допуштеног прихватања исказаног као таквог, када Свесмисао постаје дјелимично дохватљив, тек онолико колико је потребно да се не би помјерило разумијевање животнодарне равнотеже и њене изворне тајновитости у самјерљивости природе и Створитеља.

Вратимо се за тренутак ка почетку Лакићевићеве књиге *Жетелица и Шумановић*. Сонетној цјелини *Сликар снега*, чији садржај настојимо нешто обухватније да сагледамо, или да укажемо на неке њене елементарне правце, претходе два, такође, сонетна круга – *Жетелица* и *Пет топчидерских сонета* од којих сваки завређује засебан поглед на покретачки чин, у чијем су средишту наизглед одијељени мотиви, готово само обриси које Лакићевић згушњава и у значењском и у формалном смислу. Не бисмо погријешили уколико бисмо констатовали да су три наведена циклуса уистину три засебне књиге, уједињене пјесниковим поетским трајањем до мјере коју дозвољава тројединство лирских фотографија. Мотивска повратност у односу на раније стваралаштво нарочито је уочљива у „Топчидерским сонетима“, гдје се кроз особену формалну концепцију исплићу нове представе о актуелним пјесниковим преокупацијама.

Лакићевићева литерарна јединственост, међутим, најбоље се огледа у већ поменутој, трећој аутономији књиге, из чијег је наслова *Сликар снега*, са поднасловом *Зимски пејзажи Саве Шумановића*, сасма јасно да пјесник снијега има шта да каже (о) сликару снијега. Управо ова егзистенцијална бјелина, са свим поднијансама, којој се Лакићевић лирски предаје кроз готово цјелокупан сопствени опус, или бар у његовим најупечатљивијим дијеловима, представља ход по концу понад простора у којем оживљава субјективност бијелог, и његова варирања између оног што јесте и могуће доживљеног. (*Снегом зрачи чистота душе / За којом идем ка пространству / Лебдим налик староме храсту / Сенка му стоји а он срушен*)

Зими, како бисмо то могли разумјети приликом интерпретације једне крајности перцепције, све изгледа другачије. Пјеснички кадрови су, у том оквиру, замечени непомућеном бјелином и свјетлцави. Гране полегле под снијегом и обли бескрај тјерају нас

да умирени и прозебли удишемо споро. Овакав план у надградњи може се допунити и визуром раног предвечерја, када на слабашном свјетлу пахуље постају гушће, толико да се човјеку неријетко учини како једнолично клизе кроз узани прорез између неба и тла. У таквој видљивости сњежна бјелина постаје готово утјеха, емоционална допуна и епифанија. Дух бјелине у овом облику надвладава духове нијанси.

Снијег, међутим, није само бреза, ни чисто, пригушено пространство, ни пахуласти сумрак, он у тој сликовној лепези бива и сјена, и тама, и ништавило, и крв, и смрт... У тим просторствима, и снијег, и бјелина, као његова уобичајена површинска маркација, изграђују несумњиво видљиви међутоналитет, који сам по себи није посљедица настојања да се створи баш таква физичка структура слике, него прије свега да се искаже духовна архитектура аутора и природе која га окружује и означава, у крајности његова меланхолија. Из тих праваца сваки фрагмент може да се сагледа кроз различиту диоптрију, чиме се чувствено уводи у нови језик и нову пребојеност. На тај начин Лакићевић одгонета Шумановићев спектар духовних и менталних потеза, проналази у њима значења и слутње, препознаје емотивне импулсе, над којима увијек трепери игра у бијелом и његовим тек слутећим рубовима, са којих лако можемо да склизнемо преко границе у неко друго доба и неку другу боју. Пјевањем о сликама Драган Лакићевић не проналази само нови пристан за сопствену поезију и начин да искаже жељено, а можда и потиснуто, него надасве оживљава умјетничке изворе, и оне реалне и оне фиктивне, враћајући прошлост садашњости и садашњост прошлости, при чему је средишњи простор, који може, али и не мора бити видљив, остављен читаоцу као свемјеритељу. *(Некад дрвеће, сада пруже / Нестају шупе и појате / Смањи дане, продужи сате / Сјај белине успављујуће // Све то он гледа са прозора / Душе. Зна да отићи мора – / У снежном раму тама расте // Види како тај свет спасава / Семе, стопе, цвеће и мрава / У сенци смрти љубичасте.)*

И у ритмичко-тонском смислу Лакићевићев глас је темељан. Мелодија је у сагласју са сликом – стишана, на махове пригушена, да би по потреби постала акустична и треперава, пулсна у слуху, онолико колико то подразумева виталност видљивог, опстајао он, макар, као траг између два резонантна таласа бијелог, помеђу којих се гусне исконска туга снијега.

Тако у Лакићевићевим пјесмама, примјерице, сусрећемо стихове: *Толика тишина преко њива / У сребру снега и облака / Слути скори долазак мрака / Који се испод сјаја скрива*“, а онда динамичније: *„То није снег, то је сан / То није сан, него смрт / То није смрт него пут / То није пут већ боја.*

Пјесма је, као и слика, тек накратко бијела, али, ипак, поуздана. Таква, временом, бива утиснута у дух колективног, гдје се идилично сњежно једначи са титравим језичким пламичком и свим његовом сјенкама, јер, како каже Апдајк – кад двјема нотама искомбинујемо трећи звук, он постаје духовни и надреалан – *изван смрти и очајања.*

Љиљана ЛУКИЋ

ПЈЕВ ДУШЕ

(Ранко Рисојевић, „Анђео у дворишту”, Арт принт, Бања Лука, 2020)

Пјесници мисаоне лирике, а таква је, углавном, поезија Ранка Рисојевића, своја размишљања о животу и смрти желе да подијеле и са читаоцима, на шта нам указује и збирка пјесама с необичним насловом *Анђео у дворишту*.

Толстојеве ријечи: „Кад човјек почне да мисли, он мисли о смрти“, могле би се везати и за Рисојевића (1943), који у овој збирци „прелази“ животни пут од дјетињства до садашњих, зрелих дана.

Предговор овој књизи, под називом „Гласник снова о вјечном“, написао је Мирко Вуковић који је за овај „Избор из духовне поезије“ изабрао и пјесме, те нам је указао на податак да је Рисојевић рано остао без оца, што ће се одразити на његов живот. Вуковић пише:

„Да резимирамо и све сведемо на један основни кроки: посмрче, дијете рођено након очеве погибије у Другом свјетском рату у својој пилећој рањивости трага за очевим, и стиже до ОЧИНСКОГ лика. Дакле, та потрага за физичким оцем сасвим природно интендира ка откривању, илити досезању, Онога коме се обраћамо са Оче наш (ево још једне церебралне дословности!)

Амплитуда, очигледно је, води од физичког ка духовном, од тварног ка надтварном – директна линија Рисојевићеве потраге за оцем води од личног (биолошког), до заједничког. Пређени пут „од тачке А до тачке Б“ је, заправо, садржај ове књиге.

Анђео у дворишту полази од Рисојевићевог дјетињства и централне фигуре његовог оца, али су ту и остале личности важне за њега: мајка, баба, стриц Млађен и др.

Први циклус под насловом „Све почиње као болест, из немања“ отвара се пјесмом „Јад“, у којој Рисојевић започиње свој пјев ликом дјечака на утрини који „чека божију ријеч“, али нигдје ни гласа, ни шума. Остаје само питање: „Зашто се није јавио, зашто ме је оставио?“ Очеви лик се сублимише у Бога Оца јер оба остављају дјечака без одговора.

Усамљеном дјечаку се привиђа да је видио анђела (пјесма „Анђео у дворишту“) јер је свуда око њега пустош („сви отишли,

свиње угинуле од куге / кокоши се скочањиле у мраку своје смрти, једино би анђео могао сићи / у барицу гдје одмараш боса стопала“). Дјечак који је тешко живио у дјетињству, носи ожиљке таквог немања јер: „Све почиње као болест, од немања“.

(„Прољеће“)

Али у дјечијем животу свијетла тачка је мајка која „отвара пукотине у мраку / кроз које из озона / куља спас“. („Мајчин глас“) Овај лик израста и из призора баште и јавља се у дјечаковој свијести, кад она „полегла по гредици“ посматра и додирује биљке које клијају („Клијање“).

Мајчин лик дубоко је урезан у пјесниковом срцу и у пјесми „Тамо“ види је како плете „смањена уз прозор“. Мајка је симбол стамености породице, кућне „ушушканости“, мирног живота.

Дјечаку остаје у сјећању догађај у коме и сам учествује („Стриц Млађен прави веранду“) као и лијепи тренуци слушања радија („Радио“).

Иако се чини да се прилике у породици смирују и живот добија пунији смисао, догађај који потреса све укућане, а посебно дјечака, је бабина смрт. Описи баке дати су маестрално: „Малена као посљедњи уштипак / смежураног лица и руку / негдје затурена у кревету / да је смрт не пронађе“. Али смрт је ипак стигла. Ванредно успјела слика старице – пјесникове баке из реалног прелази у неки мистични вид: „Усред љета видео сам / подземне воде у гробу / дебео снијег посвуда / и њено лице у прозору / уоквирено бијелом марамом / само мени насмијешено“. Крај пјесме је у дјечаковој (пјесниковој) емоцији: усред љета / цвокоћући од хладноће / зарио сам главу у јастук / одвојен од свијета пуног мана“. Ова пјесма, („Бабина смрт“) једна од најимпресивнијих у збирци, јер краткоћом форме и економичношћу израза, лаганих преплетаја видљивог и нестварног, уз снажну експресију поетског израза, доприноси квалитету књиге.

Каснији животни пут пјесника доводи до размишљања о животу, о смрти и човјековом битисању уопште. „Смрт стоји као капија...“ записа Андрић и мисли о њој велика су преокупација и Рисојевића. У жељи да спозна тајну живота (и смрти) пјесник, немајући оца као неког старијег и искуснијег, приклања главу ономе на Небу с питањем: „Није важно да ли ме видиш, Ти, бескрајни, /// Није важно да ли ме чујеш, пуног једа“. Дијалог са оним Горе оставља многа питања отвореним, али наслов пјесме „Заиста ми кажеш“ потврђује пјесникову везаност за оног који је над нама.

Пјесма „Ти знаш да ли је готово, Господе“ оличава „развојни пут“ пјесников од година сазријевања до садашњег, зрелог доба. „С двадесет година, видео си јасно, готово је. / Без свијетле перспективе, која ти није обећана, // Господа ниси знао...“ Пјесниково интелектуално сазријевање ишло је уз Демокрита, Рилкеа, а посебно Паскаља који му је „рекао“: „Уђи унутра, дубље до мене, види Христа... Има једна сјенка, нека то буде твој Исус... Да њен сјај обасја твој очај и нађени спокој!“ Тако тежњу за успињањем навише Господ му усмјерава на њега самог, да „рудари“ у својој дубини „која није дубина, него само привид“. Слика очинског бића, реалне стварности, кад изгледа да је

„готово, да не може потрајати“ преточила се у слику Господа у чијим рукама је крај.

Господ је тај који све даје (или узима) човјеку, али му није дао вријеме: „Само је вријеме Свевишњи оставио себи, / Да неумољиво цури и да се не враћа“ („Вријеме које ти је дато“). У пјесми „Пјесникова молитва“ пјесник моли Господа да га ослободи мудрости која га је само „до сумње довела“ и док су му снови покидани, јава растресена, за шта год се ухвати „све је ломно и нестварно“. / Пјесма се завршава ријечима: „Све ми узми, Боже, све што смета / да чујем Твоје ријечи којима ме кориш / показујући смисао овога мога бесмисла.“ Док ће у „Молитви који иду својим путем“ Рисојевић упутити молбу Господу да сачува људе „такве какви јесу“, у пјесми „Други глас“ замолиће Господа да му се јави, да би га спознао и само осјетио његово присуство: „Не и да разумијем, не и да схватим. / Само да осјетим, било како, ухваћен. / Гдје си? Прије него што потпуно нестанеш, / без трага, без одјека, без свједока!“

Пјесников дијалог са несазнатним и непојамним наставља се и у пјесми „Небесно, небесном“, у којој истиче питање: „Шта је онда тамо, овамо, горе, доље, шта?“ Пјесникова запитаност пред тајнама живота је све већа, па и кад испјева пјесму химничког заноса, он не може да не устврди: „Шта год да такнем, све је кост и лед, / све шиљак и оштрица, до срца мог што посустаје („Химна сунцу“).

Пјесниково трагање за смислом могло би се подвести под наслов пјесме „На путу ка Голготи“. Пјесма почиње ријечима: „На путу си, кажеш, према невидљивом. / Не знаш колико дуго и која је то стаза којом идеш.“ Пјесник истиче да је напустио уобичајени начин живота јер су пред њим „вјечна питања“.

У „Три псалма с мотом из 43. Псалма Давидова“ пјесник се обраћа Господу у жељи да очува његов народ (Први псалам), затим жели да једино мишљу на Господа буде ослобођен „сумње и бола“ (Други псалам) а у Трећем псалму истиче: „Све мирнији, погледам према души“ тражећи тако смирај пред Творцем који води ка невидљивим вратима.

Рисојевићу смета претјерана идолатрија те указује на претјеривање у односу према Господу јер: превише је „великих ријечи“, празних смислом, превише дитирамба у част „бездушних владара“. На све то треба да падне „кап благослова“ Господова.

Док је на почетку ове књиге пјесма „Сам“, чија је поента у ријечима: „Јесам ли икада / за јединог свједока / вјечност звао?“ на крају књиге је пјесма „Оче наш“ са поднасловом: „Слободно читање једног лаика“ у којој је разгранат текст „Оченаша“ и мисли изложене у њему.

Поред низа пјесамa које нису споменуте, треба издвојити једну а то је „Гдје си, Павле“, посвећену „Сјени блаженопочившег патријарха српског Павла“. Пјесма се одликује дубоким пијететом који пјесник осјећа према покојном Патријарху, кога „слика“ као човјека „који је ишао својим путем“.

Ванредно преплитање конкретних и апстрактних сцена, уз крајњу лапидарност израза, доводи до успјешности ове поетске

цјелине. У слику сахране, којој присуствују званичници „у црним одијелима“ који дођоше „по дужности“ и оним са златом на „одеждама црквеним“ „улијеће“ и она с марамом, „која се проби између политичара и владика, / Бог зна како, / И цјелива лијес, одежду, руке“.

Попут Веласкеза (и многих иних) који и сами себе стављају макар у крај слике, и Рисојевић „убацује“ себе у ову сахрану, али на веома необичан начин. Пјесму почиње ријечима: „Хтједох и ја, неприсутан тамо, / Да се увјерим у слике којима сам сам био преплављен / Од јутра до вечери, све тако, до овог часа, / Када одјурих тамо, мада сам остао овдје.“ Овај крајњи стих је изванредно дат у повезивању умишљеног и стварног. Та фикција долази до изражаја и на крају пјесме: „Сам се нагнух да видим је ли то Он, / Плашећи се да ће бити неко други. / Већ су ме хватали за одјећу, / Вукли да се одмакнем, кад угледах све јасно – / Нема га ту, нема, отишао је сам, на свој начин, / Пјешице до манастира, гдје ће да их сачека, / Онакав какав је био и какав ће заувјек остати, / Не у Раковици, него у молитвама смјерних.“

Збирка Ранка Рисојевића „Анђео у дворишту“ представља пјесникова промишљања о животу и човјеку, о смислу живота и о одређењу за Господа који је у пјесниковим мислима оличење и његовог (рано изгубљеног) оца, али и Оца цјелокупног човјечанства. Све су ово разговори са душом која га води ка вјечном животу.

Може се рећи да је овај *Избор из духовне поезије* Ранка Рисојевића резултат дубоког промишљања, слагања коцкица ријечи у *lego* коцке цјелине која је преплетајима стварности и маштарија обасјала чудесне стихове ауторове и свијести и подсвијести. Збирка се одликује и низом пјесама са ванредним описима природе, дочараним специфичним појединостима оригиналног погледа на свијет.

Иако мала формом, збирка садржи 79 пјесама, подијељених у 5 цјелина које имају необичне наслове: „Све почиње као болест, из немања“, „Постоји мјесто, трен, тачка“, „Удјени се у мене, непотрошива нити“, „Пријањати, преко бола, уз плавет“, „Ако и ћутим, бројаница цвили“.

За свој досадашњи рад Ранко Рисојевић добио је низ награда, од којих издвајамо: награда „Лаза Костић“, награда Удружења књижевника РС, Подружнице Бања Лука, затим „Печат вароши сремскокарловачке“, награда „Скендер Куленовић“, награда „Бранко Ћопић“, Српске академије наука и уметности, награда „Кочићева књига“, те „Кочићева награда“ за укупно стваралаштво. Овај избор из Рисојевићеве духовне лирике потврђује нам да су све ове награде, као и низ других које нисмо споменули, свједочанство о једном од значајних писаца нашег времена.

Љубиша ЂИДИЋ

ПРОСЕЈАВАЊЕ СТВАРНОСНОГ У ПОЕЗИЈИ

(Зоран Хр. Радисављевић, „Сито”, Филип Вишњић, Београд, 2019)

Кад се представи „изабраним и новим песама” у збирци *Сито*, Зоран Хр. Радисављевић (1952) не почиње тај избор само првенцем (*Мртво слово*) – који је објавио тек 2003. већ и песмама које су настајале у раној младости, са тек навршених двадесетак година, што гимназијских у Краљеву, што студентских у Београду. Иако у поднаслову стоји назнака *четири годишња доба, 67 песама*, прилика је да се ова асоцијација веже за творца збирке *87 песама*, Мију Павловића који је сигурно био и у лектури младог Радисављевића. Утолико пре што је у идејно-естетским *павловићевским* сажимањима понео ту жилу куцавицу која ће његову поетику опредељивати ка најздравијој струји модерних српских токова, коју и овај песник баштини.

Кад је реч о компоновању књиге, треба одмах рећи да она намеће сугестију о песниковој личној исповести која му се догађа у пролеће, лето, јесен и зиму. Тако се заправо зову наслови циклуса, и да нема песме *Сито* (која би могла бити пролошка) и песме *Бранковићи* (која би могла бити епитафског карактера), учинло би се да је песник сав у исповестима и интими које носе симболи пролећа, лета, јесени и зиме. Где ће састављати своју (личну) животну осу са својом (личном) друштвеном осом.

Овако је ипак, исказујући се у интимном, егзистенцијалном, извирило из њега и национално и филозофско и глобалистичко. Чиме се нашао собом, *par lui tete*, својим ја и у другима. И у другим временима. У другим постојањима. У другим боловима. И болестима. Између два поимања као две судбинске константе:

да ли је могуће
да сам
од свих болести
болестан

И оне друге која постоји у другом сазнању, која може бити разрешавајућа:

*Сви смо нераспоређени
чекамо Творца
Он се не јавља
његове слуге нам кажу
узалуд чекате
Творац је у вама*

Када се у аутобиографским исказима, у циклусима о четири годишња доба, вратимо доминирајућим темама, наравно, не као описним, већ унутрашњим, треба пратити тај дупли ток (спољашњи ка унутрашњем) јер се у њему и одиграва сва та јавна животна драматика (унутрашња ка спољашњој). Назначавајући у свакој песми време њеног настанка, песник је тиме не само означава већ и историзује.

Радисављевићеви циклуси се смењују баш тако: *Пролеће је у младосним искушењима* („хоћу твоје тело у класању“, „остави ме / у стих да те бацим / изгорећеш“...) Лето, егзистенцијални господар, пробуђен природним инстинктима, али овде пробуђен кроз осећање животних раскрсница, кад одређује мудрост, судбину, неку по инстинкту ванземаљску веру и неверу, али и ово време као и оно време... Где је у том наслову песма *Рашка, Краљево, Миленција, Острог...*? Оне се не налазе у својим географским топонимима већ у њиховим идејама које нису од овога света. Ако се ти топоними и идеје приземље као у *Великом уву* (јер говоре болом песника из Србије):

*И мислим
Божја је правда
Да слоновима
Са срцем миша
Не припада ништа*

оне остају у вишим сферама које је њихов истражитељ свако од тих искушења плаћао животом. Ако је убио врану која му се „закопала у главу / па кући иде крвав“, ипак се пита „ко ли ће подићи / мале црне враниће“. Ни Христос неће поново доћи јер „Он је међу нама“.

Нека буде за песму *Други долазак Христа*, писцу ових редова дозвољено, као савременику сађења *Песничког врта* при цркви Максима Исповедника у Костолцу, насталом по идеји песника Раше Перића, да примети да је све то Зоран Хр. Радисављевић видео кад је свештеник Александар Маладеновић потврдио да је превремено:

*пролетос
У Песничком врту
прва процветала
вишња Стевана Раичковића.*

Као што се потресне песме о мајци и оцу (из било ког циклуса, а посебно оног из „Зиме”) могу читати као штиво за кардио-васкуларна разрешења.

Ако је песник хтео да сажме свој опус од десетак песничких књига у једно ново виђење просејано кроз песничко СИТО, ако је имао то мамљење, можда му нису били потребни циклуси који нису пресудни да одвоје његов естетски медиј у хронолошким фазама – можда оне не постоје, па је бављење циклусима у овој збирци, како би рекао критичар Мићо Цвијетић узалудан посао. Мада, руку на срце, тај узалудан посао није био узалудан.

Иако тај труд разврставања песама треба одпоштовати, ипак је много важније где је у овој композициониј скривалици истинско песниково биће.

Ко је заправо Зоран Хр. Радисављевић? У јасним, веома прозирним метафорама, у јасним веома прочишћеним идејама, у сензибилним тангентима у другостима, зашто би нас интресовао друкчије! Огољен до оног исказа у речима које до голих костију извиру из меса песме. Речи испошћене, неопростиво свучене, не траже естетску милост. Речи које носе с једне стране жаргонску свакодневицу, а с друге прете да ће исијати светошћу (кад у почетку беше Реч), са свешћу оног који зна да је (попут цитираног Добрице Ћосића) живео у туђем веку:

*Прешао сам праг
не знам где сам
моји пријатељи
који ме хвале
и куде
не знају
да њихово мишљење
ништа не значи
док сами
не пређу праг*

Биографи који ће га (касније) тумачити видеће у њему младића из Рашке, родољуба и миротворца за Косово, верника за све Сопоћане, све Студенице, Лазарице, за оног који гори у истом пожару којим горе српске шуме, за савременика који је у симболима српских песника нашао метафоре које би могао да пише малим словом: вито марковић, тиодор росић, петар пајић, љубиша ђидић, драгомир брајковић, драшко рећеп... Како кроз догађања са писцима и пријатељима, у кругу породице и родитеља, у кругу друштвене стварности које је носило време његовог живота. Који ће га видети у малим лирским сторијама у овим лирским дневничким записима, као каквим малим репотражама овог чувеног новинара *Политике*, у двевнику песника који је себе изнео за јавност, у објављеној скривалици која није за јавност, где ће можда у оном циклусу о зими суновратити у себе самог из којег се неће спасити.

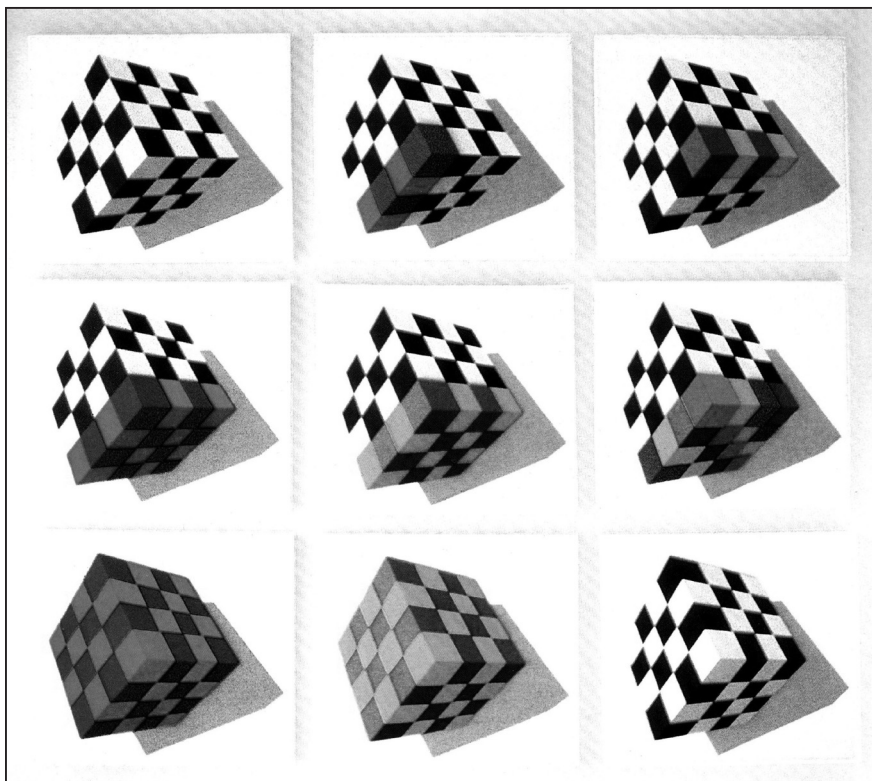
*Кажем
нигде не жури
сваким новим кораком
смрти сам ближи*

Кад песници у непрестаном трагању за собом, испитују колико су одјекнули у другима, онда ће се као у овој збирци метафорично разлиставати у чари пролећа, зрелости лета, мудрости јесени и метафизику зиме, у односу на одговорност према светој песничкој речи, и њену мисију, у односу на друштво, у односу на оне који нису кадри да се жртвују за свој туђи век.

Јер чему тај век, чији је?

Поетика Зорана Хр. Радисављевића домашује многе од тих естетских тема. У којима ће наћи излаз.

У историјским темама свога времена нашао се неизлазно.

АЛУЗИЈА НА ИЛУЗИЈУ (1996), дрвени објект, 60x65 cm

Емсура ХАМЗИЋ

ВОДА КАО ВЈЕЧИТИ МОТИВ И НАДАХНУЋЕ

(Хаџем Хајдаревић: „Арабеске од воде“, рубаије, „Добра књига“, Сарајево, 2019)

Књига пјесама „Арабеске од воде“, Хаџема Хајдаревића, необична је и на први, али и на други поглед. Њене димензије су несвакидашње, уобичајене углавном за вјерске књиге, те она, заиста и подсјећа на молитвеник, или збирку дова, посебно кад се са ње скине омотач.

Али, овај први утисак нас не наводи на криви траг, јер књига и јесте несвакидашња за данашње вријеме.

Наиме, три спољашња, а тако суштинска појма који се намећу сваком ко барем види, или у руке узме књигу Хаџема Хајдаревића „Арабеске од воде“, а то су два у наслову (арабеска и вода), и један у поднаслову (рубаије), јасно је да је проткана шаром и духом оријенталне, источњачке провенијенције и мотивима и формом, и сасвим је у складу са сржном, или златном граном.

И као што стабло воћке, тј. калем, одређује суштинско својство, без обзира да ли је прољеће са раскошном зеленом крошњом и бехаром, или је лјето са плодовима зрелим или у зрењу, или пак јесен у којој су плодови зрели и презрели, те је већ неки дио и обран, а по неки лист већ опао, или пак, зима са црним, мокрым и пустим гранама, тако и пјесник / стваралац, и суштина коју носи у свом бићу, и све оно што је похрањено у њему, одређују свако појединачно дјело.

„Арабеске од воде“ Хаџема Хајдаревића, одређују управо те три ријечи, и упућују какво ће бити лишће и бехар у прољеће, а какве плодове можемо очекивати у јесен.

Рубаија је веома захтјевна форма, карактеристична за оријенталну књижевност. То је пјесничка строфа од четири стиха (катрен) повезана римом, гдје се, најчешће, римују први, други и четврти стих, док трећи, обично садржи тзв. унутрашњу риму. Најпознатије су оне из срца и пера Омара Хајама, персијског пјесника, научника и филозофа из 11. и 12. вијека.

Арабеска је популарни орнамент, једна од доминантних слика, односно мотива у исламској умјетности украшавања.

Арабеска од воде може бити и краткотрајна и случајна – од обичног пролијевања воде, до проширивања капљице по равној површини, али та краткотрајност не ограничава њепоту и маштовитост.

А вода је, судећи по мноштву свјетовних и религијских предања и књига, прамотив и прапочело, постељица свег живота на кугли земаљској. Посебно је, чини се, важна у исламу, гдје је скоро незамјенљива и у свакодневном узимању абдеста, тј. ритуалног и симболичног прања и чишћења и буквалног, тј. физичког, али и оног менталног, јер се вјерник тако смирује и изолује од свих лоших и негативних збивања, мисли и осјећања, прије чина клањања, тј. молитве.

Зато је вода као мотив веома присутна и у поезији, посебно оријенталног гласа, али и у домаћој, укључујући и ону лирску поезију која је изборила (и буквално) најгласније присуство у ширем окружењу, а то је севдалинка, пјевана лирска пјесма. У већини њих, или жуборе извор-врела, или шапћу танани шадрвани, или гргоље, протичући, ријеке и потоци бистре воде. Слично је и са илахијамаи касидама.

Да не помињемо да је и сам инсан, тј. човјек, претежно од воде саздан, уосталом као и овај свијет, односно кугла земаљска, и да је то, можда она кључна спона која нас тако присно, рођачки везује.

Писати рубаије, како то чини Хаџем Хајдаревић, значи осјетити да је у теби зрео плод, заокружила се мисао, емоција и сазнање, и нема потребе за распричаношћу, за замамном и заводљивом брбљивошћу. Превладала је зрелост, дакле сигурност, али и умијеће, свијест да си постао зналац, да си добио мајсторско писмо, и да ћеш умјети сажето и језгровито исказати своје мисли и слике, кроз захтјевну, кратку форму рубаија.

И зато, чак и незналице цијене успјеле кратке форме, какве су осим рубаија и јапанске хаику и танка, такође познате изван својих култура, у којима је, „ријечима тијесно, а мислима пространо“, као и у народним изрекама и пословицама.

А znalци, наравно, могу одмах да осјете и запазе праву вриједност, као што је драгуљари препознају, икод, на први поглед, неугледног, и сићушног, али вриједног камена – брилијанта.

Ево, коначно шта и сам пјесник каже о овом споју:

*Рубаија може постат арабеска,
Да се мудрост у њој истинска забљеска,
Препозна ли мисли у скритој каписли
Онај ком су знана знаковља небеска!*

Књига „Арабеске од воде“, Хаџема Хајдаревића, састављена је од десет тематских кругова, у којој сваки, има по 40 рубаија (по четири стиха). И ови бројеви, такође, имају своје значење утемељено у многим религијама, па и у исламу, али и у обичајима и свјетовном животу. (Четири су стране свијета, четири годишња доба, четири су елемента – вода, ватра, ваздух, земља, четири су духовна степена уздицања, 40 је дана потребно да се душа умрлога смири на другом свијету – ахирету, 40 је дана неопходно да се „нова душа“, новорођенчета, навикне на овај свијет – толико трају бабине... итд, итд.). Мотиви, које је пјесник изабрао, или су они изабрали њега, јесу они најбитнији и најсуштинскији у сваком људском животу. Редослед такође није случајан, и као да сваки наредни потпуно логично произилази из претходног, односно да нема оног о чему пјевају претходни, наредни се не би имао из чега родити.

Мотиви, односно наслови циклуса, тј. цјелина, чије ћу најрепрезентативније стихове навести су: *Језик, Љубав, Адем и Хава, Вода, Гријеси, Врт, Путовања, Вјера, Живот, Поезија*.

Срећа је, да је све почело случајно, као игра, бар како сам пјесник свједочи, ако случајности има, јер би се наш врсни пјесник, Хаџем Хајдаревић с правом и разлогом имао чега уплашити, да је сјео и запланирао овако амбициозан и обиман, у последње вријеме тако популаран и присутан „пројекат“.

Хвала богу, ово нити је био пројекат, нити су по сваку цијену намицани стихови. Највећи број њих (рубаија) је плод надахнућа и прегнућа пјесника, а оно није мало!

Али, кад је прави пјесник, (ако ово није плеоназам, – јер, или си пјесник, или ниси) у питању, или на дјелу, не само да је рубаија као кратка и захтјевна форма сасвим довољна, чак савршена да се покаже шта се зна, него су чак и појединачни стихови у стању да преносе такве слике и информације од прабића и прапочетка, до никад догођеног и наслућеног, а можда ни одсањаног завршетка свега.

Сјајни, изванредни и потресни, (што је, опет, рекла бих, плеоназам), стихови, какви су нпр.

Крај ријеке сваке, ја постајем дјечак...

(7. рубаија из циклуса „Вода“)

воде нас на извориште, тј. у дјетињство и свијета, и лирског субјекта, и сваког човјека који је икад живио на овом дуњалуку, и његовог бића и битисања.

Навешћу још неке изванредне стихове, који су често заокружена мудрост, сентенца, пјесничка слика која преноси цјеловиту поруку.

Прво мјесто, први мотив који је уврштен у књигу рубаија, а који се „случајно“ први јавио пјеснику као најавна огромног дјела које ће потећи као силна ријека из овог невеликог извора, кад му се прикључе сви поточићи, успут се удружујући и размичући обале,

бивајући уједно и пут и циљ, управо је језик.

*Језик је ријека! Ипак лађе наше
опрезне су јер их водопади плаше... (7.)
Језик је ко биће с небројено душа! (10.)
Језик буде шума – у њој залутамо...(18.)
Матерњи је језик архивар свих знања...(21.)
Језик бива јастреб кад у лету хвата,
птичицу, мисао.... “ (27)*

Следећи мотиви Љубав и Адем и Хава, имају сличну, или исту преокупацију.

*Љубав к’о и свемир, не има граница, (1)
Ко год прашта ипак пати криомице
у дну срца скрите птице ругалице... (25)
Кад би ме питали шта је љубав за ме,
рекао бих: Рубац у боји цикламе... (40)*

АДЕМ И ХАВА

*Кад бих гдје у шетњи сусрео Адема
Пејгамбера, би ли начела се тема
да ли данас често пипне се за мјесто
гдје бијаше ребро којег више нема?(3)*

Стихови о води, поткрепљују тврдњу да је „све из воде никло и постало“! Јер и вода и душа исте су старости. Постале заједно из истог раја. Коначно и Кур’ан Часни каже...

„да је све што живи потекло из воде“, да парафразирамо стихове.

Овај мотив изборио је, у озбиљној конкуренцији, и важно мјесто – наслов књиге!

*Уз воду је душа ко у завичају:
и једна и друга радо се сјећају
кад у доба древно сићоше заједно –
вољом Бога, Земљу да приближе Рају.(1)
Кур’ан Часни каже како је из воде
изведено све што живи дар слободе... (12)
Пјесник на обали! – Чамци од папира...“(27)*

Међутим, готово се редовно у свим тематским круговима нађе и по једна или више рубаија, или бар стихова који су „ругалице“, тј. сумњалице.

Тако је и у овом циклусу – „Пјесник на обали! (Као да каже – узбуна, опасност на видику!) – а онда други дио стиха: – Чамци од папира... – (Као да каже: – Узбуна је била лажна, нема никакве опасности!)

Иронија, и самоиронија, присутна у овим и још мноштву стихова, провлачи се као једна од златних нити у књижевности уопште, а поезији посебно, и за њу су спремни и кадри само врхунски пјесници са јаком самосвијешћу.

ГРИЈЕСИ

*За пјеснике кажу: долинама блуде
Изнав се свему при сусрету чуде... (39)*

Овај дистих као да по ко зна који пут на свој начин ствара ра̂м за успјелу слику пјесника. Од А. Б. Шимића: „Пјесници су чуђење у свијету...“, преко многих сличних мање или више успјелих, до ових Хајдаревићевих, који нуде потпуну инверзију, јер се ту Пјесници „свему чуде“!

Врт или башта, или ђулбашта, још је један од омиљених мотива источњачке књижевности.

Врт као ограђени простор препун племенитог и његованог биља и грмова, пун мириса и испресијецан предивним пјесковитим стазицама.

Код Хацема Хајдаревића он је више метафора за људску душу, и све оно што се у њој збива. Али и савршена слика језика и свега што у њему обитава, са једнаком потребом да има и свог добронамјерног и вјерног, али и вриједног вртлара.

*Сваки врт је властит и не воли да се
такмичи са другим – ... (6)
Каткад ријеч бива врт у којему се
значења прометну у тајне ребусе... (13)
Човјекова свијест бива попут врта
с мноштвом повезаних тајновитих црта; (25)*

ПУТОВАЊЕ

*Кофер бива кућом у коју усели
занесени путник живот свој цијели... (35)*

Стихови о вјери пуни су свјетлости, како оне спољашње, тако и још много више оне која извире из бића уздигнутог ка Једином свјетлу. Али, казују и врло реалистичан, и отржењујући суд који изриче пјесник, да „сумња може бити благословни лијек“.

*Сумња може бити благословни лијек... (19)
Руке које раде и другим помажу
светије су него које се излажу
само молитвама... (24)
Свјетлики је пуно, а Свјетлост је једна... (26)
У вјери су лица свјетлосни пејзажи... (30)*

ЖИВОТ

*Љубав је за живот ко вода за биље:
коровље у врту претвара у смиље... (11)
Колико ли пјесник бјежи од живота
док стихове склапа?... (21)*

Јасно и недвосмислено пјесник сагледава и из савременог доба и властитог искуства, али и кроз вијекове прије, судбину поезије и пјесника, који је добродошао само кад је „свијет“ расположен, очешљан, и попио је макар први јутарњи чај или кафу.

Иначе, нека се не појављује пред очима тог истог свијета, у нервози и стисци овог доба, јер, забога, сви имају много „важнија посла“, и то се, нажалост, заиста и показује на дјелу наших дана.

*Несигуран пјесник скрије се у жбуње
метафорско, к'о да очекује муње... (33)
Волим пјесме које растресу истине
као да бијаху од порозне глине... (36)*

Овај пјесник и мудрац, заиста се напајао на врелима и изворима са којих су потекли и мотиви и форма коју нам тако успјело преноси.

Он у 24. рубаији о води каже:

*Сваки извор зна за уиће којим ваља / одаслати воде... Уића су
све даља
Уколико воде кроз себе проводе / уздахе и сузе остављених
праља!*

Мало је ријека које се, ако се већ не могу вратити извору, макар осврну на њега прије него се улију и нестану у неком уићу. Хаџем Хајдаревић не спада у такве ријеке. Он се, колико год вратоломно, и готово немогуће изгледало, осврће, и тај драгоцјени и риједак поглед, који већина никад није, нити ће видјети, успјешно описује, преноси његов осебујни изглед на књижевно платно, и што је најважније, несребично га дијели са нама.

Јелена Ђ. МАРИЋЕВИЋ Балаћ

ФАНТАСТИКА НА РАМЕНИМА КЛАСИКА

(Милош Михаиловић, „Књига одраза, Аутостоперски водич кроз фантастику”, Београд 2020)

Након романа *Зеон* (2013) и *Ереја* (2015) Милош Михаиловић (рођ. 1998) публиковао је књигу приповедака под насловом *Књига одраза* (2020). Ради се, дакле, о књизи а не збирци, будући да свих дванаест прича чини кохерентну целину. Илустрација са корица и насловне странице, на којој је прстен у који је уписан пентаграм са појединим масонским симболима унутар и између кракова звезде, има у самом средишту „точак судбине“ са симболима од којих сваки репрезентује по једну приповетку. Иако је већина симбола посве препознатљива (лабрис, путир, пламен), неки творе врло сугестивне комбинације знакова, које се укључују у сложени систем семантичког нивоа књиге.

Као пример може се издвојити емблематска представа срца као телесног органа на коме је „истетовиран“ хороскопски знак бика. Артерије, вене и капилари срца нацртани су тако да се стиче утисак по којем је срце лавиринт, срчане артерије ходници тог лавиринта, а, самим тим, бик у средишту добија обриси Минотаура. С друге стране, Михаиловић ефектно слика Венцловићеву метафору „црног бивола у срцу“, са којим сваки човек треба да се избори, будући да „биво“ у том контексту представља животињски аспект личности. Тематика лавиринта у овом контексту постаје пресудна за разумевање *Књиге одраза*, будући да је, како наводи Херман Керн у есеју „Увођење у лавиринт“, лавиринт добио назив по двосеклој секири лабрис. Лабрис се, наиме, као лајтмотив уводи већ у првој причи „Анатомија нуминозног“: „Владар није личност, и сваки покушај схватања њега води у антропоцентричне слике. Зато, останимо на томе да је он ЛАБРИС“.

Представа срца упућује нас на метафизичко путовање јунака књиге приповедака, које за циљ има да, крећући се лавиринтом сопственог срца, осветли мрачну *тајну* односа *отац – син – мајка*. Ако се пође од чињенице да је Минотаур рођен из везе жене Пасифаје и бика, дакле људско-животињског споја, може се претпоставити

да је јунак *Књиге одраза* заправо Минотаур којем људска природа омогућује да се, као у огледалима, суочи са одразима својих анималних порива, еротске незаситости и другим баханалијама. Уједно, одрази анималног омогућују му да иоле сагледа лик сопственог оца – обичног бика, који, за разлику од Зевса који у том облицију оплођује Европу, ипак није бог.

Сложена потрага за ликом, па и „правим именом“ оца, стога, без обзира на тематску, топонимску и др. разноврсност, постоји као дупло дно у свакој приповеци. Милош Михаиловић уланчава приче врло успело и ненаметљиво, како на визуелном плану, тако и лајтмотивски. Ниво емблематике и словенске митологије кореспондира са песничким књигама Васка Попе, док лајтмотивски рачуна са устројством *Новог Јерусалима* Борислава Пекића, што потврђује одломак из приче „Мегалос Масторас и његово дело“, који је дат као мото књиге.

Традиција коју бира Милош Михаиловић представља врхове како светске, тако и српске књижевности. Ауторка поговора *Извлачење рукописа из животне ватре*, Марија Д. Ненезић, исправно уочава да су у *Књизи одраза* „заступљени сви видови фантастике, фолклорне, религиозне, ониричке, епске...”. Из тога онда можда може да се изведе надзакључак, по којем се сваки *одраз* може односити на одређени тип фантастике. У том смислу се, штавише, о књизи може говорити као о уметничком појмовнику фантастичке литературе. Међутим, ваљало би обратити пажњу и на то како фантастика *per se* обликује *Књигу одраза*, у којим својствима се јавља и колики је њен семантички опсег. Управо одабир класика, као универзалне и проверене хуманистичке вредности, јасно упућује да је удео фантастичког у делу Милоша Михаиловића на истом нивоу као и у делима канонских аутора. Да поменемо само неке, дакако, најрепрезентативније: ауторе античких драма, Шекспира, Булгакова, Хемингвеја, српску средњовековну и барокну књижевност, а у првом реду бардове српске књижевности 20. века – Андрића, Црњанског, Киша, Пекића, Павића итд. На том трагу, може се рећи како Михаиловић не пише како би његово дело било пример фантастичке књижевности. Он је не дефинише као жанр, како то чини Цветан Тодоров, коме се треба подредити, већ је фантастика приповедачево средство, којим обликује истину о својој спознаји себе и света.

У ширем смислу, писац *Књиге одраза* обрађује, деконструише или успоставља везу са различитим митовима, религијама, легендама, предањима, па чак и поетиком бајке. Према једној од струја књижевних теоретичара, мит, басне, бајке, чуда светаца и сл. не би требало да спадају у фантастичку књижевност. „Логика мита је бинарна и ти елементи имају метафоричко значење, али митологија није књижевна фикција. Специфична наративна структура мита, сагледана кроз становиште хронотопа, очигледно упућује на *sacrum*, а свето је узалудно тражити у фантастици“. Ако се књига Милоша Михаиловића сагледа у овом светлу, дакле, кроз призму фантастике у ужем смислу, онда би надилазила оквире фантастичког и освојила самостални простор. Уз то, могло би се потврдити да слој митолошких

елемената у књизи нема фикционалну, већ стварну улогу. Реална потрага, суочавање и потенцијални обрачун са оцем и мајком били би одраз митолошке.

Отуда, иако приповедач не даје експлицитне интертекстуалне назнаке, што је заправо добро јер у средиште „дулог дна“ приповедања, као у „Срце соли“, уводи само повлашћене, у наратору препознајемо обресе Едипа и Хамлета. Андре Лоран је, наиме, у антрополошкој и психоаналитичкој студији „Хамлет и Едип“ издвојио неколико стожерних места, која омогућавају да се у адекватном кључу схвати већина Михаиловићевих приповедака, посебно натуралистичких описа клиничких стања лудила, сексуалних екстаза и практично слика елеузинских мистерија. Инцестуозни односи, које познају мит и античка драма, особито у приповеткама „Бабалон“ и „Викторија“, интензивирани су снажним симболизмом дионизијских ритуала, маскираних обредном сатанистичком праксом. Приповедач, дакако, наративним обртима који делују монструозно, саблажњиво, шокантно и уклопиво у оквире хорор фантастике, покушава да оствари ефекат катарзичности коју је имала трагедија.

На трагу Фридриха Ничеа, који у *Рођењу трагедије из духа музике* помиње родоскврнуће као начин „како би се природа присилила да открије своје тајне“, Михаиловић такође користи инцест управо у те сврхе, али и како би се свет ревитализовао или превладао одређену кризу. Како пише Лоран, „постоји извесна аналогија између кризе свести у V столећу пре н. е. и кризе свести у ренесанси“. Аутор *Књиге одраза* показује да и 20. и 21. век треба на тој линији узети у обзир, посебно због два светска рата, искуства логора, комунизма итд. Потреба за враћањем у ембрионално стање или опседнутост ликова дојењем у Михаиловићевим приповеткама, „са психоаналитичког гледишта“ одговара првој епизоди Едипа, „одбацивању детета“ и „убацивању у пловећи ковчег“, а затим и обредној борби Оца и Сина, моралним питањима над чиновима оцеубиства или убиства мајке (у *Орестији*).

У дијалогу са причом „Легенда“ Милоша Црњанског, приповедач гради сложен и снажан лик Викторије у истоименој новели, посебно ако се имају у виду перверзне склоности енглеских краљица. Наратор Милоша Михаиловића отуда у сексуалном сношају са Богињом не види само општење са Бабилон, већ и Јокастом, уколико рачунамо са његовим едиповским цртама. Међутим, „задобијена краљица, његова рођена мати“, уједно представља савладану Сфингу, што нам потврђује и сегмент из четврте целине приче: „моје раскидано међуножје зарашће у дивна уста, оштри зуби ће стидљиво да се промоле. Змија већ расте у мом месу, спремна да изађе када јој се капија отвори“. Метафора Сфинге, дакле, кроз сексуално спајање, спаја женски и мушки принцип и репрезентује „душу на муци“, загонетност и материјализацију похотљивости, како би рекао Лоран.

Штавише, и Хамлетово лудило потенцијално проистиче из његове немогућности да допре до мајке, јер су се на том путу испречили најпре отац, а затим и стриц који му онемогућава „брак са мајком“. Ауторка поговора *Књиге одраза* истакла је „свеобухватно лудило“,

као једну од интегративних спона међу приповеткама, што се донекле уклапа и у природу Хамлетовог лудила, које осцилира од притворног до стварног. Најпоследње, може се указати на још један моменат који би могао да буде од важности за схватање Михаиловићевог прозног света, а то је да Хамлет чува „у своме срцу светлу успомену на свога оца. У исто време, он се поиграва речима *sun* и *son*“. У „Срцу соли“ јунак је видео „Катедрал де Сол очима вечности. Отац, оклопљен светлошћу, чинио се много светлијим него што сам ја био у месу“. Наравно, треба рачунати на то да „де Сол“ означава душу (на шпанском језику), па је тако отац „минерализован“ у храму срца јунакове душе. Отелотворени пут до оца представљао је сâм син (*sun*), светлост. Он је постао Владар, Лабрис, двосекла секира, тј. еманација бљеска и сјаја. У последњој приповеци „Харлекин“ то је додатно наглашено, кроз два симптоматична римска имена, Лукреција и Луције, будући да значење утемељују у светлости, већ су и приче Тита Ливија о Луцију Јунију Бруту говориле о пророчанству да ће онај од младића „који први буде обљубио своју мајку, стећи највишу власт у Риму“.

*

Ако се сумирају запажања о посве упечатљивој књизи приповедака, може се говорити о структуралној, естетској и стилској успелости *Књиге одраза*. Приповедачки дар Милоша Михаиловића брушен је како високим филолошким образовањем, тако и лепом ерудицијом, која му омогућава да своје прозне светове суверено гради на темељима канонске литературе. Стога би било погрешно његову књигу читати само као пример дела савремене српске фантастике. Његова књига је актуелни одговор на античку и ренесансну „кризу свести“, па је отуда сазнатљива кроз призму трагедије. Ова димензија, најпоследње, чува његово провокативно и динамично писање од исклизнућа у пуку потребу да се буде занимљив.

Горан ЛАБУДОВИЋ Шарло

ПЕШЧАНИ ЧОВЕК ТЕШКО СЕ СМЕЈЕ

(Саша Радоњић, „Провихорило”, Соларис, Нови Сад, 2020)

Нисмо често сретали израз *провихорило*. Он означава и да је прошло, да је однео ветар, да је нестало из сећања, да је заборављено, престало да важи, или како би Алексеј Јурчак рекао: *Све је заувек док више није*. Овај израз сам последњи пут чуо у једној кафани у Суботици пре више од десет година, када је човек за столом до прозора то изговорио и руком одмахивао, на шта је конобарица климнула главом. Али у метежу суботичке кафане у то недељно преподне са мојим другарима, после чега смо отишли на залеђени Палић прекривен мразом по зубатој паведрини, тај израз се изгубио. Провихорио. Да у себи не садржи реч од ваздуха и ветра, можда бих га заувек упамтио. Срећом, вратио се кроз назив нове песничке књиге Саше Радоњића. Песник у уводном делу и каже: *Малочас сам се случајно као са малим племенитим злодухом сусрео са речју коју никада нисам користио ни у свакодневном говору ни у мојим књигама. Био је то веома дирљив сусрет пошто ова тако ненадана откривена реч као ниједна друга, а верујте да после свега знам много речи, сажима у један словни нуклеус све из мог живота. И тако сада је понављам као мантру ишчекујући свануће, тихо, врло тихо – Провихорило, Провихорило...*

Тим путем искре стихови из прве песме: *Обично пишем у цик зоре / Док преплићу се светла и сенка / Поезија и проза / И док је још сасвим кратко све истина / И ништа од свега истина није... У песми Вера у месец Радоњић нам даје једну изузетну слику: ...Верујем у месец / Јер је он најбоље / Што ми се могло десити / Кад сам се посрнулом вером / Послужио као кришом бајатог хлеба / ... У песми Дечак са шибицама, запазили смо ове стихове: Али тешко је размишљати / Док око главе пролећу комете као комарци / Док лаје кишијски кербер из друге галаксије / ...А онда ме је засула метеорска киша / И кишибран је плануо као свако палидрвце. У краткој песми Вода која подсећа на готову сценску поставку истичу се стихови: ...Нема ту жара, славе ни дима / Када све плави сећања плима / на коју се у наставку наслања песма Ваздух: ...Умеш ли заиста и ваздух да бојиш / Да ли си опсена ил' стварно постојиш/.*

Поетски дискурс Саше Радоњића у овој књизи долази са разних страна, музичких: рокенрол и блуз, позоришних: готова сцена, чиновни, инсценијент, затим искуствених и прозних који провејавају дати стиховито, плаховито на тренутке, или сасвим тавно и неумољиво. У песмама са везаним стихом крију се озбиљне слике, иако су у књизи те песме дате сасвим приземно, *од прве*, за сваког.

...Куда иде човек овај / Цепну тугу што продаје / На машиницу свезан очај / Пробранима гратис даје... / у песми Господар носталгије на коју се неумитно наслања песма *Кућа од прашине* и у њој ова слика: *Градим кућу од чаробне прашине / Већ је ту цреп и венац олука / Зидам од блуза и туге камене / Кућу коју ће срушити бука*. Тим путем читалац ће стићи до песме *А шта ако: ...А шта ако данашња бестидна киша / Пронађе твој шешир од плиша / Хоће ли лииће ставити маску / И прикрити жудњу на одласку/*.

Многе стихове препознајемо из Радоњићевих блуз остварења и музичких албума који су добро познати али на овом месту, у књизи, дати као песме, имају разуме се, књижевни призив, читалачки, *a cappella*. Успео је Радоњић у овом стиховно-музичком велеобрту да изокрене сонгове у поезију. У блуз остварењима постоји тек неколико песама о срећи. И задовољству, или успеху. Блауз је, како нас учи тај правац, поезија чежње, растанка, великих и малих очекивања, падова и емотивних бродолома. Блауз је зрео, припада старијим генерацијама које све или готово све знају о емоцијама, љубави и самом животу. Мотив путовања у овој музици и поетици присутан је и у поезији Саше Радоњића, у преламањима светла и таме, прве зоре и последњег зрака, у мраку који се бескрајним чини.

За ову књигу потребно је животно искуство, оно истинско, не оно прележано које смо и рукама и ногама тргајући се, преболели. Провихорило, у односу на почетак овог приказа, може да значи и да није коначно отишло, већ да је могуће да вихор све то опет нанесе, попут бумеранга. У песми *На крају света* која је и последња у књизи стога запажамо: *Пешчани човек тешко се смеје / Говори тихо хода још теже / Надомак траве кристале сеје / Корак се осипа, ципеле беже*. Провихорити, такође, може да представља и прочишћење, промају, свеж ваздух. Чини се да је све на само пола корака од сасвим сродног израза *вихорити*. Пола корака некада представљају читаву вечност, посебно ако их је тешко начинити, а треба вихорити и провихорити и због себе и због других. Успео је Саша Радоњић да проблематизовану стварност рашчини струнама од светла на нотном папиру савремене поезије и отвори међупростор за тумачења и одсјаје.

Зорица ТИЈАНИЋ

**БОЛХОРВЕСОВА ДИЈАЛЕКТИКА ХЕУТЕРАНИЗМА
У СЛУЖБИ ИСТОВЕТНОГ И ПОСТОЈАНОГ**

*(Владимир Кирда Болхорвес, „На видику згаришта“,
Прометеј, Нови Сад, 2020)*

Русински и српски књижевник, романсијер, песник и филозоф из Новог Сада Владимир Кирда Болхорвес у роману „На видику згаришта“ има улогу хроничара једног времена, које је по закону ентропије у неком тренутку морало да одумре, копрцајући се у друштвено-историјским приликама од завршетка Другог светског рата до почетка деведесетих. У својим дневничким записима нам приповеда о судбини човека као кохерентној јединки, интегрисаној у друштвено-политичке токове државе за коју је, својим прекогнитивним способностима и логичким претпоставкама, као што и сам наслов говори, наговестио да је могуће не само да нестане, већ да од ње остану само згаришта.

У егзистенцији сваког човека је одбијање свести о нестајању или пропадању, а овде „на видику“, јер је очигледно да је нешто, што је од самог почетка кренуло путем иреверзибилности, немогуће одржати. Ентропија је неминовност и резултат дезорганизације и деструкције, услед мисаоног обрта и целокупног дотадашњег погледа на свет.

Како је човеку лакше да створи механизам функционисања у сопственом битисању, Владимир К. Болхорвес ствара сопствену филозофију, а на основу колективног сећања и прилази научном остварењу, али методолошким приступом научника, истраживача и социолога, где је хронолошки моменат, односно нуклеус потпуно ново уређење са утврђених 30 принципа хеутеранизма, који су плод идеологије хуманизма и могућа прекретница у стварању нове цивилизације.

Хеутеранизам има тенденцију настајања као универзални закон који ће важити у новом поретку, а који је на неки начин и мисија писца који је неуморно креира путем својих дела, у којима преузима улогу историографа, говорећи о судбини егзистенције и ентропије једног народа у периоду који неретко називамо „златним

добом“, а он га је видео унапред осуђеног на пропадање, односно нестајање, јер „згаришта“ су само опрљци које ветар лако разнесе. Међутим, не дозвољава да се разнесу, већ их пажљиво сакупља у својим поглављима и разврстава у свом животном делу, у свом венцу који назива „Сневајући звезду Хеутераније“ чиме разгорева наду да ће на згаришту запалити нову ватру, односно оживети мит Феникса.

Пред човечанством је мукотрпан и дуг процес који ће морати да се формира у свим својим фазама и стадијумима, од детињства до старости, слично духовној евалуацији човека, на шта се заправо и мисли, јер освит нове филозофије подразумева рађање нове мисли човека, и утицаја на његов духовни развој од кога ће зависити и његова судбина. С обзиром на то да човек својим карактером утиче и на своје деловање и да на тај начин ствара судбину, тако и човечанство не може да очекује да ће реализовати добробит чинећи различита зла, било свесно или несвесно.

Свестан, као мало ко, да промена потиче од самог човека, Владимир наглашава да је трансформација резоновања, као нов начин размишљања, есенцијална и нужна. Када се то буде догодило, а под утицајем принципа нове филозофије, можемо очекивати да се и друштвено-политичке, културне и друге значајне делатности промене у корист појединца, а самим тим и целокупно човечанство.

Стварајући паноптикум књижевних дела, Владимир Кирда Болхорвес улази у дубину филозофске мисли, осветљавајући живот средње класе у време Тита, и постаје хроничар тог времена, јер, захваљујући овом аутору, сазнајемо детаље из његовог сећања, које у уџбеницима историје није могуће пронаћи, будући да се историја бави чињеницама и датумима. Писац фрагментарно износи целокупан живот једног човека рођеног након Другог светског рата, који је прошао све фазе изградње социјалистичке и комунистичке идеологије, сведочећи о њеном, прво стварању, па рушењу, ратовима, последицама и узроцима и детаљима културно-политичких околности у којима се сусретао са значајним личностима послератне идеологијске књижевности, те у борби са илузорним идеализмом наступа искрено, бунтовно и превратнички.

Као новинар истраживач и филозоф, решен да из катарзе створи нешто непоновљиво, упорно поставља питања, замишљен над прошлошћу у бесконачности времена и простора, тражи место за данас и боље сутра.

Сагледавајући целокупно дело Владимира Кирде Болхорвеса, венац „Сневајући звезду Хеутераније“, не могу да не споменем Балзака и његов циклус „Људске комедије“, или Кеселове „Путеве несреће“, затим и Прустово трагање за изгубљеним временом и идеју писца да обједини свој стваралачки опус. Лепота је у сећању, у фрагментима времена које пролази, а писац од њих ствара мозаик.

Такође, не могу а да се не осврнем на обимност и детаље у Болхорвесовим делима који су ме асоцирали управо на Балзака и његов специфичан приступ увода у причу, затим обраћање пажње на детаље, дигресије које су праве мале психолошке опсервације. Балзак је познат и као изузетан хроничар, а време у коме је живео је такође обележило друштво хаоса и поремећаја духовних вредности.

Несагледивост бесконачности васионе и људска жудња за остављањем трагова, почевши од потомства до креирања дела, пружају могућност одржања вере у вечни живот. Између постоје схватања, тежње, циљеви и интереси, све што човек чини из жеље сопственог ума и душе, на основу које је његово егзистирање угодније и има сврху односно одржив психолошки мотив.

Вера је у његовој филозофији смисао живота у целокупном живљењу, само ако је оно испуњено етичким понашањем и dobrim циљевима. Изван тога живот нема никаквог смисла.

У *Хеутеранији* се говори о срамотама човечанства, ратовима, дисхармонији глобалне људске цивилизације, безобзирности политичара, како о дехуманизацији тако и о интересном уништавању индивидуе, која као кохерентна јединка очигледно бива занемарена и још мање представља вредност систему, док истовремено систем није свестан своје мањкавости, јер, пренебрегавајући потребе јединке, прети да се претвори у своју супротност.

Управо је то иреверзибилна дезорганизација и деструкција која мора резултирати – у једном тренутку је и резултирала – ентропијом. Оно што је наступило, недела су безобзирних политичара који су допринели егзодусу људског рода.

Доктор Милан Мицић је, у свом осврту на роман Анђелка Анушића „С Хомером у Олуји“, рекао да књижевност преузима улогу историографије, наводећи да је то Анушићево дело књига боли и судбине о егзистенцији читавог једног народа.

Владимир Кидра Болхорвес се посветио студиозном и темељном осветљавању не тако далеке прошлости југословенског друштва из угла некога ко је све те промене и трансформације осетио на властитој кожи, али и у властитој земљи, осећајући њено „отцепљење“ на једнако болан начин. Оно на чему је вредно и темељно радио, имајући у виду да је човек биће достојно поштовања, проналажење је начина и метода помоћу којих се може, и помоћу којих је потребно побољшати живот на свим нивоима, а све то ради спасења човечанства, при том мислећи на хуманизам и човекољубље, односно достојност и поштовање.

На почетку трећег миленијума, како каже, и даље имамо разновразне пророке, месије и провидљиве умнике, прекогните, али свима је заједнички бекграунд оправдана брига за човечанство. Писац, свестан различитих утопијских праваца, представља свој венац путем књижевног опуса у коме „снева звезду Хеутераније“, свестан да је утопија неостварива, али да је друштво променљиво и да тренутно живи најгору врсту угрожености. Зато представља 30 принципа нове филозофске мисли – хеутеранистичке, помоћу које ће обезбедити боље и срећније битисање, односно бивствовање на планети. Тридесет домена су неопходни покретачи високовредних активности многих људи у футуролошком смислу и обухватају сваки сегмент друштва, од културног, политичког, економског, научног, хуманитарног, религијског, организацијског, филозофског, и свакако демографског и пацифистичког, у једној новој освитној иницијацији, којој теже постављени принципи.

Као писац и ТВ новинар у Титовој, Милошевићевој и Ђинђићевој епохи, В. К. Болхорвес приповеда о данима „слободе“ у времену у коме се загледао у самог себе, у свој животни пут, своју мисију коју започиње 1976. године, рушећи предрасуде и на тај начин градећи „кућу“ свог дела. Речи Милана Кундере су за њега биле довољан замајац да га учврсте у мисли, да је потребно писати о себи, а не само имати право на исповест.

Болхорвесов опус књижевног дела делимично подсећа на дневничке записе, али пре свега их доживљавам као хронике једног времена. Завршетак 20. века који је само почетак технолошког напретка који ће у 21. веку ухватити маха са свим својим добрим и оним мање добрим странама, описан је из угла човека који је склон дубоким анализама и критикама друштвеног система.

Догодовштине из свог живота смешта у временски оквир свог активног деловања и приповедање образлаже својим унутрашњим психолошким стањима, поривима, тежњама, искушењима којима одолева и морално и етички, не осуђујући појединца већ представља модел функционисања друштва у тадашњем времену, пуштајући читаоца да сам закључи да је неопходан подухват како би се спасила будућност.

Болхорвес поставља питање шта је то истинска срећа? У неким деловима романа уживамо у путописним репортажама са Јадрана и многих других делова земље у којима је као новинар боравио и како сам каже, живот би могао бити занимљивији и лепши када би човек имао времена и новца да путује.

У шетњи са писцем, прошли смо преко белине хартије кроз уметничке и естетске пределе његове мисли. Разоткрио нам је многе суноврате односа у политици, дотакао се односа утемељитеља културе јужнословенских Русина Габријела Костељника и митрополита Украјинске гркокатоличке цркве Андреја Шептичког, те разоткрио много тога о утицају КГБ 1946. године под окриљем Руске православне цркве, где даје своје виђење религије и теологије у том периоду.

Своје мишљење о Русинима и Украјинацима предочава у разговорима са сународницима, најближим сарадницима, а уједно и књижевним јунацима Алеком Виславским, париским сликаром и архитектом, и Борисом Хардијем, историчаром. Прича нам о цинизму, о полуистинама, о баналним мислима и баналном свету. Његова је мисија борба за боље место под Сунцем. Он промишља попут Чеховљевих јунака, примењујући аналитичко и истраживачко новинарство под окриљем социолошке теорије и филозофске мисли, што делу даје карактер анализе једног доба сагледаног са више аспеката.

Прошетали смо са писцем по „Калеидоскопској Планинчини“ где је истакао Крлежине „Заставе“ баш као и своје, изузетно вредно књижевно дело.

Роман завршава имагинарном сликом споменика на коме је име Росвенира Гланка Шелгардона (Владимира Кирде Болхорвеса) с натписом и датумом 7. септембра 1982. године, када је због огорчености и неразумевања средине спалио половину тиража првог

издања „Калемегданских друмова“.

На згаришту остаје да почива прошлост једног човечанства и започиње Трећи миленијум, у коме претпостављамо остварење жеље за бољом и хуманијом данашњицом. До тада ћемо пратити знакове на путу и држати се принципа нове Болхорвесове, хеутеранистичке филозофије – која отвара врата новим и светлијим видицима.

траг ишчитавања – Зорица ТИЈАНИЋ

ЖЕНА НА НЕБУ (1989), уље на платну, 170x170 cm

Маријана ЈОВЕЛИЋ

*ОДАХОВЉАВАЊЕ ВАЗДУШНОГ ПРОСТОРА,
ИЛИ: О В(Л)АЖНОСТИ ДУБОКОГ ДИСАЊА
(Енес Халиловић, „Бангладеш“ Едиција Сент, Нови Пазар 2019)*

Пишући текстове о делима Енеса Халиловића, увек се недвосмислено усаглашавамо са одговором на питање, шта је извор неретке двојбе која раздире плућа савремених стваралаца: Да ли ме, при писању, покреће мој став, или, пак, мој најисконскији мотив? Овде је, дакако, реч о дубоким унутарњим мотивима, који имају већу привлачну и подстицајну снагу и чудотворнији ефекат на досезање и пласирање читаоцу, као конзументу, оне праосновне идеје читавог дела у односу на став песника, као далеко мање снажног, активистичког продуктивног подстрека стварања. О интересу, као покретачкој снази овде, разуме се, нема ни говора, осим оног узвишеног домета досезања субјективне и објективне сазнајности и свести о властитом индивидууму, свету и животу, спознаје која анихилира присуство било каквог ускогрудог материјализма и баналитета прагме.

Завидан ниво зрелости нашег песника огледа се у двама показатељима његове матурације као човека и уметника. О напред изреченом, он посведочава и поемом „Бангладеш“ у којој уочавамо: 1. Готовост да писањем оствари више циљева, кроз задовољење више мотива одједном, тј. да одговори на принцип тзв. комплексности мотива приликом стварања, као и 2. одважност у одолевању тзв. принципу угоде. Овде мислимо на спремност на остваривање постулата реализма који искључује потребу за неодложним задовољењима порива по фројдовском, нагонском принципу: „сад и одмах“, благодарећи стрпљењу да слојевито савладава препреке како на свом песничком путу, тако и током самог стваралачког чина.

Кроз метод тзв. децентрације, песник објективизира сву аутореференцијалност, погибелъ превеликог удела контемплације током писања дела, али, истодобно, он интимизира и приближава читаоцу одвећ реалистички концепт стварносног и егзистентног елемента, као конкретне честице убојитог репа комете која непрекидно пада и сагорева на тлу, тик пред нашим очима. Један од циљева Халиловићевог поетског стварања јесте, свакако, задовољење мотива

безусловне предаје поезији. Она, ипак, није херметички постављена и усмерена на процес самовидања рана читаоца кроз аутоисцељивање, како је слично натукнуо још Миљковић, него је та предаја усмерена на процес спознаје истине, једнако важан као и сам дискурс естетизације читаочевог укуса и хабитуса.

Аутора, каткад, тегобно и мучно разапиње дихотомија која тежи за испитивањем стварности у њеном егзактном тоталитету а, с друге стране, њена интериоризација кроз прерађивачке и филтерске механизме властите ауторerefлексивности и мисаоности, које су често семипермеабилне, тј. мембрански-полупропустљиве за понеки детаљ те стварности који одвише „зјапи“, неуклопљив у песникове вредносне системе. Кореспонденција емпирије, тј. искуствених сазнајних алатки, са нутрином мисаоних превирања, попут лековите размене материја у којима угљен-диоксид има једнак значај као и кисеоник у физико-социјалном екосистему чији је један од делова и сам човек, складно се усаглашавају у нарочиту врсту баланса. На тај начин, принцип равнотеже, као кључ сваког успешно обликованог уметничког дела, у поеми се реализује на ефектан начин. Доказ ауторове горљивости да контекмплацији и дискурзивној филозофичности не размачне крила одвећ толико да замагле истинско сазнање о свету и животу, поткрепљује стих: „Како се измиче простор који не видим, тако се увећава простор који видим.“

Принцип предаје стварању кроз потпуну децентрацију уметника, отеловљен је у стиху који каже: „Велика птица пристала је да ме снесе као јаје“. Надаље, осећамо га у стиховима који веле: „Узети. Дати. Грешно сам у два глагола: од поезије превише узети, превише јој дати“. Још репрезентативнија је и следећа истина: „Али перо има једну ногу, и није ми умакло. Чврсто сам држао перо и писао. Продубимо ли и проширимо потрагу за исказима који очитују ту искрену песникову оданост и окованост поезијом, наилазимо на нове примере: „И рече: 'Бар једном у веку довести поезију на војнички казан, тако је искушати'“.

Поменута ауторова чистота, која подразумева увек ново појавно рухо кроз кога ће се оваплотити његова потреба за иновативним у поетској ритмици и мелодици, а која има карактер сувисле и утемељене самосвојности и особености, обелодањена је вешто: „Оптужујем, осуђујем старца који има све зубе. Осуђујем манир у поезији, целину у сликарству. Потом, песник запечаћује речима: „Течем, ушће сам води коју пијем“. Тачка сам из које не излазим, кружница по којој кружим.“ Песник, крстарећи дубином и ширином поеме, открива да је приликом стварања спреман на „све, или ништа“, тј. да преузме ризике скопчане са рађањем књижевног акта, те кличе: „Понекад, један који бежи, сакрије се од другог, који тражи, онда гину од трећег. Али ту није крај. Деси се да и песник угледа одсечену главу и заигра фудбал“. Методолошки поступак децентрације у рађању песме и стваралачком чину, потврђује стих: „И нека се чува сваки који каже: ја.“

Надаље, Халиловић одсечно изговара: „Ко жели да ме прати, немој ништа да ми верује.“ Дакле, децентрација је важна и на релацији усмереној ка властитом бићу, али и у смислу разумне интерперсоналне релације и размене искустава између двеју јединки која мора, свакако, да постоји, али која не сме да буде лишена сопственог печата потраге. Песник, недуго затим, наставља: „Ако ме јуре, појешће ме. Ако ме следе, кад-тад ће ме појурити.“ Илустративни су и стихови који кажу: „У Бангладешу гледамо филм у којем познати глумац глуми себе. То је најбоље што може глумцу да се догоди, јер тада неће претерати.“ О томе, колико је важно одрећи се погубног дејства егоцентризма, главне препреке стварању које не сме да буде ускраћено објективним реалитетом, и колико би песник требало да критички надиђе сопственост властитих илузија, идола, парадигми и статички-окошталих, преживелих и незаснованих предрасуда остварности у себи и око себе, попут ритуалног само-чишћења са назнакама неумољивог *factum brutum-a*, сведоче надлазећи стихови: И рече: „Трагови се стиде мојих стопа. Ноге одлазе од мене. Моје руке ме туку. И глава ме заборавља. Вилица ме једе и језик ме олајава, растављају ме четири стране света, не примају ме годишња доба. Надаље, песник изговара: „Ништа не зависи од тебе, говори чекање.“ Потом, убрзо, Халиловић развија јасну симболику: „Говори чекање: `Старије сам од тебе и надживећу те`“.

Без призвука негативизма и ахеднистичке тоналности која подразумева да аутор уме критички да ужива у спољним стимулусима уколико се они не косе са његовим етичким констелацијским системима, он узвикује: „Шта буде, нека буде без мене. Као змија у рупу, језик уђе у грло.“ Анти-нихилистички, без антиципаторних, есхатолошких страхова и предикције ружног и декадентног у времену и друштву које ће тећи, несумњиво, и са њим и без њега, песник верује у моћ живота да се обнавља, трепери и креће, независно од поетског стварања, поткрепљујући тезу да је живот уметност сам по себи. Дакле, песник је биће привилеговано стога, што безмало исијава том понирућом, интуиционистичко-инстинктивистичком моћи, да својим осебујним перцептивним апаратима, али и безмерним трудољубљем, запази и детектује оно што је већ од самог живота и природе креирана уметност, те запише већ постојеће стихове у непролазне поетске забелешке. Аналогон наведеном јесте принцип античког лекарског начела: „Лекар брине, а природа сама лечи.“ (*Medicus curat, natura sanat*). У поменутом контексту, Халиловић подсећа: „Не траже опис пејсажи. Траже да их гледаш.“

Аутор констатује: „мачку могу угледати, само када ме гледа.“ Овде се наглашва чудесна моћ тренутка, блеска, титраја, искре, коју је у бујању живота инервисаног спољним надражајима готово благоволно умети „ухватити“, „препознати“, интројцирати. Дакле, као што фрагмент има јачину да делује на целину, таква је и снага хронолошког фрагмента, једног јединог момента, на читаво време и бескрај. Правилно „ухваћен“ тренутак, и исцрпно „искоришћен“ и доживљен садржај који он нуди реципијенту, једнако је важан чин као и интроспективни пут који захтева лаган и дуготрајнији процес

неизвеснијег и беживотнијег исхода.

Следећи постулат којег се Халиловић прилежно придржава у спеву чија ритмика носу у себи и знаке хармоничног сазвучја, али и намерне дисритмичке екскурсе, у форми *allegro, staccato, adagio*, са повременим апнојама, губицима даха приликом казивања, а о чему сведоче заграде у тексту које имплицирају неиздахнут ваздух приликом својеврсног песничког издаха, тзв. *expirium-a*, са циљем да имитирају консонанто-дисонантну, усклађено-нехармонизовану природу самог тока живота и начина функционисања људи и догађајних ситуација у Бангладешу, јесу постулат перзистенције (истрајности) и конзеквенције (доследности).

У силини брзе кретње и непрестане пулсације, песник увек указује на потребу очувања унутрашњег мира, дубоког дисања као начина сусрета са самим собом, упркос манији фактографско-догађајне логореје којом је испуњен сваки тренутак боравка у овој чудноватој земљи. Стога, други део наслова нашег есејистичког осврта и носи императивно-препозицијски прерогатив: О В(Л)-АЖНОСТИ ДУБОКОГ ДИСАЊА. Медицинари непрестано истичу тескобну чињеницу, да савремен човек, уопште узев, плитко и влажно дише, безмало лажно-дубоко, иритиран спољним сензацијама које имају карактер пренаглашене акцелерираности (убрзаности) и центрифугалности. Поменуто резултира алијенираношћу, отуђењем јединке од саме себе, уместо унутрашњег, психо-физичког фокуса на властито сопство у најпозитивнијем смислу те речи. Разговор са самим собом, у четири зида, или усред кошмарне „кошнице“ живота, јесте нешто чега се модеран човек прибојава. Саобразно с наведеним, аутор узвикује: „Рече: нисам питао ко си. Реци ми куда идеш. Ако за мене питаш, нисам онај који говори. Ја сам онај којем говорим.“

Ширину и дубину истрајности и доследности у свом креативном акту, песник потврђује стиховима: „Где год копао, ако будеш копао, постоји могућност проналаска.“ Овде се чак назире способност аутора да се не ослања само на нагонски део своје „утробе“, док ствара, него да освести своје несвесне мотивске механизме што представља израз његове зрелости не само као индивидуума, него и као поетског ствараоца. Песник износи чињеницу: „Својство поезије, да не открива своја својства.“ Потом уздише: „И све што рече, он не порече. Али није смогао храбрости да каже: немој пасти на те гране да продајеш истину, бесплатна је.“ Принцип перзистентности и конзеквенције рефлектован је и у следећим стиховима: „Некима пропадну зуби због истине, некима пропадну зуби због лагања, материја се своди на исто.“

Следећи циљ и принцип који песник у поеми остварује, јесте принцип брижљиве индивидуације личности засноване на свесној мотивацији као покретачкој снази битисања и самог стваралачког акта. Раскошни, штедни и колоритни описи Бангладеша као земље у којој се „звучи умножавају као питања“, а о „бубњевима бубњају бубњеви“, земљи пространих, непрегледних равница, пиринчаних поља, влаге, тигрова, „пчела у кошницама“, „милиона деце у мошницама“, влажних дахова, змија, поплава, алги, река

у бифуркацијама, пренатрпаних тржница које „зује“ и „брује“ крцате животом, само су једна врста фантастично развијеног и разрађеног, суперпонираног феномена. Он представља маестрални вид разрачунавања и саморазрачунавања песника са самим собом и проблематизације унутрашњих и спољних дисбаланса у њему који га тиште и притискају, а резултирају успостављеним самосагласјем и надограђивањем већ постојеће импозантне, а додатно унапређене усклађености са природом, спољним светом и животом. Тај живот, у песнику, буја и развија се попут шареног, а не црно-белог филма.

Познато је да је, кад развијамо црно-бели филм, потребно да уђемо у мрачну комору. Тада је нужно, да ушавши у ту затамњену просторију, проверимо да ли је она у потпуности мрачна, односно да ли у њу не допире са неке стране било какав извор светлости, не би ли се жељени процес неометано и квалитетно одвијао. Зато је неопходно, да чим уђемо у мрачни простор, у трајању од неколико минута затворимо очи, и да ако, отворивши их након којег минута не детектујемо присуство ма каквог облика светлости, тј. констатујемо потпуну таму, тек онда приступимо процесу израде филма. Тај сусрет са самим собом песник оживотворава и актуализује у једној унутарсопственој форми самоспознаје. Ова подразумева савршену интројекцију узврпољене спољне феноменологије „Бангладешизма“, насупротив магновењском меланхолизму „Суматраизма“, која утицај свих „штипајућих“ сензација, попут двеју штипаљки, развијени филм ипак држи под контролом, учвршћујући га на жици свом својом жестином. У крајњем исходу, све то доводи до промене аутора самог, као човека и уметника. Наведено одсликава врхунска метафора: „Ко је срео тигра, никад га више није срео.“ Сусрет са самим собом, јесте оно везивно ткиво које ток поеме чини чврсто организованом и постојано-структурираном конструкцијом, заснованом на емпирији која обезбеђује аутентичност и експериментално утемељење.

У прилог чињеници да процес индивидуације не значи нужно и персонификацију, односно непожељну и недобродошлу крајност личности да све појаве, процесе и дешавања око себе тумачи поласком једино од себе и самом собом као мерилом, тј. да је у спеву реч о потреби индивидуације и изградње здраве, адекватне човекове личности без склизнућа у аномаличну центрацију, говоре стихови: „Желим нестати, материја неће ни да чује, и рече: сабери ме – нећеш добити. Одузми – нећеш изгубити“. О процесу те свесне мотивације у „доба машина“, онда када „нема петлова, јер поклани су и нико нас не буди“, као предуслова повратку себи и служби правим и свевременим вредностима, Халиловић сведочи: „Едип онај, пробушених ногу, који путује према себи, који се враћа према оцу и сретне га на раскрсници, који иглом из мајчине хаљине прободе очи своје, па слеп крене на пут.“

У наставку наше опсервације поменимо и принцип витализма и релизма, као и однос појединачног и општег, постулате који хране и прокрвљују ткиво овог интригантног и особеног спева. Принципи витализма и реализма очитују се у игри симболима, као Хачатурјановим сабљама: „Зуби се опирају зубарима, материце одгонетају живот.“ И

надаље: „Сваки укус увукао се у глад, као змија у рупу.“ Корачамо ли даље по траси пута који се простире пред нашим очима током читања ове књиге док белина централне траке лелуја по врелини, наилазимо на још примера који конкретизују песников принцип окрепљујућег виталистичког реализма, у функцији сазнања света у њему и око њега. На једном месту, Халиловић подсећа: „И питаше ме у Бангладешу: Зашто се хладан човек претвара у топли пепео.“ Кренемо ли даље, наилазимо на стихове који узвикују одсечно: „Не! Не вриштати иза смрти. Вриштати иза рођења.“

Потом, аутор шапуће: „И знајте, да биљка преко гвожђа нечујно дише.“ А, затим, кличе: „Динизам води у инертност.“ Треба ли Вам онај који тражи изговор?“ Песник се овим не зауставља, него активистички и реалистично изјављује: „Ово није манифест. Сваки манифест подразумева оно чега се одриче, за разлику од песме која може постојати без песме.“ Опет закључујемо да песник тражи инспирацију у животу, превасходно живот проматрајући као поему која саму себе исписује путем наизменичних грчења и опуштања мускулатуре његових шака. Оне не одустају од животодарних покрета и непрестаног, доброделатног гибања. Халиловић подсећа: „Далековидост је прогресивна. Видим све даље.“

Интересантан је ауторов однос према релацији: појединачно-опште, делић-целина, фрагмент-тоталитет. Спев „Бангладеш“, писан у форми књижевне, стилски продуктивно-разуђене, нетипичне репортаже-поеме, стилем праве која асимптотски тежи да се приближи бесконачности, увек обременењена свешћу да је то зацело немогућна мисија, у једном пост-експресионистичком вербално-одевном руху и динамизму језичке кретње, лишен је јаловог и већ виђеног маниризма, са непрекидном тежњом да пева о моралу, али да читаоцу не морализира у директном, субјективизираним и императивном и индукцијском смислу инпута одређеног морала којег сам песник заступа.

Моћ фрагмента, по њему је огромна. Песник признаје „реч већу од поезије“. Малочас говорећи о вриштању, закључујемо да песник, на махове, чак и саму реч претпоставља фонеме, односно непосредној искрености спонтано испуштеног гласа, као још непатворенијем ентитету. Из овог разлога први део наслова нашег текста и носи назив: „Одаховљавање ваздушног простора...“ Један влажни дах само једне јединке у многољудном Бангладешу, за песника има моћ фасцинације. О односу појединачног и општег, Халиловић, већ на самом почетку поеме вели: „Ножни прсти међу ножним прстима, људи под ребрима људи. Влага. Плућа на плућима. Појединац у гужви. Кад бих то могао изрећи као хемијску формулу.“ Надаље, аутор истиче: „Срео сам годину, претворила се у месец, срео сам месец, претворио се у седмицу. Срео сам седмицу. Претворила се у дан. Срео сам дан. Претворио се у сат. Срео сам сат који прође поред мене као варница.“

Следе даљи стихови: „Простор у којем су просути километри, километри подељени на метре, метри крцати сантиметрима, сантиметри пуни милиметара“. У наставку, Халиловић узбудљиво

предочава: „Доказ којим се из једног види мноштво, јесте брод којим су пловили Аргонаути – стар је и лежи толико лета, саздан из стотина дрвених делова, и сваки део временом је иструлио, али музејски радници мењали су део по део и данас, на броду, нема ниједног дела који је некада чинио брод; временом сваки део је замењен; ако је сваки део на броду замењен, да ли је то и данас брод којим су пловили Аргонаути? Јесте, јер све време постоји веза међу деловима који повремено бивају замењени. Дакле, појам појмом чини веза међу честицама.“

Песник указује на своје откриће: „Трагати за једним Аргонаутом, значи срести све Аргонауте.“ Окрепљујуће звучи и вербални еликсир кога наводи Грејвс, а аутор износи: „*Ово је секира мог деде, мој отац је заменио држалицу, на коју сам ја углавио ново сечиво*“. О снази делића и његовом значају за целину, песник у другом делу књиге који се назива „Манифест квантумизма“ наглашава, готово гномски: „Прсне реч да се испали спев“ и „Кап крви открива крвну слику“, или, пак, акцентује моћ једне честице која поседује симболичку снагу многих других делића истичући јачину присуства једне једине „трепавице на месту злочина“. Халиловић, слично филозофима тзв. космолошког раздобља античке филозофије, раздобља које је претходило потоњем онтолошком и следећем антрополошком периоду, исказује веру у моћ елементарности честице, материје, супстанце. Представници ове фазе старогрчке филозофије, трагали су за тзв. праелементом, пра-честицом, праузроком свих ствари и појава на свету. Такву супстанцу, прапочело свега живућег и егзистентног, они су назвали *apeiron-arche*.

Примењујући на своје тезе постулате једнако консекутивне, као и иманентне критике, спреман да их „на своје очи“ разложи, па и раскринка и одбаци ако „не пију воду“, аутор каткад искричаво нагиње атомистичким, Леукиповим и Демокритовим схватањима функционисања света и живота. Према Леукипу, нити једна ствар не бива без свог узрока, него с разлогом и по нужди. Читав спев „Бангладеш“ упућује на један незаустављив процес, немир, дамар „испод коже“ и испртано, испупчено вретено попречно-пругастог и глатког мишића који су у континуелној и континуираној функцији и спрези. Као што срце представља највећи мишић који, преко тзв. „малог крвотока“ храни и опслужује само себе, а путем „великог крвотока“ пумпајући крв с кисеоником у аорту, одашиље тај преко потребни елемент по свим деловима тела тако и Бангладеш као, земља настала из „Бангла језика“ и појмовна категорија, постоји сам по себи, без обзира на све уметничке интервенције. Песник је тај, који његове дахтаје уме да препозна, спозна и преточи у књижевно дело, већ својеврсну креацију *sui generis*.

Ипак, оно у чему се Халиловићева филозофска поетика разликује од Демокритове, то је несвођење квалитативних својстава супстанце на њена квантитативна својства. Дакле, количина не представља основну суштину и одлику ствари (облик, величина, покрет, тежина). Песник дубоко урања у психологију Бангладеша наликујући атомистичким представницима из 5. и 4. века п.н.е, по тзв.

„теорији сличица“. По њој, човек треба да надвлада пролазне сензације задовољства и да тежи стварању и откривању трајних вредности као што су сазнање, разумност, мудрост, доброта, умереност, ведрина и спокојство, а све у циљу улагања већег напора за бригу о властитој души, него ли о самом телу.

Када је реч о поменутом пра-почелу свега, о тој супстанци која је као делић у конститутивном смислу инкорпорирана у читаву целину и утиче на изворне каузалитете догађаја и битисања, према Талесу из Милета, то је вода. Насупрот њему, по Анаксимену и Анаксимандру, праелементи, снажне честице целокупног постојања јесу земља и ваздух, а према Хераклиту, ватра представља симбол вечите кретње. Овај последњи филозоф, дакако, највише својом филозофемом подсећа и на ауторове ставове о животу поготово стога, што и сам инсистира на снази фрагмента да, као творитељ целине, никада не пропада. Уместо тога, делић само мења своја агрегатна стања, као што и човек није увек исти у различитим периодима свог живота, и у различитим ситуацијама. С тим у вези, ни сам песник, пре и након што је „окусио“ свеобухватну разноликост укуса и мириса Бангладеша, није исти човек.

Уместо закључка, поменимо још три методска поступка који се, унеколико, поклапају и са циљем писања овог пева. Поврх свега, издвојмо начела Манделброве факталне геометрије нарочито присутне у другом делу поеме, под називом, „Манифест квантунизма.“ који би чинио тај „мали крвоток“ поеме, у односу на „велики крвоток самога пева“. Ова схватања почивају на представи фактала као геометријског лика који се може разложити на мање делове тако, да сваки од њих представља умањену копију целине. Дакле, фактали јесу тзв. скалиране реплике себе самих. Халиловић помиње бифуркацију река у Бангладешу, а у природи знамо да „боде очи“ пример дебла које се грана на мање гране, ове на још мање итд. Идентичан случај је и са примером паукове мреже, нервним системом, плућним алвеолама, морским звездама, коралима, шкољкама, људском ДНК која се простира у виду хеликоидне (бршљенасте) структуре. Сваки делић целине садржи саму целину унутар свог аутохтоног ентитета. Као што је особина фактала: самосличност, тако су и ауторови стихови, у градивном смислу гледано, разгранате лиричке категорије садржане једна унутар друге, обухваћене јединственом идејном поставком, као везивном водилом.

Други методски поступак односи се на принцип корелативне инвертираности, односно реверзибилности појединих делова текста. Наиме, враћањем на почетне странице можемо докучити свршетак, и обрнуто. Такође, и један и други могу реконструисати централни садржински део, као што исти, сам по себи, имплицира почетак и конач, комплементарно.

Размишљајући произвољно, али у сагласности са текстом, помислимо на блесак интригантности која је засјала пред очима једног Албера Камија док је писао чувени „Еп о Сизифу“. Наоко неостварен, бесплодан, отргнут од целине, сизифовски део наших бића не морамо представљати одистински несрећнима и не само актуализованима. Тај

делић бића јесте можда скупен, ограничен и завистан, али он поприма снагу свог средства за рад, а то је испрва малени груменчић који се, у контакту са мајком-земљом и сопственим знојем, итекако временом претвара у замашну грудву-громаду наде, одстрањујући из дела тог бића примесе убогости и беспомоћне узалудности.

Друго, ваљајући камен низбрдо, тај поменути део нашег бића осећа олакшање и веру у промену свог статуса која му враћа осмејак на лице. Однос фрагмента и целине овде је перфектан, а олакшање долази након чињенице да постоје ствари које зависе од нас самих, а то је освешћивање несвесног у нама и тај „дрвени померај“ има космичке димензије, указујући на властиту промену на боље. Дакле, два су дискурса која својим паралелизмом у Халиловићевој поеми не „боду очи“ него се у синергизму надопуњавају: дескриптивно-ипресионистички доживљај земље, као идеална позорница за унутрашњу драму која од песника, у једном здравом конкуритивном агонистичком духу такмичења са самим собом, на концу, прави бољег човека и ствараоца.

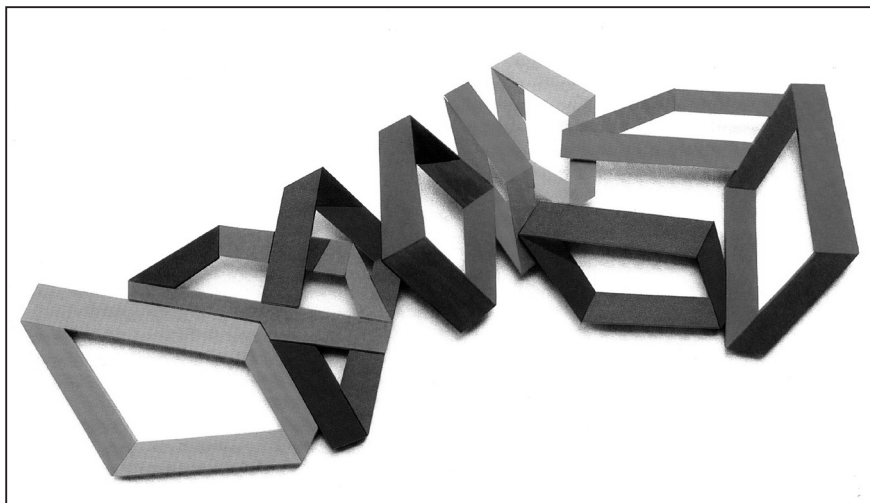
Трећим поступком, аутор потврђује суперпонирано надилажење дескрипцијских константи и, на махове, непредвидивих токова својеврсног аортно-капиларног континуума у изношењу геополошких сплетова карактеристика необичне земље у којој је боравио, на ниво једне „крвљу и месом“ опточене и набијене аутореклесије. Њен циљ представља досезање нових истина о себи и свету око себе, водећи целисходној и адекватној самопромени. Алатка којом то Халиловић чини, јесте интерпретацијска поливалентност, увек добродошла многозначност опсервацијских углова гледања и сагледавања појава и процеса у бићу и непосредној околини. Наиме, песник гаји интимно уверење, да је моћ редукованог, сведеног, минималистичког исказа, донетог по принципу мање је више (*less is more*), много убојитија од квантитативне атрибуције и предимензионираности стиховног исказа, као значењског појма. Управо та гномска конотација Халиловићеве поезије чини је дубоко мисаоном и доказ је високо и надалеко трансцендиране дескрипције, лишене пуког језичког егзибиционизма и самодовољног артизма, који нису никада сами себи сврха и циљ. Песник кличе: „Што јачи оргазам – то краће песме.“ Затим вели: „Круг је саздан од садржаја изван себе, тако да мањи круг има већу површину, сходно томе, тачка је већа од било ког круга.“

У спацијално-хронолошком погледу песников текст представља особиту просторну (појавну) категорију, али и временски ентитет са прерогативом процесуалности. Халиловић примењује технику тзв. „двоструког кодирања“, тако да слојеви ранијих историјских садржаја брижљиво корелирају и реферирају са садашњим, рецентним тренутком. Тако можемо рећи, да он појам времена проматра највећма са аспекта његовог тумачења као презентне (садашње) категорије. Песник тешко да заступа тзв. етерналистичко, или посибилистичко гледиште по питању сагледавања времена. Ова последња визура подразумева постојање садашњег и прошлог тренутка једновремено, а прво становиште схвата време као јединство

трију елемената унутар једне категорије: истодобно преплитање садашњег, прошлог и будућег транутка у једном једином моменту. Ако и има елемената посибилистичког гледишта, онда се ту мисли на ауторову насушну потребу да остварује не двоструку реалност прошлости и садашњости истовремено, него да повременим и кратким евокацијама, тј. подсећањима и призивањима прошлости, боље протумачи и схвати садашњи тренутак.

Фракталне „теорије хаоса“ можда би и доживеле свој врхунац нападајући се са вечних изворишта живописних метежа којима врта Бангладеш, да песник у самом спеву није од почетка, пажљиво браним вербалним миљоказима и језичким сигналним заставицама успоставио јасну потребу за редом и поретком, у свом том конструктивном „брују“.

И осећамо, на самом свршетку, да све док је тог једног јединог, почетног таласа, који уме бонацом да прећути спремање подводне вулканске ерупције која можда најављује разорни цунами, и све док је снаге оног једног, јединог непомереног каменчића на обали који је својим битисањем у стању да оповргне стихију попут сеизмичког таласа преобраћеног и враћеног у мирно стање под увек спремним изговором да је својим дрхтајем прегнуо само безазлено да имитира грч на лицу узјогуњеног човека, делић ће имати јачину целине, а плућна алвеола ће са страшћу моћи да, попут птице, прхне плућним крилом у извантелесну акробацију којој плућна марамица својим паперјем није потребна, да би отклонила траг савршеног узлета.

УМЕТНИЧКА ФОРМА (1994), дрвени објект, 96x170 cm

Жељка АВРИЋ

ВРЕМЕ СТВАРАЊА И ВРЕМЕ ПЕСМЕ

*(Предраг Бјелошевић, „Заједно са зидовима”, Удружење књижевника
Републике Српске, Бања Лука 2020)*

Збирка песама Предрага Бјелошевића „Заједно, са зидовима“, вишеструко је привукла моју пажњу; почев од оксиморона у наслову, разноврсношћу форме, неуобичајеним језичким конструкцијама и синтаксичким решењима који су ауторовим стиховима дали једну оригиналну метрику и друкчију мелодичност, вишегласје; богатством мотива и тематском заокруженошћу, различитим амбијентима, згуснутом атмосфером. Све су то поетски *алати* којима се аутор зналачки користио како би свом делу дао својеврстан печат и посебан оквир за његову вишезначност.

У тематском језгру који чини тројство: Творац (Господ) – Човек – Стваралац, издвајају се посебни мотивски прстени, концентрично распоређени око средишта, међусобно повезани. У првом мотивском прстену је језик, говор, реч, песма. У другом човек, његова трагања за животним смислом самим собом, у датом историјском и животном тренутку, у реалној и уметничкој стварности, међу *зидовима* оног што га гуши, омеђује, притиска и уједно, са чим се поистовећује и саживљава. Бјелошевић је у својој поезији сведок и печатељ човековог постања и постојања, свих његових успона, страхова, падова и уздизања, клаустрофобије од свих облика затворености, спутаности, ограничености. У трећем кругу срећемо завичајне и породичне мотиве на које се природно надовезују патриотски, отаџбински, национални, као и мотиви везани за географски даље или ближе пределе и места у којима је песник боравио или је из неких других разлога (емотивно, радно, у чежњи) везан за њих – Омск, Абакан, Томск (Русија, градови Сибира), Франкфурт на Одри, Софија, Сићево, Чортановци, Дунав и наравно, Бања Лука. Посебан круг чине песме са мотивима дубоког пијетета и блискости, уметничке и пријатељске са другим књижевним ствараоцима и уметницима, из различитих земаља и култура, савременицима времена и духа Предрага Бјелошевића.

Збирку „Заједно, са зидовима” чини шест заокружених и међусобно тематско-мотивски и формално повезаних поетских

циклуса: *Идући у сјенку своју одјеვენ – Визије, стварност – На путу, теби – Вријеме, са уточишта – Поновни сусрет, свијест о кући – О пјесми која се понавља у времену.*

Из циклуса „*Идући у сјенку своју одјеვენ*”, издвајам песме *Падање, уздизање и Звијезди, у нама*. Прва песма испевана је у контрасту у којем се наизглед божанско супроставља људском. Уздизање припада божанском, док је човек склон паду. Али, до божанског претходи трновит пут пун падова и успона, чиме се истиче да су божанска и људска природа узајамне и неодвојиве. Лапидарне форме, згуснутог значења, ова песма већ у свом првом стиху, гномским изразом у облику тврдње – *Само падање уздиже*, потврђује стоицизам као духовно и животно опредељење лирског субјекта.

Мотив пада поетизован је и у песми *Звијезди, у нама*. На почетку песме је уопштена тврдња – *Тешко оној звијезди / која се претвори у земљу*. Идући од почетка ка крају песме, поетски простор у којем обитава лирски субјект се са космичког плана преноси на општељудски, а затим и на унутрашње човеково биће. Аутор је поновио поетски поступак као у претходној песми и у сажетој форми, представио цео спољашњи и унутрашњи универзум. Стихови ове песме звуче судбински, као фатум, готово пророчански, а сама поента, песимистична и одречна, слуги на глобалну катастрофу – *Мрак наше нутрине. / Завише је у дан / У коме ни њена божанска свјетлост / Никома неће бити потребна*.

Вријеме је – одлична песма коју сам издвојила из следећег циклуса ове збирке – *Визије, стварност*. На почетку песме аутор нас, у ироночном тону, намерно погрешно усмерава набрајањем баналних радњи вечерње тоалете. Тек на крају друге строфе читаоцу се открива разлог вечерњег бдења на које се лирски субјект припрема *раснутком*: то је стваралачки тренутак, тренутак поетског надахнућа, тренутак рађања песме који, како каже аутор – *Час за ноћну ружу неба долази сам по себи*. Поетски садржај који настаје у том стваралачком тренутку је – *Вријеме и виђено преодијевамо у пјесму*.

Стваралачком чину, креацији, супротстављени су мотиви супротне природе који слуге на разградњу, на деструкцију: страх, ноћ, смрт, бесмисао. Они са личног, индивидуалног плана оваплоћеног – *По уклесаним линијама живота на длану*, гравитирају ка општем, универзалном, свевременском – *Слика мрака наше звјездане историје / све је јаснија / и као да се и ноћ утапа у мраку / надмене људске цивилизације*.

Из круга песама под називом *На путу, Теби*, издвајам песму *Човјеку који нас окупља*, чије ме формално решење стиха и мелодија подсећају на библијски верс. Ова песма пандан је *Књизи Проповједниковој* у којој свему има *вријеме*, док у Бјелошевићевој песми – *Постоје људи и постоји вријеме*. То су кључне речи на којима се темељи ова песма и које су дате у варијацијама, у јединици и множини. Бјелошевић се мајсторски игра са само две речи и користећи поступак понављања, зналачки води песму кроз језичко-значењско-сазнајне обрте од којих сваки може да стоји самостално, изван песме. Ово је једна од оних песама – *светионика, свечаног и*

смиреног казивања, у којој изнете тврдње имају мудросни карактер. То инсистирање на постојању једног човека који је и – *Човјек времена / и човјек против времена / и човјек за сва времена / и чије је вријеме / и који је свог времена / и који нас окупља*. Тај човек пружа наду свим људима који знају да је име тог човека – Христ, Богочовек који нас окупља – *Постоји човјек који нас окупља / у времену / Ми знамо његово име / Ми који познајемо себе / Упркос времену / ненаклоњеном људима / Упркос људима / несвјесним времена свога*.

Једна од најбољих песама у овој збирци, „Право на говор”, поетски је манифест човековог права на избор, права на слободу говора и слободу личности, на језик на став, на живот, на самог себе – *Ријеч имају пљувачи с предумишљајем. Пљуцкала. На дуге стазе... / Пљувачи. Лијепог времена. Снова и наде. На вјетру дана. И у тишини... / Ријеч имају. Дискретни европејски пљувци. Упљувака у целофану... / Свети ратници ислама. Беспоговорни крсташи. Убијеђени надзорници свеопштег мира и васељенске правде...* Са подсмехом, иронично, готово цинично, песник излаже порузи историјски естаблишмент кроз векове, верске фанатике, креаторе новог светског поретка, нову аристократију, лажне богове. Ово је ругалица моралистима који то нису, *родољупцима*, лажној демократији, жаловој интелектуалној елити, исцелитељима и маговима, малограђанима, ратним хушкачима, белосветским надзорницима светског мира и равнотеже силе, самозваним судијама, масовној (не)култури. На удару ове сјајне сатире у стиху су медиокритети, послушници, критизери *по опредељењу или наређењу*. Избором речи, донекле подругливом афектацијом, песник раскринкава све лажно, себично, кукавичко и неморално, било да је лично или опште и позива Човека, Јединку, Биће Мислено и Стваралачко, на индивидуални чин личне храбрости да проговори о себи упркос свим препрекама, опонентима, ругалицама, мрзителима, букачима, ћутолозима, заговорницима неправде, егзекуторима и лажним пророцима. Последња строфа је сјајна поента:

Зато се још данас. Покајте. Због предугог ћутања. Из личних прагматских разлога. И пред препуном двораном новопечених. Теоретичара модерног демократског пљуваштва. Пљуните на себе. Крајње је вријеме да и ви стекнете. Толико жуђено право на говор. Крајње је вријеме да и ви напокон кажете нешто. О себи.

У потрази за собом – песма која преиспитује однос лирског субјекта према самом себи враћајући се у прошлост, у време пре рођења и сопственог и настанка света. То је трагање за првобитним светом, за прапостојањем, за почетком свих почетака.

Песме *Човјек који иде твојим путем* и *Како Господе, поново да станем пред себе* – преиспитују однос лирског субјекта према вери, Богу. Човек је мисаоно биће, истраживачке природе и као такав склон немиру, сумњи и гордости. Док у првој песми претпоставља човека Богу и осећа већу блискост са другим човеком него са Богом – *Човјек који иде твојим путем брат је мој* – те осећа задовољство и

срећу што корача као човек; у другој песми трагање за собом открива и његов пад у тражењима себе – *Увјерен сам да је пао у мрак сопства / само не знам Госпoде / колико је његов мрак дубок*. Супериорност, осећај надмоћи и задовољства што је човек – *Задовољан и срећан што јесте и што му и други кажу да је човјек* – у другој песми прелазе у немоћ и песимизам – *Потпуно свјестан своје немоћи / пред лице истине / пред огледало будућности*.

У овом циклусу се налази и неколико песама са мотивом ноћи, мрака – *Гледам ноћ како долази – Молим мрак – Мрак, пријесто*. Оне говоре о мраку не као о природној појави, него као о једној страни човекове природе и човековог душевног стања – *Ноћ долази из даљине и из нас*. Мрак је амбијент у којем човек обитава; елемент који претеже – *Сањамо своје најљепше снове / О сутрашњем дану / без имало мрака / у људима*. Мрачан је дух времена који нас одређује и мрачна епоха у којој проводимо свој земаљски живот. Најпосле, Мрак човјечанства се и руга човјеку – *Умјесто нас црнину носећи / за слободом он нариче неутјешно / свјетлости људској пркосећи или - Гледа на нас једноличан и прост / златним чинијама звецкајући / тај странац мркли / незвани гост / што бодри нашу понизност / док му се удварамо замуцкујући*.

У циклусу „Вријеме, са уточишта” као доминантан издвојила бих мотив смрти. Смрт у поезији Предрага Белошевића има више лица, појављује се у различитим видовима. Смрт као коначност, крајност, увек је сама по себи драматична и трагична. Смрт није само физички крај. Смрт је и окамењеност у времену, безвременост, поништавање пролазности и прелазак у вечност као у песми *Ефес је мртав – Ефес је жив*. О смрти, једнако као и о животу, о сну, бескрајности и вечности, песник говори и у песмама посвећеним Русији, Сибиру, Гулагу, брезама.

Пјесма о искуству умирања има градациону структуру и говори о смрти из три угла: о смрти као могућој поетској теми – *Умирао сам више пута само у пјесми никад / ваљда зато што је пјесма као и душа бесмртна*. Смрт као историјска претња која се надвила над Балканом је – *Нарастајуће осјећање опасности по живот / и властити и својих народа*. Међутим, сусрет са смрћу блиског пријатеља, румунског песника Марина Сорескуа чија је последња песме „Љестве за небо” бљеснула пред очима нашег песника као *нит паучине изнад главе*, када се нашао пред извесношћу сопствене смрти у бањалучкој болници, учиниле су да смрт постане довољно реална и блиска поетска тема – *Виши степен непознатог још ме не инспирише / ни коначна ријеч вјечности преображена у свјетлост*.

Песме посвећене књижевним и уметничким пријатељима, савременима и пређашњима и њиховом књижевном делу, нашле су се у циклусу *Поновни сусрет, свијест о кући*. Циклус почиње песмом *Петар Кочић свијест о кући*, а следе је посветнице Борхесу, Васку Попи, Драгану Колунџији, Збигњев Херберту, Лази Костићу, Давиду Албахарију, Ђури Дамјановићу, Стевану Тонтићу, Алекси Шантићу, Славче Маленову, Николи Гузијану. Наслов посветнице Петру Кочићу одређује не само Кочића као српског писца и народног

трибуна, већ одређује и Бјелошевићев став према месту и вредности које има Кочићева поезика и његов слободарски дух у књижевности и историји српског народа.

Издвојила бих песму *Скривачу* посвећену Васку Попи са недоследном римом и песму *Борхес*, испевану у дистисима. *Скривач* је песма пијетета према песнику у којег – *Као у благодетну икону поете гледају*. Попину песничку појаву у савременој српској књижевности Бјелошевић описује као – *Муње бљесак, као бљесак мисли у невермену*. То је песник чији су стихови, умивени азбуком воде *волишебно привлачни*; то је песничка појава равна најбурнијим елементарним непогодама; она је космичких размера и недостижне лепоте – *Овоје се још звијезде успављују / Са твојим стиховима на уснама*

Поднаслов песме *Борхес* је такође његова мисао: „*Поезија је дужник само љепоти*”. Сведеног је израза а згуснутог значења, у форми недоследног дистиха разбијеног уметнутим стихом. Тим поступком, слично као и апострофирањем, Бјелошевићев поетски израз добија на динамици и упечатљивости, а у овој песми подвлачи решеност појединца да се обрачуна са двојником у себи.

Последњи циклус, *О Пјесми која се понавља у времену* чини једна, истоимена песма, конципирана из четири дела. Сваки део је уоквирен понављајућим стихом или доминантним мотивом који се такође понавља – *Упознао сам звијезду тишине. Боже. Спаси ме – Мртав сам. Знам. Као и сви који не препознаше. Љепоту. Близина што нудила им је на дар. – Мрак се ушушкао око мене... око вас – Ово није ламент над нама. Ово је само један покушај тражења смисла. У радости удеса постојања. Ово није ламент над нама – Док звијезда тишине спава. И сања. Отјелотворење свога сна.*

Последња песма је уједно и поетска сублимација свих карактеристика поетске збирке Предрага Бјелошевића *Заједно, са зидовима*, издвојених у овом приказу: формално-метричких, језичко-граматичких, семантичких, тематско-мотивских, особина амбијента, преовладајућег сензибилитета и расположења. Песма која се понавља у времену је *звезда тишине*. То је Песникова *песма над песмама*. Она говори својим тајанственим језиком. Љубав према њој немилосрдно запоседа оног којој је наклоњен. Њена Лепота је безвремена, исконска. Ко не види ту Лепоту мртав је изнутра, његовом душом влада мрак. Судбина Оног који је ствара је да снива отворених очију, загледан у небо и да сања отелотворење свог сна.

У збирци песама *Заједно, са зидовима*, Предраг Бјелошевић нам представља осебујну, промишљену, интровертну, интелектуалну поезију, снажног ауторског печата. Његов поетски израз је самосвојан, иновативан, неубичајан. Најчешћи начин тог израза је лирски *унутрашњи монолог* а најчешћи облик апострофирање. Његово обраћање *Богу као Човеку – Ствараоцу и Човеку – Разградитељу* а напоследку и *Читаоцу* је директно. Он не пита, не тражи, него изриче и тврди. Бјелошевић се обраћа и Речи, Мисли, Песми и Говору као могућностима да изрази своје ставове, размишљања, виђења живота, себе.

Бјелошевићева збирка, четрнаеста по реду, заснована је на контрасту као стваралачком принципу. Супротстављене су временске равни (савремено и архаично), углови гледања (лично и опште), историјске перспективе (револуционарни токови, преврати, повраци коренима, трагање за идентитетом), цивилизацијске тековине (античка, европска, тзв. амерички сан), географски и демографски нивои (локално и глобално, у оквиру граница и далеко иза њих). Насупрот метафизичком свету стоји опипљива реалност, интуитивна струјања спрам рационалне освешћености, есенцијално и егзистенцијално, верујуће и религијско насупрот лаичкој равнодушности.

Песник детектује животне појаве, мисаоне и сазнајне процесе и човекове релације према Богу, животу, природи и према самом себи и предочава их и философски и поетски. Његово око је оштро, ум аналитички, виђење песимистично. То је поезија човека који добро познаје свет и живот, који их мирно и храбро гледа у очи и који је сигуран у своје казивање. Смирена атмосфера нагиње резигнацији али без ламентирања над судбином Човечанства, без патетике и сажаљења. Повремене дупле негације сугеришу нихилизам који сан изједначава са смрћу, као у песми:

У сну, предворју новогa свијетa

*Остани што дуже у своме сну,
Предворју новогa свијетa.
Тамo гдје те не чека нико.
Нико.*

*Ни Онај. Који тепао ти је.
Још јуче.*

*Да бићеш. И њему на радост.
Срећни својој. Од њега лично.*

Приведен.

Највећи број песама (изузетно, са мањим бројем сонета и стихова у рими) испеван је у слободном стиху, са груписањем стихова у строфе. Стихови се често састоје из једне синтагме (*Негдје у висини – Међу људима – Кретање друмом – Јер ти би желио – И одрећи се*), неретко из једне речи (*Нико – Приведен – Изнад – Прескочили*). Већ споменути лирски унутрашњи монолог доприноси наративности ове поезије, од које одступа један број песама испеван у рими међу којима издвајамо неколико сјајних сонета – „Звијезда Гомионице” посвећена егзодусу Срба из Хрватске године 1995; Драган Колунџија; „Небо има очи” посвећена Николи Гузијану; „Лутке” – Славчу Маленову.

Стихови који се састоје из једне реченице (*Треба имати снаге – Онај који те од рођења гледа – Она је вријеме пјесме*), заокружују песничку мисао и дају јој елиптичан карактер. Смела употреба интерпункцијских знакова који у поезији Предрага Бјелошевића

имају не само реченичну, већ и стилску и значењску функцију, дају његовом поетском изразу упечатљивост, експресивност и заокруженост библијског верса, чијој архаичности доприносе речи као нпр. *раснутак* (Бјелошевићев неологизам први пут употребљен у књизи „Сјенка и свод” у песми „Раснурак”), као и стари, заборављени изрази: нутарње, бескарје, чарни, цјелива...

Непотпуне и безличне реченице, употреба или одсуство интерпункције, стихови и строфе који се неретко састоје из само једне речи или синтагме, специфична опкорачења која прелазе не само из стиха у стих, него из једне у другу строфу; затим апострофирање, изравно обраћање Оном који чита и Оном који ствара, понављања речи или групе речи која овој поезији дају посебну експресивност – поетски су *алати* које Предраг Бјелошевић зналачки користи да би истакао и продубио значења појединих песничких порука.

Формална употреба стиха је разноврсна, од језгровитих лирских минијатура као што је песма *Падање, уздизање*, преко дистиха у „Звијезди, у нама”, до римоване поезије у сонетима чији број варира од наизменичног деветерачко – десетерачког у „Звијезди Гомионице” до шеснаестерца у сонету „Човјек пахуља – враћа се”. Ту је и неоследна рима у дивној песми посвећеној Лази Костићу – *Срце има право на ријеч, око на сљепило и висину*, али и већи број песама чији дугачки стихови, испресецани интерпункцијом дају утисак да је реч о песмама у прози. Тај визуелни утисак побија намера аутора да таквим графичким изгледом само појача експресију свог поетског изрази и своје песничке поруке и тврдње.

Значајна места у Бјелошевићевој поетици заузимају категорије Време, Песма, Реч, Човек, које се узајамно преплићу и поближе одређују, скоро условљени једни другима. Мотив пада приказан је у моралном смилу али и као губитак у животной борби и песник их поистовећује са падањем космичких размера када се читаве звезде претварају у земљу. Издвојила бих неколико песама које повезује заједнички мотив песме: „Смисао, у бесмислу” – „О души, пјесме” – „О ријечима, новог смисла” – „Она је пјесма, она је вријеме пјесме” – „Критичарима пјесме” – „Вријеме је” – „Пјевање са лудог камена” – „Пјесма Чортановачка”. Чешће коришћени мотиви су и уздизање, сан, одрицање од себе, свест о себи.

У наслову књиге *Заједно, са зидовима* садржан је оксиморон који добија свој потпуни смисао тек након њеног темељног ишчитивања. Зидови нису тек физичке препреке, преграде, делови неког објекта. Зидови у Бјелошевићевој поетици имају читав дијапазон значења – од најблажег које идентификујемо као неразумевање, до симбола отуђености, подељености, усамљености, сумњи, бекства и сакривања. Лирски субјект прихвата да сви *зидови* којима је окружен, које је подигао око себе и оделио свој унутрашњи свет од спољашњих утицаја који могу да га промене, отуђе, повреде или укаљају, чине неодвојиву *заједницу* са његовим бићем, стапају се у јединство, у неподељивост.

Зид је истовремено и *штит* и *препрека*. Одбрамбени механизам, алтернатива, као у песми „Ићи”. Зидове прескачемо, обилазимо – *Идемо. Заједно. Са зидовима. Испред себе* – Иза њих се сакривамо, унутар њих дрхтимо и очајавамо. Са њих се ругамо и пркосимо. На зид личимо, у зид се претварамо. Зид је *сам* Човек и његово *искуство*; његова судбина и његово наслеђе. Ерос и Деструкција. Тако близу звездама и тако далеко од њих.

МОЋ НЕПОЗНАТОГ (1989), уље на платну, 82x57 cm

Ранко ПАВЛОВИЋ

ТИШИНА, СВЈЕТЛОСТ, СЈЕТА

*(Маја Белегишанин, „Светло препознавање” (прикази, есеји),
Банатски културни центар, Ново Милошево, 2020)*

Маја Белегишанин пажљив је читалац и поуздан тумач основних умјетничких вриједности и порука дјела које жели да приближи могућем читаоцу. Свеобухватним погледом освјетљава цијелу књигу, а да би та оцјена била поузданија, она често рашчитава појединачни стих, строфу, пјесму, прозну реченицу, указујући на упечатљиве пјесничке слике и функционално употријебљене стилске фигуре. Будући да је и сама пјесник, у освртима нарочито трага за својственим јој мотивима тишине (овај појам се налази чак у три наслова есеја у књизи о којој пишемо), свјетлости и сјете, препознајући у сјетним осјећањима обојеност, осјенченост и озвученост. При томе, што је врло битно, успијева да се сасвим дистанцира од сопствене поетике, него се користи општим мјерилима у вредновању прочитаног. Све то јасно је видљиво у збирци приказа и есеја *Светло препознавање* у коју је уврштено тридесет пет занимљивих прилога, претходно у посљедњих десет година објављених у разним публикацијама или писаних као рецензије, сврстаних у књигу по редослиједу публикавања. Мада је ријеч о приличном броју текстова, уочава се да се ауторка нигдје не понавља, да у прилозима нема тзв. „празног хода“, да су избјегнуте уобичајене фразе какве у сличним текстовима често замагљују суштину. Томе треба додати да ауторка посвећује једнаку пажњу и са истом одговорношћу прилази дјелима класика наше књижевности и онима који својим првим књигама улазе у литературу. У оцјенама нема непотребног усхићења ни претјеривања, ослобођене су патетике.

Анализирајући једну збирку пјесама, или само једну пјесму, Маја Белегишанин настоји да изрекне оцјену која би могла да се односи и на цјелокупан пјеснички опус аутора. Пишући о сонетима Десанке Максимовић у збирци *Михољско лето* она наглашава да „природа је често дочарана језичким еквивалентима ликовних ефеката: бојама или одсуством боја, контрастима боја, светлошћу, сенком“, додајући томе да је бојама на лирски начин придодата

сјета у чијем дочаравању боје такође имају изузетну улогу. Ту су и звуковна средства – начин римовања, дужина стихова, чланковит стих, рефрен, који „граде посебну мелодију која је у корелацији са сетом“. Није тешко закључити да се ове оцјене могу примјенити на цјелокупну Десанкину поезију. Оцјењујући поему *Парусија за Веру Павлодољску* Матије Бећковића добро закључује да њен смисао, у сагласју са звуком, оставља трајан траг у читаочевом слуху. Додају ли се томе дубоко проживљена љубавна осјећања, богатство језика, иронијска потка и још неке битне карактеристике поезије овог аутора, имаћемо у доброј мјери комплетирану оцјену поетског стваралаштва барда савремене српске поезије.

Пјесник Паун Петронијевић, чији је особен пјеснички глас, нарочито о мотивима боловања, села и сеоског живота, болест прекинула када је ушао у другу половину треће деценије живота, а чије је пјесме сакупио и објавио у четири књиге Милијан Деспотовић, напосто није могао остати изван интересовања Маје Белегишанин. Уочавајући – наведимо само тај примјер – да је бијело важна боја у његовој поезији, да наговјештава продор оностраног и да је повезана са тајном и безмјерношћу, пише да је пјесник дисао болесним плућима и „доносио стихове који су убрзани откуцаји срца, ритам сусталог даха“. Збирка пјесама *Цинобер* Србе Игњатовића „луцидним посматрачко-критичким видом осликава савремено друштво и свет, али и позицију песника у њему“. Такође неконвенционалну оцјену налазимо о збирци Зорана Хр. Радисављевића *Мртва природа* у којој је, по мишљењу приказивача, битан квалитет пјесама „спој знања, нежности, документарности, парадокса, ироније и сете“.

Борис Лазић у *Канонским песмама*, „путем песничке наратије, употребом цитата и успелих слика, дочарава далеке земље или давна времена“. Код Власте Младеновића (*Локалитет и свет шаркаменских рима*) уочава да идејна нит пјесништва и излагање сопствене поетике повезују све циклусе у збирци, затим истиче гласноћу пјевања, те укрштање историјског, заичајног и личног, да се и овдје задржимо само на неконвенционалним, „неистрошеним“ оцјенама, без призвуча општости. Уз раније истакнуте мотиве, Маја Белегишанин пажњу усредсређује и на стваралачки процес, својеврсни дијалог пјесника с дјелом које ствара, као мотив и тему у поезији. Тако за збирку хаику пјесама *Лепет крила* Мирослава Тодоровића пише да је похвала природи као Божјој творевини, „али и тиха похвала стваралаштву“. *Ткање ријечи* је у пјесничкој збирци *Скривености* Николе Вујчића „отворило посебне просторе и усмерило поглед на живот у многим његовим појавностима, разноликим тренуцима“, што и јесте карактеристика истинске поезије.

Дубински понирући у збирку *Жеђам* Жељке Аврић, Маја Белегишанин жеђ поистовјеђује са жудњом и уочава како су прошлост и епилошка пјесма својеврстан оквир у коме се обреди и појаве из природе, кроз тајанствени ритуал, настајују у пјесму. Док пише стихове, пјесникиња с њима повјерљиво размјењује мисли и осјећања. Аврићкине пјесничке слике „одишу свежином, то су тајне преведене у речи“, не губећи у стиху своју тајанственост. С подједнаком пажњом

ушла је и у *Испоснице* Милице Миленковић, називајући ову збирку књигом-испосницом у којој су средњовјековни записи „обновљени музиком поезије“. Споменимо овдје и суптилну анализу збирке *Из капи мора* Јулије Капорњаи у којој су пјесме „својеврсне капи, односно тренуци и призори које пјесникања, са умећем и надахнуто, из стварности прелива у свој лирски свет“. Требало би доста простора да се само у по једној реченици укаже на оцјене пјесничких и прозних књига које Маја Белегишанин анализира у овој књизи без добро познатих нам фраза, али би био гријех макар не споменути осврт на пјесничку збирку *Наличје тишине одличног*, од критике помало запостављеног, пјесника с Косова Радомира Стојановића. У аналитичком приказу указује се на фину и сложену симболику, тишину у синтагматском спрегу са другим појмовним одређењима, љепоту пјесничког језика и друге несумњиве вриједности.

Занимљиви су и есеји о два значајна рада путописне прозе. У *Писмима из Париза* Милош Црњански је, по оцјени Маје Белегишанин, подједнако и путописац и пјесник. Класик српске књижевности, крећући се кроз простор, истовремено се креће и кроз вријеме, што се посебно открива у обиљежјима годишњих доба. Путописна писма садрже и приповиједне елементе и есејистички поглед на умјетничка дјела. Осјећај мира и лакоће казивања из овог дјела Милоша Црњанског преноси се и на читаоца који и сам, на посредан начин, види „благу, бескрајну, зелену светлост“. У путопису Владете Кошуте *Три Лоркина града* (Кордова, Севиља, Гранада), објављеном у предговору Целокупних дела овог шпанског пјесника, читалац се сусреће и са пјесниковим и са путопишчевим доживљајем који се стапају у јединствен поетски доживљај.

На занимљив начин Маја Белегишанин приказује зборнике саопштења са скупова посвећених неком пјеснику. Из објављених саопштења издваја оно најбитније, често и мање познато љубитељима стваралаштва тог писца, а самим тим избором, па и додавањем неких сопствених опаски, исказује и властити однос према опусу који је предмет интересовања. „Зборник *Поетика Стевана Раичковића* представља важан истраживачки подухват у српској науци о књижевности“, пише о публикацији у коју су уврштена саопштења са истоименог научног скупа, поткрепљујући то чињеницом да се ту налазе сасвим нове теме и ново виђење тема обрађених на неким ранијим скуповима, илуструјући то неким ставовима Јована Делића, Александра Петрова, Ранка Поповића, Драгана Хамовића и других аутора. Пишући ауторски текст о тишини у Раичковићевој књизи *Камена успаванка* тврди да је тишина у овој сонетној збирци у спрези са другим мотивима, као што су пјесма, камен, природа, пролазност, смрт... „Понекад тишина има улогу у стварању атмосфере језе, страха, бола, усамљености и метафизичке запитаности, а простор и време су важни у нијансама доживљаја тишине“, закључује.

Представљајући зборник *Песничке теме и поетички модели Алексе Шантића* Белегишанинова нарочиту пажњу посвећује обради апокалипсе на скупу посвећеном овој теми. Издваја запажање Горана Радоњића да „мотив апокалипсе није плод сазревања него мотив

који Шантић има од почетка пошто је кроз читаво стваралаштво осцилирао између два пола – вере и безнађа“. Занимљиво је, по ауторки збирке *Светло препознавање*, разматрање Марије Грујичић о Шантићевом поступку конституисања свијета чежње за објектом који је просторно или временски удаљен, док Јован Делић „разбија заблуде о Шантићевом недовољном образовању, позивајући се на мноштво књига страних аутора нађених у песниковој личној библиотеци, на преводилачки рад, као и на успешно коришћене форме, односно различитих песничких облика“. Закључује да зборник показује да познати пјесник није само пјесник из лектире него је, у новим значењима и контекстима, сагледана цјелина његовог пјесничког дјела. У ауторском тексту *Љубавне еlegeије* Алексе Шантића (штета је што се и он није нашао у овом зборнику), полазећи од премисе да нема истинског стваралаштва без бола, Маја Белегишанин каже да можда нигдје нема толико љепоте као „у певању о љубавном болу и чежњи у уметнички вредном песништву, лишеном патетике и осталих пренаглашавања, а протканом истинском осећајношћу и осећајем за меру“, доводећи све то у контекст са лириком Алексе Шантића.

На крају, Маја Белегишанин је у својим приказима и есејима добронамјерна, а ова особина је врло битна и значајна у књижевnoj критици, што на неки начин показује и наслов књиге који посебном свјетлошћу освјетљава оно што се налази међу корицама *Светлог препознавања*.

СВИТАЊЕ (1983), уље на платну, 103x130 cm

Зденка Валент БЕЛИЋ

СТИХОВИ ИЗ СРЕДИШТА ХАРМОНИЧНОГ КРУГА

*(Олена Планчак-Сакач, „Између две обале”, песме,
Фондација Група север, Нови Сад)*

Ако бисмо желели да одредимо место поезије на скали душевних моћи човека, нашли бисмо се између две обале – између рација и емоције, између материјалног и чулног, између чистог ума и страственог ужитка, те између конкуретног облика живота и метафизичке свеприсутности. Поезија, као уосталом свака форма уметности – јесте спона која је у стању да помири и повеже две опречне силе које се вазда боре у људском духу – чулну и разумску – да их доведе у склад и да допринесе успостављању целовитости душе човека која захваљујући трећем принципу – принципу креације – проналази свој спас.

Евидентно је да Олена Планчак-Сакач интуитивно слутила постулате о средишњем месту уметности у хијерархији душевних снага човекових када је писала *Између две обале*, те да је зато ово постало темељни принцип њеног песничког исказа. Лирски субјекат ове збирке представља центар хармоничног уједињења нагона за материјом с једне стране и нагона за формом с друге. Управо је лирски субјекат живи извор лепоте који као свој одраз проналази лепоту и у свом окружењу и то не само у најинтимнијем кругу, већ и у простору, средини, пејзажу, дакле у окружењу у најширем смислу те речи. Затим ту лепоту, коју можда и не препознаје као утекле зраке властитог бића, настоји да артикулише као стварно виђено. Нешто попут бојења света сопственом душом и његово непрекидно поновно откривање. Поезију ове ауторке могли бисмо слободно назвати „женским писмом” ако под тим појмом подразумевамо текст заснован на женском принципу, на начелу перманентног успостављања хармоније, компромиса и стишавања опречности. Ова поезија представља женско писмо и по централном месту лирске јунакиње. Кроз песме читаоца прати сенка ураниле домаћице која носи кроз кућу свежу мирисну векну, али и духовну храну умешену у цик зоре инстинктивном потребом да њоме нахрани и задовољи ближње, те да почисти и дотера већ успостављени хармонични круг око себе. Искусним оком у хитром промицању

лирска јунакиња контролише тај ред и препознаје његове знаке у уснулим лицима своје деце, супруговом навијеном будилнику, у керуши, у колегама који већ седе на својим местима и расподелају давно започете приче.

У првој песничкој збирци Олене Планчак-Сакач могли бисмо да приметимо три основне карактеристике. Прва је рефлексивна заснована на стишаној зрелости, друга је артикулација визуелних импресија, а треће „дијалогичност“, односно замишљени саговорник. Ако кренемо од последње, честа имена, ословљавања или посвете у песмама сведоче о значајном месту саговорника у стваралачкој стратегији ове песникиње. Ову другу – артикулацију визуелних импресија – проналазимо практично у свакој песми које начешће почињу лирском дескрипцијом пејзажа, а у којима се визуелно, односно негов доживљај, користи као потка на којој затим песникиња бојама свог усхићења досликава песничке слике. Као на пример у песми *Египат у пет слика* кад каже „Зелена река, што живот значи, лењо се пружа / кроз мала кукурузна и тршчана поља“ или у *Бодруму* „Катарке бродовља проболе су / небо без облака, просула се / сунчана прашина морем / блешти све до хоризонта“. Мотиве сазревања и зрелости као трећу карактеристику и као резултат постицања савшеног споја лепог и етичног такође често срећемо у овим песмама. У њима мисао сазрева у стих као што се тесто подигне и постане хлеб. Мисли набубре у нама до димензија пуног укуса. Песникиња зрелост види у рукама своје мајке, у распуклој лубеници, у воћњацима и виноградима, у песми која сазрева на уснама наше деце; слади се смисленом пуноћом зрелог грожђа, а зрели плодови, којима је окружена, временом дају семе и основу за будући живот.

Збирка *Између две обале* састоји се од пет циклуса, као и пролошке и епилошке песме. Први циклус „Путовање кроз време“ можемо читати и као књижевни бедекер и обилазак знаменитих места која имају универзални и наднационални значај. Ауторку воде импресије и визуелни доживљаји („Пејзаж“). Песме у првом циклусу неретко инспирисане су историјом, али и књижевним и историјским личностима (Шекспир, Данте Алигијери) које као да наново оживе и постану наши савременици, те их као обичне људе можемо срести на улици. Кроз читав низ видљивог и лиризацију виђеног ове стихове читамо и као настојање да се улови невидљиво и наслућено. У другом циклусу песникиња успоставља партнерске теме, говори о укрштеним животима и испреплетаним судбинама, а то је уједно још једна од манифестација женског писма и принципа – одговорност за друге, односно веровања да је све са свиме повезано и да се сваки наш поступак одрази на животе људи који нас окружују. У трећем циклусу „Отисци у времену“ проналазимо егзистенцијалне теме. Олена пише о смрти „Друга обала“, рођењу „Два тела“, о вери као духовној снази... Првобитна егзистенцијална удвојеност управо вером као духовном вертикалом претвара се у свето тројство, а ту долазимо до такође често присутних мотива хришћанске провенијенције. Четврти циклус „Премрежено време“ наизглед започиње социјалном темом, али говори заправо о томе шта смо ми једни другима. Пети циклус „Лепота у

времену” представља рефлексије о сазревању и зрелости. Песникиња у аутопоетским стиховима названим управо тако – „Песма”, којом започиње збирку, о поезији пише као о заокруженој мисли, о опсени и наслућеном садржају.

За Олену Панчак-Сакач поезија значи трагање за речима дубљим од овога света. Стихове доживљава као ухваћени тренутак који личи на птицу ухваћену у кавез или као интермецо између ретких догађаја. Поезија је, како видимо по збирци песама *Између две обале*, за Олену Панчак-Сакач неименовани простор слободе који јој омогућава да живи и постоји између две обале.

ПОНОЋНИ ЧОВЕК (1981), уље на платну, 150x165 cm

траг ишчитавања – Зденка Валенти БЕЛИЋ

Владимир УВАЛИН

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА ДЕШАВАЊА У ВРБАСУ (1972-1974)

Почетком марта 1972. године почеле су припреме за IV фестивал југословенске поезије младих (ФЈПМ), који ће се те године одржати од 18. до 20. маја, под покровитељством ИПК „Врбас“. На име трошкова припреме и организовања Фестивала предвиђен је износ од 120.000 динара. Организатори Фестивала, Дом културе и Савез омладине Врбас, именовани су нови Организациони одбор. Право учешћа на конкурс имали су песници стари до 27. година, са по две необјављене песме, на свим језицима народа и народности Југославије. Иако је пропозицијама Фестивала утврђено да ће се од приспелих радова (до 10. априла) одабрати 40 најуспешнијих песама од 20 песника, Организатори одбор и Стручни жири спремни су да на Фестивал позову и више од тога броја, нарочито уколико буде више добрих песама. Те године ће млади песници и гости имати низ сусрета са радницима и ученицима основних и средњих школа у Врбасу и општинским местима. У склопу Фестивала организована је изложба слика и скулптура. У току фестивала одржан је и симпозијум критике под називом „Поезија је непрекидна свежина света“, где ће се наћи на једном месту и заједничком разговору млади песници и познати књижевни критичари из разних места широм земље.

Израда гоблена није уметност већ вештина намењена вредним рукама. Поводом Дана жена, 7. марта 1972. године, у Ликовном салону Дома културе Врбас отворена је Друга групна изложба „Гоблени Војводине“. Циљ изложбе био је да се да нешто ново месту у коме живимо и радимо. Изложено је 90 различитих мотива и ангажовано 50 излагача из Војводине. Поставка је подељена на ликове и ентеријер, пејзаж и екстеријер и мртву природу. У све три групе заступљени су Врбашани. У првој групи: Марија Ђирић „Пастирска идила“; Анка Миловановић „Пастирска идила“; Доминка Дротар „Просидба“; Павлина Џуња „Црвенкапа“; Јелисавета Гојшина „Јесен-античка“; Милица Секицки „Лето-античко“ и „Свадбено путовање“; Радојка Симићевић „Дан-антички“, „Ноћ-античка“ и „Ифигенија“; Јелица Барна „Мадона по Рафаелу“ и Олга Џајић „Услуга“. У другој групи: инж Смиља Обрадовић „Једрењак у бури“; Бранка Тадијин

„На појилу“; Никола Чекић „На појилу“; Оливера Шендула „На рубу шуме“ и „Вечерњи мир“; Илона Хорват „Ноћ у брдима“; Олга Дулетић „Пролеће на потоку“; Марија Сич „Шумица“, „Летњи растанак“, „Будимпешта“, и „Праг“; Ружица Бурбах „Црква у снегу“; Милијана Радованов „Сеоце“; Јованке Пејовић „Зимска идила“; Зага Вуковић „Шумови мора“; Каја Поповић „Пролеће“ и „Јесен“; Павлина Џуња „Мала капела“; Никола Чекић „Бернандинац“; Василија Маринковић „Светла јесен“ и „Зимска бајка“; др Ева Петровић „Девојка на бунару“, „Сунце и јесен“, „Црквица у Алпима“ и „Ротенбург“; Раде Петровић „У сунчаном кругу“, „Ноћно једрење“ и „Бура на гребену“; Бојана Алексић „Облаци у јесен“; Дана Радовић „Пејзаж са мочваре“; Хедвига Шари „Планинско језеро“, „Елц дворац“ и „Стари Хајделберг“; Мирјана Радовић „У луци“; Дана Радовић „Недељно јутро“; Дана Радивојевић „Румено вече“; Олга Вујков „Када лишће опада“; Анка Миловановић „Црква у снегу“; Зага Вуковић „Стари мост“ и „Вече над мочваром“; Милорад Бакрач „Ветрењача“; Живка Спасић „Свети Бартоломеј“ и „Тврђава на Рајни“. У трећој групи: Оливера Шендула „Пољско цвеће“; Милена Радованов „Маргарете“ и „Љубичице“; Илона Тешењи „Тулипани“; Милица Хилкене „Корпа са ружама“; Елвира Брцански „Сунцокрети“ и „Тулипани“ и Јованка Бировљев „Булка“.¹

Марта 1972. године одржана је свечаност поводом првог броја „Врбаске хронике“, у оквиру листа „Руске слово“. Том приликом Никола Москаљ, директор и главни и одговорни уредник листа „Руске слово“, уручио је плакете и дипломе најзаслужнијим појединцима и друштво-политичким организацијама врбаске општине за развој „Руске слово“, као покрајинске новинарско-информативне куће. Добитницима плакета су ДПО и СО Врбас, а међу појединцима Гаврило Нађ, професор ОШ „Братство јединство“ у Куцури, који је 1945. године окретао ручну машину да би изашао први број „Руског слова“.

У врбаској општини се још знатно раније указала потреба за формирањем овакве хронике, пошто на овом подручју живи преко 5.000 припадника русинске и украјинске народности. Подлистак „Врбаске хронике“ излазиће једанпут месечно у 4.000 примерака, а његови финансијери су ОК ССРН и СО Врбас.

Скупштина општине Врбас, 10. априла т.г, донела је Одлуку о оснивању фонда за кредитирање и стипендирање ученика и студената са подручја ове општине.

У Врбасу је 20. и 21. априла т.г. одржана Бачка смотре рецитатора. Првог дана наступили су млађи рецитатори у оквиру манифестације „Ал’ је леп овај свет“, а другог омладинци у оквиру манифестације „Песниче народа мог“.

¹Каталог „Гоблени Војводине“; У част Дана жена у Ликовном салону Дома културе у Врбасу отворена је групна изложба везова под називом „Гоблени Војводине“. Изложено је око 90 радова. Изложбу су заједнички организовали Секција за друштвену активност жена ОК ССРН и Дом културе у Врбасу. „Дневник“, 7. 3. 1972, 10.

Поводом IV ФЛПМ у Врбасу Ликовни салон Дома културе Врбас и Народни музеј Београд организовали су у периоду од 18. до 31. маја т.г. изложбу „Поетско у делима српских сликара и вајара 1918-1941“. У уводном делу Католага ове изложбе наведено је: „Изложба „Поетско у делима српских сликара и вајара 1918-1941“ компонована је без претензија да истражује и утврђује корене поетског у стваралаштву српске ликовне уметности у раздобљу два светска рата. Двадесет слика и двадесет скулптура наших најпознатијих уметника одабрани су са жељом да посетиоцима изложбе пружи прилику да се упозна са делима домаћих аутора код којих је поетска инспирација јасније изражена него код многих других.

Припремљена за већ традиционални четврти по реду Фестивал југословенске поезије младих у Врбасу, ова изложба жели да буде једна од компоненти духовне климе и расположења који у фестивалским данима владају у овом граду, граду који је у неколико претходних година показао несвакидашњу наклоњеност према свим облицима уметничког стваралаштва.

Пошто је тренутак поетског надахнућа у готово сваком уметничком делу, то се у условима организованог изложбеног простора и богатих могућности избора уметника и дела у Збирци Народног музеја, овом приликом одлучило за слике и скулптуре у којима преовладава лирска интимистичка атмосфера.

Биће прилике да се за један од следећих Фестивала одаберу радови у којима ће поетска нота бити манифестована снагом покрета или силином колорита.

С надом да ће ова изложба бити мост између два нараштаја стваралаца и две сродне уметности, Народни музеј Београд жели да IV југословенски фестивал поезије младих у Врбасу буде још успешнији од претходних“.²

По расписаном конкурс у IV ФЛПМ пријавило се 400 песника са укупно 1.120 песама. Стручни жири одабра је 22 песника.

У оквиру IV ФЛПМ одржан је симпозијум критике на тему „Поезија и критика поезије“, док је финално вече Фестивала одржано 21. маја 1972. године пред препуном двораном Дома културе у Врбасу, уз присуство културних и јавних радника из целе земље.³ После наступа 22 млада песника, Стручни жири у саставу: Херман Вогел (Љубљана), Богдан А. Поповић (Београд), Влада Урошевић (Скопље), Ференц Фехер (Нови Сад), Војислав Вулановић (Кула) и Радоман Перковић (Врбас), којим је председавао др Драшко Реџеп, прогласио је победника.

²Каталог изложбе „Поетско у делима српских сликара и вајара 1918-1941“, Врбас 1972.

³Међу гостима су: председник ПК СКВ Мирко Чанадановић, председник ПК ССРНВ Вукашин Кешел, председник Савезне конференције ССРНЈ Вељко Милатовић, председник Савеза омладине Југославије Владимир Максимовић, председник РК Савеза омладине Србије Петар Симић и покрајински секретар за образовање, науку и културу Војводине Ђорђе Поповић. „Дневник“, 22. 5. 1972, 6.

Прва награда, у износу од 2.000 динара, припала је Младену Срђану Воларевићу из Београда за песму „Тражење Стоје и Стојана“.⁴ Друга награда Жирија и Републичке конференције Савеза омладине Србије, у износу од 1.500 динара, припала је Душану Стојковићу из Младеновца за песму „Портрет једне песме“. Стручни жири, Покрајинска конференција Савеза омладине Војводине и Општинска конференција Савеза омладине Врбас доделили су три треће награде у износу од по 1.000 динара. Награда је додељена Иштвану Торију из Сенте, Кресту Леу из Љубљане и Димчету Цветковском из Скопља. На IV смотри филмова за пионире и омладину Војводине у Кули, 27-28. маја т.г, у конкуренцији експерименталних филмова, прва награда припала је Филмском кино-клубу „Врбас“ за филм „Две бледе умрле ласте“.

Почетком јула т.г. у Миољу пољу код Никшића отворена је спомен-библиотека бившем истакнутом врбаском друштвено-политичком раднику др Ђузи Булатовићу.⁵ Спомен-библиотека је сачињена од добровољних прилога радних организација и појединаца из Врбаса, у којем је пок. Булатовић дуго радио као лекар. Отварању спомен-библиотеке присуствовали су председник Општинске скупштине Милисав Војичић, секретар ОК СКВ Врбаса Шандор Хорват и већи број другова пок. Булатовића из Врбаса, Београда, Новог Сада, Куле и других места.

Уочи обележавања Дана устанка Србије, председник Општинске скупштине у Кули Драгиша Шљиванчанин, пустио је у рад Радио станицу Врбас-Кула, преко које ће програм бити емитован шест пута недељно на српскохрватском, мађарском и русинском језику. Свечаности је присуствовао и потпредседник Извршног већа

⁴Млађен Срђан Воларевић рођен је 1947. у Буковићу поред Бенковца, у Северној Далмацији. Студирао је филозофију у Београду. Објавио је књиге песама: „Кнегиња за породичним столом“ (1972), „Разбијено огледало“ (1979), „Шапат у говорници“ (1983), „Вести са границе“ (1989). Приповетке: „Искушење ћутње“ (1992), „Под кровом ватрене куће“ (2002), „Да л' има смрти за нас који смо остали без отаџбине“ (2012). Романе: „Цвјета“ (2004), „Кратка повест једног гађења“ (2011). Путописни есеј: „Једно време у Италији“ (1994). Објављивао је књижевну и ликовну критику, есеје и историографске радове. Живи у Београду. „Врбас-Први Олимп у равници (Антологија победника Фестивала 1969-2017)“, Врбас 2018, 12.

⁵Булатовић, др Ђуза (Мораково, 1926-1972), основну школу завршио је у Миољу пољу, а у Никшићу први разред Гимназије. Рат је прекинуо његово школовање, па га је наставио тек 1944. године у Бугарској, где се нашао са великом групом југословенске деце, а затим у Зрењанину и Врбасу. Шк. 1949/50. године завршио је Потпуну мешовиту гимназију у Врбасу. Након тога уписао је Медицински факултет у Београду. Редовне студије завршава 1957. године, а звање лекара специјалисте стиче 1969. године. Школски одбор ОШ „20.октобар“ у Врбасу, као орган управљања, конституисан је 30. јануара 1964. године. Међу представницима Збора бирача, у саставу Школског одбора, је и др Ђуза Булатовић, лекар. Цео свој кратак, али плодан радни век, проводи у Медицинском центру у Врбасу, као цењени лекар, велики хуманиста и омиљени колега. Умро је 1972. године у свом родном Моракову.

Војводине Бранко Јоветић.

Тог лета у часопису „Књижевност“ објављена је поезија Милана Комненића „Сећање на Ивана Кондракина“.⁶

У присуству председника Општинске скупштине Милисав Војичића, представника ДПО и Просветно-педагошког завода у Новом Саду, 2. септембра т.г, отворен је објекат дејче установе у Равном Селу, који ће моћи да прими 120-оро деце предшколских узраста на боравак.

Половином септембра т.г. на седници савета листа „Глас“, који заједнички издају ИПК „Врбас“ и ОК Социјалистичког савеза у Врбасу, за новог и одговорног уредника именован је професор Станко Симићевић, који се до тада налазио на дужности помоћника директора Школског центра за стручно образовање кадрова.⁷

Од 1970. године у Врбасу делује Удружење ликовних стваралаца (УЛИС).⁸ Удружење је за веома кратко време успело да њени љубитељи уметности, а њих је тренутно било шест, постану популарни у својој средини. То су Бела Пехан, Батрић М. Бакић, Ратко Шоћ, Миодраг Шушулић, Богдан Булајић и Милорад Бубања. Заједно са њима је и ликовни критичар Милош Арсић. Удружење је учинило да ликовни живот у Врбасу постане врло динамичан и да практично не постоји и такозвана сезона стварања и излагања. Само у првих осам месеци 1972. године, ова група ликовних стваралаца представила се љубитељима сликарске уметности у овом граду са десетак изложби. Међу њима је свакако најистакнутији Батрић М. Бакић, председник овог Удружења, који је био инцијатор његовог формирања. Наиме, овај ликовни ентузијаста се активно бави сликарством већ пуних седам година. Бакић се у овој години два пута представио са својим радовима љубитељима сликарства у Врбасу. Последњом изложбом, Бакић је демантовао уверење да се у Врбасу не могу пласирати уметничке слике. Наиме, он је изложио 24 експоната рађена у уљу и темпери. Изложбу су посетили не само бројни становници Општине Врбас, него и из Љубљане, Новог Сада и Ниша. Једна његова слика откупљена је по цени од 3.000 динара.

⁶„Дневник“, 1. 8. 1972, 6.

⁷Симићевић, Станко (Алуга, Жабљак, 1937 - 1989), Филозофски факултет, одсек: Српскохрватски језик. Од 1. септембра 1965. до 25. септембра 1967. професор српског језика у Његошевој школи. На основу *Закључка Савета за просвету СО Врбас* од 17. јуна 1966. године - Предлаже се могућност размене просветних радника, тј. прелазак професора из ОШ у СШ, односно наставника из СШ у ОШ, крајем септембра 1967. Станко Симићевић прећи ће у Школски центар у Врбасу.

⁸„У крчми „Бећарац“, која се налазила у Врбасу, улица Ђуре Салаја бр 38а, ћаскајући уз чашицу, сликари: Бела Пехан, Ратко Шоћ, Батрић Бакић, Драгомир Дулетић и Миодраг Шушулић, одлучили су да се формира Друштво сликара у Врбасу под називом Удружење ликовних стваралаца (УЛИС).[...] Друштво сликара почело је и са организованим ликовним представљањем својих чланова. Почело је са издавањем пригодног билтена који је уређивао Батрић Бакић“. Љубисав Срђановић, „Сликари и вајари“: 40 година Удружења ликовних уметника Врбас 1970-2010.

Врбаско удружење има веома радан карактер. Управо оно, са својим члановима, настоји да обезбеди што већи број изложби, не само у Врбасу, и предузима трошкове организације тих изложби.

Поводом Дана ослобођења Врбаса, 20. октобра 1972. године, Удружење ће у сарадњи са овдашњим Домом културе организовати заједничку „Јесењу изложбу“, која ће убудуће, поред оне, која се организује у мају, постати традиционална.⁹

На гробљу у Врбасу, 7. октобра 1972. године, сахрањен је најстарији војвођански књижевник др Карољ Сирмаи. У присуству више стотина грађана Врбаса и околних места од покојног Сирмаиа опростили су се председник Удружења књижевника Војводине Шандор Богданфи и Професор др Имре Бори.

Професор др Ендре Сирмаи, син преминулог књижевника Кароља Сирмаиа, предложио је Културно-просветној заједници да се установи књижевна награда, која би носила име његовог оца. Професор др Ендре Сирмаи тада је предложио да се та награда додељује упоредо за литерарно стваралаштво на мађарском и српскохрватском језику. Како је Карољ Сирмаи био познати писац, и пошто у Војводини већ има неколико награда за поезију, награда „Карољ Сирмаи“ додељивала би се за најбољу новелу.¹⁰

Почетком октобра 1971. године ИО МОЗО Кула-Врбас обезбедио је средства за верификацију истуреног одељења врбаске Гимназије „Жарко Зрењанин“ у Руском Крстуру у којима ће се настава изводити на русинском језику. Настава се реализовала у ОШ „Пјетро Кузмјак“. Те шк. године у првом разреду је уписано 36 ученика, док је наставу у другом разреду похађало 28 ученика. Дана, 5. фебруара 1972. године, у присуству секретара за образовање, науку и културу Покрајинског извршног већа Ђорђија Поповића, на свечан начин уручено је решење Гимназији „Жарко Зрењанин“ о испуњавању услова за рад, предвиђених Законом о средњем образовању. У поздравном говору директор ове образовне институције Радосав Иковић, између осталог, истакао је: „Врбаска Гимназија ради још од 1809. године и спада у ред најстаријих образовних институција ове врсте у Србији. Сада има 676 редовних ученика, који похађају наставу на српскохрватском и русинском језику. У овој Гимназији искључиво раде професори. Захваљујући разумевању и помоћи СО Врбас и МОЗО Кула-Врбас који су обезбедили средства у износу од 750.000 динара створени су одговарајући услови за верификацију ове Гимназије“.

У оквиру Међународне године књиге 1972. чији је иницијатор УНЕСКО, као и на основу прославе у СР Србији и САП Војводини, предлажемо је да се у свим основним и средњим школама организује посебан час у настави матерњег језика и књижевности који би био посвећен овој манифестацији.¹¹ Поводом истог МППЗ Нови Сад

⁹ „Дневник“, 29.9. 1972, 12.

¹⁰ „Дневник“, 8. 10. 1972, 8.

¹¹ Писмо КПЗ Војводине, Просветног савета САП Војводине, Завода за унапређење општег и стручног образовања и Покрајинске заједнице

својим Актом (бр. 948), 20. октобра 1972. године, био је мишљења да ова препорука треба да буде прихваћена у школама јер потенцира веома важне образовно-васпитне задатке. Препоручено је да се ова акција спроведе на редовним часовима наставе матерњег језика, али и на састанцима литерарне секције. Ради лакшег избора теме препоручено је да се на тим часовима, према интересовању наставника, говори о једној од следећих тема: О књизи уопште, о њеној функцији у сазнању, образовању и култури; о Иву Андрићу или Мирославу Крлежи, поводом прославе 80-годишњице рођења ових књижевника; и о Бранку Ћопићу, поводом доделе Његошове награде.¹²

У току 1972. годину Народној библиотеци у Врбасу, на име куповине књига, обезбеђено је 120 хиљада динара.

Изложба „Оптичка динамика“ Драгослава Радисављевића организована је у Ликовном салону Дома културе у Врбасу, са 45 радова.¹³

Као и претходних година, Дом културе у Врбасу склопио је уговоре о гостовањима Српског народног позоришта (СНП) из Новог Сада и Југословенског драмског позоришта (ЈДП) из Београда у Врбасу за сезону 1972/73. Дом културе расписао је претплату на позоришне представе. Из репертоара се види да ће се у октобру извести две представе. Прва је „Буба у уху“, комедија Жорака Фејда, у извођењу ЈДП Београд, у режији Љубише Ристића. Друга представа је драма „Посета старе даме“ Фидриха Диренмата, у извођењу СНП из Новог Сада, у режији Казимјежа Дејмака (Пољска). У новембру гостоваће ЈДП Београд са драмом „Худо срећо моја“ Леонида Мајугина, у режији Олге Савић. У децембру 1972. године поново ће гостовати СНП Нови Сад са комедијом „Представа Хамлета у селу Мрдуша доња, опшине Блатуша“ Иве Брешана, у режији Желимира Орешковића. Јануара 1974. године СНП Нови Сад извешће мјузикл „Пољуби ме Кети“ Кола Потера, у режији Сержа Васидијадеса (Грчка), дириговаће Имре Топлак. Фебруара т.г. СНП Нови Сад извешће драму „Галеб“ Антона Чехова, у режији Димитрија Ђурковића. У марту 1973. године ЈДП Београд гостоваће са представом из новог репертоара, а шта је у питању није наведено плакатом. Врбашани ће у априлу т.г. видети балет СНП Нови Сад „Узалудна предострожност“, под диригентском палицом Имреа Топлака. У мају ће ЈДП Београд извести представу из новог репертоара, а шта је у питању није наведено плакатом.

Претплата обезбеђује претплатнику стално место на представама. Цена преплате била је: прво место 100 динара, друго место 80 динара и балкон 60 динара. Потписивање уговора почело је 1. септембра 1972. године и трајало је до почетка сезоне. Стари претплатници имали су првенство при упису до 10. септембра т.г.¹⁴

образовања, 10. 10. 1972.

¹²Владимир Увалин, „Прва Осмолетка-Основна школа „Петар Петровић Његош“ Врбас“, Врбас, 2016, 83.

¹³Каталог изложбе „Оптичка динамика“, Ликовни салон Дома културе Врбас, Врбас, јун 1972.

¹⁴Плакат Дома културе Врбас. Међу 593 претплатника на позоришне

Поводом Дана ослобођења Врбаса, Завичајна музејска збирка Врбаса и Музеј града Новог Сада, организовали су изложбу „Оружје XVIII-XIX века“, у периоду од 18. до 28. октобра 1972. године.¹⁵

У оквиру прославе Дана ослобођења Врбаса, 20. октобра т.г, отворена је нова зграда Школског центра за стручно образовање кадрова у привреди. У новоотвореној згради, на површини од 2.500 м², налази се седам лабораторија, шест кабинета, две учионице, велика друштвена сала за ученике, наставничка зборница и библиотека. За изградњу и опремање исте утрошено је 923 милиона ст. динара. Истог дана у новом стамбеном блоку „Сава Ковачевић“ биће предата на употребу нова зграда обданишта, у којој ће целодневни боравак користити 120-оро деце. Уручене су Октобарске награде. Између осталих, Октобарску награду добио је Бела Пехан, академски сликар. У Врбасу је одржана Скупштина Заједнице библиотекара Војводине, 2. новембра 1972. године. За новог председника Заједнице изабран је Јурица Ладислав, управник Народне библиотеке у Бачкој Паланци, пошто је дотадашњи председник Војислав Јанковић отишао на научно-истраживачки рад у иностранству.

УЛИС из Врбаса у Крчми – галерији „Бећарац“ у Врбасу, у периоду од 4. до 31. децембра 1972. године, организовало је изложбу „Дует: Рајко Чабаркапа и Миленко Буишић-Мито“.¹⁶

представе има само 76 радника. „Дневник“, 25. 7. 1973, 11.

¹⁵Каталог изложбе „Оружје XVIII-XX века“, Врбас, 18-28. октобар 1972.

¹⁶У Каталогу изложбе, Батрић М. Бакић рекао је: „За завршетак овогодишње ликовне сезоне, која непрекидно траје још од половине фебруара, УЛИС и Крчма-галерија „Бећарац“ у Врбасу су одабрали изложбу два млада али несумњиво интересантна уметника, која су се том приликом представили са оним што је наведено у каталогу: Рајко Чабаркапа са интарзијама, а Миленко Буишић-Мита са цртежима. Рајко Чабаркапа је рођен 1942. године у Крупинцама код Пљевања. Средњу школу за примењену уметност и ВПШ завршио је у Новом Саду, а сада је у Сивцу наставник ликовног васпитања. Излагао је у Сивцу (два пута), Кули и Сомбору. Лирске теме својих интарзија остварио је врло успело, адекватно примењеним средствима (композиција, тоналитет колорита). Миленко Буишић-Мито родио се 1946. године у Сивцу, у коме је, поред Ђакова и Србобрана, имао и прву изложбу. Завршио је Средњу уметничку школу у Херцег Новом и ВПШ у Новом Саду, а тада је био наставник Ликовног васпитања у Средњој медицинској школи у Сомбору. Буишић црта са очитом лакоћом, али без наметљивости, са израженим даром да у природној средини, ма каква била, нађе хумане елементе, а да вам их, прецизно и привлачно стави до знања. У сваком случају-овај дует гостију је још једно освежење за све који ће видети ову изложбу“. Рајко Чабаркапа са интарзијама, представљен је са 11 радова: „Варијације“, 67х48; „У сенци голубова“, 53,5х40,5; „Двоје“, 46,5х36; „Композиција I“, 49х37,5; „Композиција II“, 49х37,5; „Девојка са голубом“, 48х32,5; „Игра у води“, 46х34; „Силуета моје Маје“, 36,5х26,5; „Љубавна игра, 40х57; „Портрет девојке“, 38х51,5 и „Птица“, 39,5х51. Миленко Буишић - Мита са цртежима, представљен је са 10 радова: „Контрабас“, „Свирач“, „Детаљ са Охрида“, „Детаљ са гробља“, „Портрет девојке“, „Портрет“, „Портрет пријатеља“, „Аутопортрет I“, „Аутопортрет II“ и „Аутопортрет III“. Каталог изложбе „Дует: Рајко Чабаркапа и Миленко Буишић-Мито“, Врбас, 4 - 31. 12. 1972.

У Ликовном салону Дома културе у Врбасу од 10. до 24. јануара 1973. године организована је изложба „Игре интелекта“ Батрића М. Бакића. У оквиру „Игре интелекта“ изложени су радови: „Човек у сивој поктошуљи (1972), уље, 73х69 цм (вл. Д. Томић, Љубљана); „Лепи дани у априлу (1972), уље, 54х43,5 цм; „Посматрање света“ (1972), уље, 77,5х71 цм; „Ентеријер с плодовима“ (1972), уље, 55х71 цм; „Тишине новог блока“ (1972), темпера, 48х69 цм; „Леви пророк“ (1972), уље, 26х26 цм; „Са Телечке“ (1972), уље-темпера, 28х40 цм (вл. Б. Милошевић, Врбас); „Летње слепоподне“ (1972), уље 56х44 цм; „Торзо“ (1972), темпера, 52х52 цм; „Живот картотеке“ (1972), уље, 76х47 цм; „Портрет плавокосе“ (1972), уље-темпера, 72х51 цм; „Свечаност за једну особу“ (1972), темпера, 35х55 цм; „Расцветаване (1972), уље, 71х 49, 5 цм; „Лепа летња страшила“ (1972), уље, 41х56,5 цм; „Боксер звани кроше“ (1972), 77,5х71 цм; Портрет младе жене (1972), темпера, 55х46 цм; „Летњи екстеријер“ (1972), уље, 49,5х71 цм; „Кубикаш“ (1972), уље, 55,5х44 цм; „Естетске процене“, аутопортрет са М.А. (1972), уље, 51х71 цм; „Ентеријер“ (1972), темпера, 34х42 цм; „Викенд на Телечки II (1972), уље, 50,5х71 цм и „Пијана плавуша“ (1973), уље, 51х71 цм. Код „Викенд на Телечки: Триптих I-IV“. Сви триптиси (њих четири) састоје се од по три цртежа бојом за гештетнер, дим. 16х25 цм.¹⁷

Почетком фебруара 1973. године Дом културе у Врбасу обележио је петогодишњицу постојања и рада. У оквиру свечаности у Ликовном салону отворена је изложба „Акварели у српском сликарству од 1900. до 1940. године“ из Збирке Народног музеја у Београду.

На сцени Дома културе биће изведен позоришни комад „Худа срећо моја“ Леонида Маљугина, у режији Олге Савић, а у извођењу ЈДП из Београда.

У склопу обележавања Дана жена у Врбасу је гостовало СНП из Новог Сада са представом „Женски разговори“ у режији Владимира Путника.

Крајем марта т.г. Организациони одбор Петог ФЈПМ у Врбасу, одлучио је да се исти одржи 18. и 19. маја 1973. године. Организатор ове манифестације је ОК Савеза омладине и Књижевни клуб Дома културе, уз сарадњу редакције листа „Млади дани“, Гимназије „Жарко Зрењанин“ Врбас. И ове године покровитељ је ИПК „Врбас“.

¹⁷Бакић, Батрић М (Трњаци [Бијељина], 1930-Врбас, 2001), Потпуна мешовита гимназију у Врбасу завршио је шк. 1949/50. године. Сликарством се бави од 1961. године, а у ликовном животу интензивније је присутан од 1965. У 1972. самосталне изложбе под називом „ИТД“ и „ИТД-ИТД“, те учешће на групним ликовним поставкама „Октобарска изложба УЛИС“ од 19. 10. до 19. 11. 1972. и „Новогодишња изложба дела ликовних и примењених уметника Војводине“ од 23. 12. 1972. до 5. 1. 1973. Поред сликања, бави се и писањем расправа о појединим проблемима ликовних уметности. Домицил важнијих дела: Врбас, Нови Сад, Београд, Љубљана, Гњилане, Никшић, Минхен. Каталог изложбе „Игре интелекта“, Ликовни салон Дома културе Врбас, Врбас, јануар 1973.

Народна библиотека у Врбасу 1973. године прослављала је двадесет година рада и у оквиру својих активности иста има амбицију да створи Клуб књижевних стваралаца под својим кровом. Први такав Клуб, марта т.г, формиран је при Књижници и читаоници у Змајеву. Библиотека и даље не одустаје од иницијативе за изградњом своје нове зграде.

Изложба цртежа Владимира Богдановића, у Ликовном салону Дома културе у Врбасу, организована је од 9. до 19. априла 1973. године. Изложио је 20 радова.¹⁸

На Четвртој смотри рецитатора Бачке, 21. и 22. априла 1973. године, у великој дворани Дома културе у Врбасу, присуствују победници са општинских такмичења у Апатину, Бачкој Паланци, Бачком Петровцу, Бечеју, Врбасу, Жабљу, Кули, Новом Саду, Темерину и Србобрану, њих 130-оро. Прво место освојила је Нада Николић, ученица из Врбаса. Стручни жири одабрао је 20 рецитатора који ће учествовати на Покрајинској смотри у Жабљу.

Крајем априла т.г, у Ликовном салону Дома културе у Врбасу отворена је изложба слика Ратка Шоћа, сликара из Врбаса. На овој изложбу Шоћ се љубитељима сликарске уметности представио са 30 радова рађених у уљу. Изложба је била отворена до 5. маја.

На Петој смотри рецитатора Војводине учествовало је 105 учесника. Међу 16 најбољих рецитатора, који ће представљати Војводину на Републичкој смотри у Великој Плани су Петко Копривица и Отилија Тот Каша.

Ученица седмог разреда ОШ „Братство јединство“ у Врбасу Отилија Тот Каша и ове године је по трећи пут на Покрајинској смотри рецитатора у Жабљу, у конкуренцији ученика њеног узраста, до 15 година, успела да заслужно освоји прво место. Отилија је на њој својствен начин рецитовала песму „Дошао си без цвећа“ Јожефа Атиле. Републичка смотра рецитатора одржаће се 18. и 19. маја у Великој Плани.¹⁹

Мајски салон организован је од 19. маја до 3. јуна 1973. године у Ликовном салону Дома културе у Врбасу. На њему су изложили, по пет радова: Батрић М. Бакић, Богдан Булајић, Војимир Дедеић, Бела Пехан, Ратко Шоћ и Миодраг Шушулић (четири рада).²⁰

¹⁸Владимир Богдановић, рођен је у Београду 1940. Дипломирао на Школи за примењену уметност у Загребу 1961. На Академији за примењену уметност у Београду дипломирао са одличним успехом, у класи професора Радете Станковића. Осим сликарства бави се скулптуром, графичким дизајном, реставраторством. Као књижевник објавио је пет књига поезије и прозе. У едицији „Ликовна уметност“, а у издању „Стражилова“, објављена му је 1972. Монографија, слике и графике. Каталог изложбе цртежа Владимира Богдановића, Ликовни салон Дома културе Врбас, Врбас, 9-19. април 1973.

¹⁹„Дневник“, 15. 5. 1973, 11.

²⁰„Оснивањем ликовног салона Дома културе и Удружења ликовних стваралаца (УЛИС) стваралачки ентузијазам малобројне колоније ликовних заљубљеника који живе и раде у Врбасу добио је, на одређен начин, и опрвдану сатисфакцију. Тако, захваљујући делатности Салона, која се пре свега огледа у организовању изложби савремених ликовних тражења,

Стручни жири Петог ФЛПМ, у саставу Оскар Давичо, председник и чланови Фехер Ференц (Нови Сад), Влада Урошевић (Скоље), Херман Вогел (Љубљана), Фахрудин Гунга (Приштина), Душко Трифуновић (Сарајево) и професор Радоман Перковић, књижевни критичар и есејиста, одабрао је 23 млада песника. Секретар Организационог одбора фестивала је Бранислав Бари Милошевић. На овогодишњем Фестивалу учествовали су: Нада Блажан (Нови Сад), Слободан Бошковић (Подгорица), Тибор Варга (Суботица), Живорад Видојковић (Ниш), Манојле Гавриловић и Душан Говедарица (Нови Београд), Емил Жуљевић (Сарајево), Слободан Зубановић (Београд), Тоде Илијевски (Скопље), Арпад Ковери (Свилојево), Звонимир Колесар (Руски Крстур), Ива Косталовић (Сарајево), Марина Кривобок (Загреб), Борис Мазалин (Сечовље), Драгиша Маројевић (Никшић), Ружена Миксат (Радина), Милица Минић (Књажевац), Ранко Рајковић (Цетиње), Исмет Смајловић (Сарајево), Радојица Стојиљковић (Врање), Душан Стојковић (Младеновац), Јаков Џолић (Сплит) и Фране Черњиња (Љубљана).

Треба истаћи да је конкурисало 276 младих песника, са преко 600 својих песама. Интересантно је да се и 19 младих песника из Мађарске пријавило да учествује на овој великој манифестацији. С обзиром да Правилник Фестивала предвиђа да овој манифестацији учествују само млади песници из Југославије, то је Жири одлучио да на Фестивал позове, као госте, Ласла Черлатија из Будимпеште и Еда Фрајсингера из Ерда у Мађарској.

Осим 23 учесника који су ушли у финале, у време Фестивала у Врбас ће допутовати и ранији победници и више познатих књижевних критичара из разних крајева тадашње Југославије.

Прво место на Петом фестивалу припало је Душану Стојковићу из Младеновца, са песмом „Брод, црни брод који одлази“.²¹ Другу

интересовање публике за пластичне уметности је несумњиво порасло, а са тим је дошло и до неминовно веће знатижеље (и више од тога) за стваралаштво уметника из њихове средине. У исто време врбаски сликари нашли су у Салону могућност да својим самосталним и групним изложбама презентују јавности своја најновија уметничка тражења и остварена решења. Са своје стране, Удружење ликовних стваралаца преко Ликовног салона и сопствене галерије „Бећарац“ у намери да ликовни живот у Врбасу „уобличи и испреплиће сопственим садржајима“ значи потврду постојања одређених ликовних вредности али и потребу даљег, озбиљнијег рада. [...] Ова изложба, прва заједничка мајска смотра ликовних остварења уметника Врбаса, организована је у част Фестивала поезије младих. Заправо, она представља допринос овом великом слављу поезије младих песника али то је и изваредна могућност да се бројни учесници и гости Фестивала упознају са ликовним стваралаштвом у Врбасу“. Милош Арсић, „Мајски салон“, Врбас 1973.

²¹ Душан Стојковић рођен је 1948. године у Београду. Дипломирао југословенску и светску књижевност на Београдском универзитету (1971). Бави се књижевном историјом. Магистрирао је књижевност 1974. године. Радио је као професор српског језика у младеновачкој гимназији од 1973. до 2010. До сада је објавио око шест стотина текстова у разним књигама, листовима и часописима. Објавио је преко тридесет књига а 2014. године објавио је књигу „Мало сунце“ у којој су његове сабране песме. Пише кратку

и терћу награду од 1.000 и 1.500 динара, Стручни жири доделио је за песме „Прекор за Исидора“ и „Драги мој Кихот“, чији су аутори песници Радојица Стојиљковић из Враћа и Борис Мазалин из Сечовја. Истовремено додељене су и три награде од по 300, 200 и 100 динара, песницима за написане песме у Врбасу. Добитници ових награда су Радомир Мићуновић из Београда, Живорад Видаковић из Ниша и Драгиша Маројевић из Никшића.²²

У конкуренцији око 120 рецитатора на Репбличкој смотри рецитаора Србије у Великој Плани прво место, у категорији млађих рецитатора, поново је припало Отилији Тот Каша из Врбаса. Ова млада рецитаторка казивала је песму Јожефа Атиле „Дошао си без цвећа“.

Тек окончана изложба „Ликовно лето 73“ која је у Изложбеном салону Рекреационог центра у Врбасу, трајала два месеца, зачала се могућност да се поставке на масовно посећеним местима прихвате као правило, а не, како је то у нас уобичајено, као некакав куоризитет. Веома хетереогена, али и веома бројна, публика продефиловала је поред слика, постављајући за овдашње ликовне прилике, без сумње, апсолутни рекорд. И тек што је та изложба затворена, ево нове, и то у аранжману какав може да пожели ма који ликовни салон.

Док је „Ликовно лето 73“, поред основног (тј. чисто сликарског), имало и циљ да у једном ширем уметничком друштву представи све ликовне посленике колико их уопште има у овом граду, не вршећи притом никакву строжију ни ауторску ни експонатску селективност.

„Викенд у Врбасу“ нема ту намеру, него напротив. На њему, што се очито види и из каталога, учествују, само дела уметника са одређеном (и свакако значајном) репутацијом, а то се, логично и неминовно, одразило и на свеукупан утисак: изложба делује тако складно и живахно, као да су слике стварно биле за ову прилику и овај амбијент. Висок уметнички ниво дела и префињено обликовање целине, чине зато овај специфични салон пријатним предахом између воде и сунца, онако како то сваком викенду, па и овом сликарском, једино и доликује.

Аутори дела изложених на „Викенд у Врбасу“ били су: Александар Пријић, сликар из Титограда (Подгорице) са „Плаве калуђерице“; Батрић М. Бакић, сликар из Врбаса, са: „Моја мајка“, „Боксер звани кроше“, „Викенд на Телечки II“, „Салашари“, „Летњи екстеријер“, „Мали Иђош“ и „Торзо“; Анкица Опрешник, сликар и графичар из Новог Сада, са „Случајна подударност“; Бошко Петровић, сликар из Новог Сада, са „Композиција“; Данило Бошковић, сликар из Београда, са „Скица“; Живко Ђак, графичар из Београда, са „Волите ли и ви целато са шлагом“ и Никола Гвозденовић, сликар из Никшића,

прозу, књижевну критику и преводи са словеначког језика. Награђиван је за своја дела и превођен је на десетак језика. Живи у Младеновцу. „Врбас-Први Олимп у равници (Антологија победника Фестивала 1969-2017)“, Врбас 2018, 14.

²² „Дневник“, 22. 5. 1973, 15.

са „Бреме“ и „Крше“.

Изложба „Викенд у Врбасу“ организована је у Изложбеном салону Рекреационог центра у Врбасу, у периоду од 24. августа до 2. септембра 1973. године.²³

Друга по реду „Јесења изложба“, октобра 1973. године, окупила је рекордан број ликовних стваралаца који живе или су живели у Врбасу. Жири у саставу: Милош Арсић, председник, Никола Кусовац и Милорад Бубања, чланови, донео је закључак да се награда Ликовног салона Дома културе у Врбасу на „Другој јесењој изложби“ додели равноправно двојици уметника: Богдану Булајићу за слику „Мена“, уље на лесониту, величине 70x65 цм и Ратку Гикићу за скулптуру „Мајка с дететом“, дрво, висине 50 цм.²⁴

У фоајеу Дома културе у Врбасу, Завичајни музеј Дома културе Врбас (осн. 1969), у периоду од 28. новембра до 15. децембра т.г. омогућио је Врбашанима да виде поставку „Врбас у прошлости“, архелošких налаза и етнологије. Изложена су 362 експоната.²⁵

У току децембра 1973. године у Врбасу су организоване две изложбе. Прву „Портрети Уроша Кнежевића, из Збирке Народног музеја Београд“ организовали су Ликовни салон Дома културе Врбас и Народни музеј Београд, у периоду од 5. до 20. децембра. Аутор је представљен са 25 дела.²⁶ По затварању ове изложбе, исти су у периоду од 21. децембра 1973. до 5. јануара 1974. године, организовали изложбу „Цртежи и графике Ђорђа Андрејевића Куна“. Уметник је представљен са 38 радова.²⁷

²³Каталог изложбе „Викенд у Врбасу“, Врбас 1973.

²⁴„Укључујући се у савремене ликовне токове и збивања уметност у Врбасу тек у задњих неколико година почиње да живи својим правим ликовно креативним животом. Захваљујући Бели Пехану, родоначелнику и доајену савременог ликовног стварања, који је својим примером истрајних пиктуралних истраживања и преданим педагошким радом непосредно учествовао у иницирању покретања многих ликовних манифестација и васпитавању младих, талентованих заљубљеника у ову уметност, тако да већ тада Врбас представља значајан ликовни и уметнички центар Бачке. Наравно, његов пример следили су и други, млађи ентузијастички (Батрић Бакић, Ратко Шоћ) тако да 1973. године постоји већ импозантна група уметника школованих на уметничким школама и Академијама (Миодраг Шушулић, Богдан Булајић, Драгомир Дулетић, Љубинка Ивезић, Миодраг Бубања, Војимир Дедеић и други). Поменути, интензиван развој ликовног живота у Врбасу, који се одразио на постојање Ликовног салона Дома културе као и на оснивање и рад удружења ликовних стваралаца Врбаса иницирао је постојање две традиционалне заједничке изложбе ревијалног карактера на којима учествују врбаски уметници својим најновијим радовима. Прва изложба одржава се сваког пролећа у време Фестивала поезије младих под називом „Мајски салон“, а друга сваке јесени на Дан ослобођења Врбаса под називом „Јесења изложба“. Милош Арсић, Каталог „2. јесења изложба Ликовног салона Врбас“, Врбас, 20. октобар-10. новембар 1973.

²⁵Каталог поставке „Врбас у прошлости“, Врбас, 28.11-15.12.1973.

²⁶Каталог изложбе „Портрети Уроша Кнежевића из Збирке Народног музеја Београд“, Врбас 1973.

²⁷Каталог изложбе „Цртежи и графике Ђорђа Андрејевића Куна“, Врбас 1973.

Ликовни салон Дома културе Врбас и Дом културе Ковачица, у периоду од 7. до 20. марта 1974. године, организовали су изложбу „Слике и интарзије из Ковачице“. Изложено је 19 уметнички радова Зузане Халупове (један рад), Алжбете Чижикове (12), и по три рада Ане и Еве Хусарикове (сестре).²⁸

У организацији Општинске заједнице културе и Фабрике уља „Витал“, одржана је Општинска смотра децјих хорова, оркестара и фолклорних група, 5. априла 1974. године. На истој ће, као гости, наступити хор ОШ „Доситеј Обрадовић“ из Ниша.²⁹ Чланови хора „Златни славуји Југославије“, 56 ученика те школе у пратњи три наставника, били су смештени код ученика ОШ „Петар Петровић Његош“.

Драма Дома културе у Врбасу за прву половину априла т.г. припрема „Машењуку“ Александра Афиногенова, у режији првака драме Српског народног позоришта у Новом Саду Љубомира Љубичића.

Крајем априла т.г. Скупштина САП Војводине донела је Закон о библиотечкој делатности и библиотекама. То је први закон о библиотекарству у Покрајини. Ранији Закон о библиотекама СР Србије (из 1965) у извесним својим одредбама застарео је, и превазиђен у погледу концепције развоја и организације библиотека.

Законом САП Војводине, одређују се, за дужи период, основни правци развоја библиотечке делатности, у циљу развијања и унапређивања образовања и трајног задовољавања културних потреба радних људи и грађана као и унапређивање стручног у научном раду. Посебно место дато је народним, односно општинским библиотекама, које су основа будућег библиотечког информационог система и носилац мреже библиотека у насељеним местима из општине.

Законом се, у општим цртама, регулишу основна питања библиотечких јединица основних и средњих школа, високошколских установа и других радних организација.

Нови Закон о библиотечкој делатности и библиотекама (ступио на снагу 23. маја 1974. године), ставио је све библиотеке у нови положај и даља прилагођавања интенцијама Закона. Требао је да се реализују у току једне године. Да би се овај посао и на време обавио МППЗ Нови Сад, у сарадњи са Матицом српском и Народном библиотеком у Новом Саду организовао је семинар за библиотекарске школских библиотека.³⁰

²⁸ „Ковачићки самоуки сликари, а посебно жене сликари чије слике вам приказујемо на овој изложби, мотиве узимају из сеоског живота изражавајући обележја националног и социјалног живота. Пшеница, кукуруз, товљење гусака, долазак крава, на једној страни и бака, мајка са дететом, младожења, свадбена игра, пеглање и друге радње и радови у селу, бојом и платном на одређен начин изражене, оживотворују осећања и машту сликара данашњице“ Богдан Димитров, Каталога изложбе „Слике и интарзије из Ковачице“, Врбас 1974.

²⁹ „Дневник“, 6. 4. 1974, 9.

³⁰ *Обавештењем МППЗ Нови Сад*, 13. VI 1974.

Збирку врбаских песника „Степениште сна“ издала је Народна библиотека у Врбасу, уредник је Радоња Вукославовић. У уводу збирке каже се: „На страницама ове књиге сакупљено је петнаестак поетских светова, који у својој различитости говоре истовестан сан човека, који чезне да се превазиђе, да остави светлосну стазу кроз простор и време. Уверени смо да књига доноси неколико већ изграђених песника, довршеног стиха и снажне поетске вокације, и да они читаоцима нуде свежину и откровење, каква доноси свака права литература“.

У књизи су објављени прозни радови: Крста Бајовића, Радоње Вукославовића, Војислава Вулановића (живи у Кули), Милорада Делића, Милана Драгнића, Витомира Кандића, Војислава Кнежевића, Спасоја Лабудовића, Анке Марковић, Милана Недељкова, Јована Радојевића, Мирослава Лакетића, Данила Срдановића, Анђелка Штрупца Тепчанина и Радомира Шоћа.

Поводом 25. маја и 30-те годишњице победе над фашизмом Дечје одељење Наодне библиотеке у Врбасу расписало је литерарно-ликовни конкурс.

На Свечаној академији поводом 30-годишњице Службе безбедности, 14. маја 1974. године у Врбасу, чланови Српског народног позоришта из Новог Сада, извели су рецитал посвећен овом јубилеју, на текст Пере Зупца.

Изложба Стевана Боднарова (1905), сликара и вајара, у Ликовном салону Дома културе у Врбасу организована је априла 1974. године. Изложено је 47 слика (уље на платну/дрвету/лесониту) и 19 скулптура.³¹

Финалисти Шестог ФЛПМ, одржаног од 16. до 18. маја 1974. године, су: Милка Божић (Сарајево), Гојко Војновић (Чачак), Добрица Врбашки (Нови Сад), Душан Вукаиловић (Скопље), Душан Говедарица (Нови Београд), Живорад Ђорђевић (Београд), Давид Кецман (Риђица), Владимир Кочиш (Нови Сад), Марија Кукубајска (Скопље), Мирослав Лазих (Врбас), Драган Лакићевић (Нови Београд), Васе Манчев (Струмица), Јово Миладић (Нови Београд), Зоран Рак (Бачка Топола), Михајло Рамач (Суботица), Ото Фењвеш (Бачка Топола), Лидија Херетек (Врбас), Ирена Хусел (Марибор), Јаким Чапко (Ђурђево), Марија Шимоковић (Суботица) и Снежана Шиник (Сарајево).

Поред сусрета песника, учесника Фестивала, са радницима и ученицима основних и средњих школа, у оквиру истог одржан је и књижевни сусрет стваралаца из врбаске општине и Симпозијум критике „Социјална функција песме“.

Осим 21 учесника, који су ушли у финале, допутовали су у Врбас и ранији победници Фестивала: Радомир Мићуновић, Раша Ливада Бранко Кукић, Млађан Срђан Воларевић и Душан Стојковић, као и више истакнутих књижевника и књижевних критичара, међу којима се налази и Густав Крклец и Оскар Давичо, који је уједно и

³¹Каталог изложбе „Сликар и вајар Стеван Боднаров“, Ликовни салон Дома културе Врбас, Врбас, април 1974.

председник Стручног жирија овогодишњег Фестивала.

Стручни жири сачињавали су: Оскар Давичо, Душко Трифуновић, Игор Мандић, Херман Вогел, Фахрудин Гунга, Данило Коцевски, Ђура Папхархаји, Сретен Асановић, Ференц Фехер и Радоња Вукославовић. На овом Фестивалу поред Стручног жирија, који ће доделити три награде и публика ће изабрати своја три најбоља песника. Награде ће такође доделити и неке друштвене и радне организације са подручја ове Комуне, Покрајина и Федерација.

Прва награда, у износу од 1.500 динара, припала је песникињи Марији Шимоковић из Суботице, за песму „Ишчекујем Јону“,³² другу награду, у износу од 1.000 динара, освојио је Живорад Ђорђевић из Београда, а две треће награде, од по 500 динара, додељене су Марији Кукубајској из Скопља и Лидији Херетек из Врбаса.

Маја 1974. године Скупштина МОЗО Кула-Врбас установила је награде, које ће се традиционално додељивати просветним радницима из ове две Комуне, који постижу најбоље резултате у образовању и васпитању. Новчане награде од по 2.000 динара за ту годину у Општини Врбас додељене су: инж. Николи Чавићу, професору ШЦ „Прва пролетерска, Славки Копривици, професорици ОШ „20. октобар“, Вати Амићић, наставници ОШ „Братство јединство из Врбаса, те Гаврилу Нађу и Јанку Нађу, директору ОШ „Братство јединство“ у Куцури.

У одељењима Гимназије „Жарко Зрењанин“ из Врбаса, која раде на русинском наставном језику у Руском Крстуру, крајем маја т.г. полагаће први средњошколци матурски испит, који су наставу слушали на матерњем језику. Пре четири године у први разред са овим наставним језиком уписало се 30, а њих 18 стигло је до испита зрелости.

Војвођански програм развоја библиотекарства предвидео је да се у Покрајини обезбеди једна књига по становнику, што је на подручју врбаске општине учињено већ 1970. године, тако да је јула 1974. године на једног становника у комуни обезбеђено 1,35 књига. У Савином Селу на једног становника је 1,50 књига, а у Бачком Добром Пољу 1,45 књига. Значајно се увећао и књижни фонд на мађарском језику. По једном припаднику ове народности овд. Библиотека обезбедила је 1,1 књигу.

Тих дана била је у току акција под називом „Свако домаћинство - члан библиотеке“, чији је циљ да се у месне огранке Библиотеке учлани што више непосредних произвођача и радника. Нарочито

³²Марија Шимоковић, рођена је 1947. године у Суботици. Основну и средњу школу завршила је у Суботици, а филозофију у Београду. Објавила књиге песама: „Сам човек“ (1972), „Ишчекујући Јону“ (1976), „Не бој се, ту сам“ (1980), „Мајстор жудње“ (1983), „Небески бицикл“ (1987), „Слагање времена“ (1992), „Пољубац Густава Климта“, изабране и нове песме (1993), „Међуречје (1999), „Киновар (2007), и роман „Сценографија за ветар“ (2002). За књигу „Небески бицикл“ добила је награду Друштва књижевника Војводине, награду „Др Ференц Бодрогвари“ „Бранко Миљковић“, те „Змајеву“. „Врбас-Први Олимп у равници (Антологија победника Фестивала 1969-2017)“, Врбас 2018, 16.

богат књижни фонд имао је ИПК „Врбас“, који је запошљава преко 5.000 радника, разних струка и занимања.

Карактеристично је да је у 1973. години у овд. Библиотеци прочитано преко 81.500 књига, али је то ипак за 4.000 књига мање него у 1972. години.³³

С обзиром да Акција „Месец књиге“ сваке године има и посебно обележје, нагласак акције за 1974. године у Војводини (15. октобар - 15. новембар) биће - преведена књига са језика народности. Те године приређиваће се и књижевне вечери у школама и радним организацијама, а Друштво књижевника Војводине, издавачка предузећа и општине покренуће караван књиге. Програм предвиђа прикупљање старе књиге у корист библиотека, а едиција „Војводина у борби“, из постојећих залиха, поклониће књиге свим библиотекама.³⁴

По расписаном конкурс у Одбора за прославу 30-те годишњице ослобођења Врбаса, Стручни жири за избор радова за израду јубиларне спомен плакате „Дан ослобођења Врбаса“, у саставу професор Радоман Перковић, председник, иначе секретар ОК СКВ у Врбасу, Миодраг Недељковић, академски сликар из Новог Сада, Владимир Иван, секретар и Ђула Жигмонд, члан Извршног већа СО Врбас, једногласно су донели одлуку да се прве две награде у износу од 6.000 и 4.000 динара доделе Милораду Бубањи, дизајнеру из овог града, запосленом у у Дому културе.³⁵ Трећу награду, у износу од 2.000 динара, припала је Милану Миливојевићу, керамичару из Новог Сада. Жири је такође одлучио да се откупе радови Слободана Бодулића и Карла Барањиа, вајара из Новог Сада и Ратка Шоћа, сликара из Врбаса. Упоредо, жири је предложио да се доделе новчане награде у износу од по 800 динара осталим учесницима који су пријавили своје радове на конкурс.³⁶

На свечаној седници Општинског сабора, 20. октобра 1974. године, председник СО Врбас инж. Слободан Тадијин уручио је јубиларне спомен плакете „Дан ослобођења Врбаса“. Међу добитницима је и Књижница и читаоница у Савином Селу.

Крајем октобра 1974. године у Центру омладине и студената у Новом Саду, организована је изложба цртежа Ратка Шоћа, сликара из Врбаса.³⁷

³³ „Дневник“, 10. 7. 1974, 7.

³⁴ „Дневник“, 2. 10. 1974, 14.

³⁵ Бубања, Милорад (Врбас, 1947), Факултет примењене уметности Београд, одсек Графика.

³⁶ „Дневник“, 11. 10. 1974, 14.

³⁷ „Изложбом од двадесетак цртежа, сликар Ратко Шоћ представио се публици занимљивим цртачком акцијом која се првенствено огледа у потенцијалу неколико карактеристичних система линија. Сваки систем има тачно одређену функцију грађења облика који се релативно лако могу идентификовати са одређеним предметима у природи“. Милош Арсић, „Ратко Шоћ, цртежи (Културни центар омладине и студената Нови Сад, октобар-новембар 1974)“ у: „Поља“, бр. 189 (новембар 1974, 27.

Почетком новембра 1974. године познати црногорски писци Милорад Стијовић, Сретен Асановић, Гојко Дапчевић и Зувдија Хоџић одржали су књижевне сусрете са ученицима и грађанима у Кули, Сивцу, Врбасу, Савином Селу, Равном Селу, Бачком Добром Пољу и Змајеву.

На Литерарним играма ученика ОШ Општине Врбас, у организацији Народне библиотеке у Врбасу, ученици су одговарали на питања из дела В. Назора и Е. Кестнера.

У просторијама КПЗ Војводине, 20. новембра 1974. године, уручене су награде „Искра културе 74“, која се већ трећу годину заредом додељује за изузетне резултате на ширењу, пропагирању и организовању културног живота у Покрајини. Награда, статуа и диплома, има првенствено морално друштвени садржај и представља признање и подстрек за даљи стваралачки рад у култури. За ово признање ове године конкурисало је 37 кандидата, а примило их је 17 културних организација и радника. Народној библиотеци у Врбасу додељена је за ширење књиге и подстицање литерарног стваралаштва.

ИЗ МОГ АТЕЉЕА (1982), уље на платну, 153x170 cm

Претплатите се на

ТРАГ

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази четири пута годишње у обиму од десет штампарских табака по једном броју.

Годишња претплата износи 1000 динара за физичка, а 1600 динара за правна лица.

Претплата се може уплатити на жиро рачун број 840- 98664-83 код УЈП са назнаком „за часопис Траг”.

Чим се прокњижи Ваша уплата ми ћемо Вам слати часопис на адресу коју нам пошаљете.

Све информације можете добити путем телефона на број 021-707-566.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни уредник Бранислав Зубовић. – 2005, бр. 1 – . – Врбас : Јавна библиотека „Данило Киш”, 2005 – (Нови Сад : „Футура”). – 23 цм

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407